

“นามสกุล” สร้างอัตลักษณ์ความเป็นชายผ่านสถาบันครอบครัว

เมื่อประชากรเป็นเป้าหมายอันจำเป็นที่รัฐสมัยใหม่ต้องเข้าควบคุมและจัดการ ซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งในกระบวนการสร้างความเป็นชาติ อำนาจรัฐจึงต้องเข้าประชิดใกล้ตัวปัจเจกบุคคลเพื่อ “อ่าน” ให้เข้าใจ และทั้งยัง “เขียน” สำนึกค่านิยมของรัฐบนบุคคล พร้อมกับสร้างหน่วยย่อยอันเป็นปัจเจกเหล่านี้ให้เกิดการรวมกลุ่ม สถานความสัมพันธ์ระหว่างคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนใกล้ชิดในบ้านเดียวกัน เห็นได้จากหนังสือแบบเรียน

...ในครอบครัวหนึ่งๆ จึงต้องมีผู้ปกครองดูแลให้เด็กทุกๆ คนได้รับความยุติธรรมทั่วกัน ไม่ให้คนหนึ่งข่มเหงรังแกอีกคนหนึ่งได้ และให้เชื่อฟังคำสั่งสอน และคำแนะนำของผู้ใหญ่ทุกคน ครอบครัวนั้นจึงจะมีความเจริญเรียบร้อย บิดามารดาปกครองครอบครัวฉันใด รัฐบาลก็ปกครองบ้านเมืองฉันนั้น...¹

ความสัมพันธ์ของมวลสมาชิกในบ้านถูกตอกย้ำว่า ต้องประกอบด้วยความรักระหว่างพ่อ แม่ และลูก รวมทั้งหน้าที่อันพึงมีของแต่ละคนในบ้านอีกด้วย² “ความรักอย่างเดียวก็ไม่อาจทำให้บ้านเรือนเรียบร้อยตลอดได้ จำเป็นที่ผู้อยู่ในบ้านจะต้องประกอบกิจธุระอันเป็นหน้าที่ จำเป็นต้องทำด้วยเหมือนกัน บ้านเรือนจึงจะเรียบร้อยเป็นปกติ”³ เน้นนำสู่ความรักในกลุ่มสังคมเดียวกัน

---

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, น.114, อ้างถึงใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.162.

² อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.165.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, น.18, อ้างถึงใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.165.

ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคลอันจะส่งผลดีต่อบ้านเมือง แสดงให้เห็นว่ารัฐเริ่มตระหนักถึงศักยภาพของประชากรแต่ละคน ไปพร้อมกับการรับรู้ถึง “ผลรวม” ในทางเศรษฐกิจจากหน่วยย่อยอันประกอบจากผลของแต่ละกลุ่มคนที่ต่างทำหน้าที่ของตนเอง⁴

นามสกุลจึงเป็นเครื่องมือที่รัฐสร้างขึ้น นอกจากจะใช้บริหารจัดการปัจเจกยังช่วยเสริมสร้างและจัดระเบียบการรวมตัวของคน ด้วยความจำเป็นทางการเมือง เป็นเหตุให้ครอบครัวหลุดพ้นจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่เป็นเรื่องปากท้องของชีวิตคน เข้ามาสู่พื้นที่ทางการเมือง วัฒนธรรมรับใช้ชนชั้นปกครองในรัฐยุคใหม่ สลายสำนึกปัจเจกบุคคลซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างรัฐยุคใหม่ จรรโลงความเป็นกลุ่มก้อนของราษฎร โดยผ่านสายสัมพันธ์เครือญาติ สร้างหลักบริหารที่มีลักษณะคู่ขนานกันไประหว่างรัฐประชาชาติกับครอบครัวเครือญาติของประชาชน

สถาบันของผู้ชาย ประจำสมัยรัชกาลที่ 6

ลักษณะสำคัญของราชสำนักรัชกาลที่ 6 อาจกล่าวว่ามีลักษณะ “อาณาจักรส่วนพระองค์” สูงมาก เพราะแยกตัวออกห่างจากเชื้อพระวงศ์และขุนนางชั้นสูงอื่น ๆ⁵ ซึ่งมีบทบาทในราชการแผ่นดินมาตั้งแต่รัชกาลบิดาของพระองค์ ถือได้ว่าเป็นจริยวัตรประจำมาตั้งแต่ครั้งเป็นพระบรมโอรสาธิราชแล้ว ที่มักชอบเก็บตัวอยู่ในหมู่หม่อมเล็กและข้าราชการบริพารชาย หากมองให้กว้างกว่าพฤติกรรมส่วนบุคคลแล้ว จะพบว่ารัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ ได้สร้างสถาบันที่เกิดจากการรวมตัวของเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือกองเสือป่า ในอีกทางหนึ่ง สถาบันทั้งสองแห่งเป็นการสร้างกลุ่มกิจกรรมเพื่อเป็นที่รวมของคนของพระองค์ ไม่ว่าจะมหาดเล็กในพระองค์

⁴ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.165.

⁵ จันทรวรรัตน์ ประวาลปัทม์, “การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), น.173-177. อ้างถึงใน วารุณี ไอสถารมย์, “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-พ.ศ.2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), น.213.

หรือกลุ่มเสือป่า อันเป็นหนทางเพื่อเยียวยาความไม่ไว้วางใจที่ตนเองมีต่อชนชั้นนำอื่น ๆ⁶ เพราะทรงมองว่าเขาเหล่านั้นเป็นคนของแผ่นดินก่อน

โรงเรียนมหาดเล็กหลวง หรือต่อมาคือ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เป็นโรงเรียนพับลิค สคูลตามแนวคิดของโรงเรียนประเภทนี้ในประเทศอังกฤษ ซึ่งรัชกาลที่ 6 ได้ใช้ชีวิตในสมัยสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย (พ.ศ. 2380-2444) ซึ่งจักรวรรดินิยมอังกฤษมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด ทำให้คนอังกฤษมีความภาคภูมิใจในตัวเองสูง โดยเฉพาะความเป็นสุภาพบุรุษ หรือความเป็นผู้ดีของชาวอังกฤษเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป สำนึกเหล่านี้จะเกิดได้ต้องได้รับการปลูกฝังแต่เยาว์⁷ โรงเรียนพับลิคสคูลเป็นการจัดการศึกษาในลักษณะโรงเรียนอยู่ประจำหรือ “โรงเรียนกินนอน” โรงเรียนมหาดเล็กหลวงจึงมีบทบาทหน้าที่ทั้งฝ่ายบ้านและฝ่ายโรงเรียน มีโอกาสฝึกหัดนักเรียนได้ตลอดเวลาไม่จำเพาะแต่สอนในเวลากลางวัน พอเย็นต้องปล่อยนักเรียนกลับบ้าน “เพราะฉะนั้นการฝึกหัดนอกเวลาเรียนและนอกห้องเรียน จึงจำเป็นต้องให้เป็นปรกติอยู่เสมอ นักเรียนยังว่างควรจะมีการหัดทหาร หัดยิมนาสติกและหัดการเล่นในส่วนพลศึกษาต่าง ๆ ด้วย...”⁸

รัชกาลที่ 7 ตรัสถึงโรงเรียนพับลิคสคูลว่า พระราชประสงค์ของพระมงกุฎเกล้าฯ ต้องการให้โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นอย่างพับลิคสคูลในอังกฤษ ซึ่งทุกแห่งจะมีขนบธรรมเนียมหรือประเพณีพิเศษที่พยายามรักษาไว้ เรียกว่า Tradition ขนบธรรมเนียมยิ่งเก่าก็ถือว่ายิ่งสำคัญเป็นสิ่งภาคภูมิใจอย่างหนึ่ง ขนบธรรมเนียมเหล่านี้มีตั้งแต่วิธีการปกครองวิธีสอนตลอดจนวิธีแต่งตัว⁹

⁶ จันทรัตน์ ประวาลปัทม์, เรื่องเดียวกัน, น.173-177.

⁷ วุฒิชัย มูลศิลป์, แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-1475, น.88. อ้างถึงใน สงวน เลิศโชคชัย, “ความสำคัญของโรงเรียนแบบพับลิคสคูลต่อการศึกษาไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2538), น.8.

⁸ สงวน เลิศโชคชัย, “ความสำคัญของโรงเรียนแบบพับลิคสคูลต่อการศึกษาไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” น.49.

⁹ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระบรมราชโองการพระราชทานในงานประจำปีของวชิราวุธวิทยาลัย ลงวันที่ 12 พฤศจิกายน 2473,” ใน พระบรมราชโองการที่วชิราวุธวิทยาลัย, 2519, น.105 อ้างถึงใน สงวน เลิศโชคชัย, “ความสำคัญของโรงเรียนแบบพับลิคสคูลต่อการศึกษาไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” น.32-33.

ความมุ่งหวังของรัชกาลที่ 6 ที่มีต่อนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงคือ ไม่ต้องการเด็กที่เป็นแค่ “ตำราเดินได้” แต่ต้องเป็น “สุภาพบุรุษ” ซึ่งสัจธรรมที่อุปนิสัยใจคอที่ดี มีพละนาถัย สมบูรณ์แข็งแรง มีระเบียบวินัยอดทน และมีความสามัคคีปรองดองระหว่างหมู่คณะ¹⁰

...สำหรับโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ข้าไม่หวังการปั้นนักเรียนชั้นมัธยมให้เป็นเทวดา เหมือนกันหมด ทุกคนได้คะแนนกันคนละหลายพันคะแนน เท่ากับการสร้างเด็กหนุ่มที่ขยันขันแข็งและสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ เตรียมพร้อมที่จะรับภาระต่าง ๆ ซึ่งจะมีในอนาคต...¹¹

ในระบบจักรวรรดินิยมอังกฤษแล้ว โรงเรียนประจำแบบนี้จะช่วยให้เด็กไม่ติดนิสัยผู้หญิงจากแม่ เพราะเป็นนิสัยของเพศที่มีแต่ความเปราะบาง ขณะที่พ่อก็จะอาภากรเย็นชา ไม่ยุ่งเกี่ยวหรือแสดงความรู้สึกต่อลูก เช่น การสวมกอด พ่อมีหน้าที่ในเรื่องของการทำมาหากินเท่านั้น บ้านจึงสร้างวัฒนธรรมที่ขัดแย้งให้เกิดกับเด็กผู้ชาย โรงเรียนประจำจึงมีส่วนช่วยสร้างวัฒนธรรมเพศชายที่ตัดขาดจากความเป็นหญิง ช่วยสร้างให้เกิดสำนึกจงรักภักดีต่อสถาบันต่าง ๆ หากสามารถสร้างความจงรักภักดีในระดับโรงเรียนได้ ก็ย่อมส่งผลไปสู่ระดับที่สูงกว่านั้นคือระดับประเทศ ในโรงเรียนประจำยังมีการกีฬาที่ช่วยสร้างเด็กผู้ชายให้กลายเป็นผู้ชายสมบูรณ์ ด้วยการปลูกฝังความเป็นผู้นำ การทำงานเป็นหมู่คณะ ความจงรักภักดีต่อหมู่มิตร และความภาคภูมิใจในชัยชนะ การกีฬาช่วยสร้างให้ผู้ชายเกิดพละนาถัย รักษาความสะอาดของร่างกาย ไม่ปล่อยตัวให้หมกมุ่นกับความต้องการเพศและผู้หญิง¹²

¹⁰ สงวน เลิศโชคชัย, “ความสำคัญของโรงเรียนแบบบับลิสคูลต่อการศึกษาไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” น.(ค).

¹¹ จมื่นอมรรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (2519), น.104-105. อ้างถึงใน สงวน เลิศโชคชัย, เรื่องเดียวกัน, น.27.

¹² ธเนศ วงศ์ยานนาวา, การสร้างความเป็นชายและวิกฤตการณ์ของความเป็นผู้ชาย: จาก “สุภาพบุรุษ” ของจักรวรรดินิยมสู่ภาพยนตร์แบบ “เข้ามาคนเดียว,” (เอกสารประกอบคำบรรยายสำหรับนักศึกษาปริญญาโทสตรีศึกษา วิชาบุรุษศึกษา ประจำปีการศึกษา 2545 ภาคต้น, 18 และ 25 มิถุนายน 2445), น.5-6. (เอกสารอัดสำเนา)

สถาบันผู้ชายอีกแห่งที่เป็นสัญลักษณ์คู่พระองค์ เพราะนำมาซึ่งความขัดแย้งทางการเมือง ร.ศ.130 นั่นก็คือ กองเสือป่า หน่วยงานนี้มีที่มากการเล่นโยนละครของรัชกาลที่ 6 ตั้งแต่ยังเป็นรัชทายาท ได้ใช้เวลาว่างยามค่ำรวบรวมมหาดเล็กมาเล่นซอมรบที่ลานพระราชวัง แบ่งเป็นสองฝ่ายรุกกับรับ โดยปฏิบัติตามแบบฉบับการรบทางทหารทุกประการ จากนั้นได้ขยายเป็นโครงการระดับชาติ โดยใช้เวลานานถึงสามปีก่อนขึ้นครองราชย์¹³

จุดประสงค์อย่างเป็นทางการของกองเสือป่าก็เพื่อฝึกฝนพลเรือนให้ช่วยทหารในการรักษาชาติบ้านเมืองยามคับขัน เหตุที่พลเรือนต้องรู้วิชาทหารก็เพราะว่าไทยมีกำลังทหารไม่พอ หากมีภัยอันตรายจากภายนอกย่อมอันตราย หากมุ่งแต่ขยายกองทัพประจำการก็ต้องเปลืองงบประมาณสูงมาก อาจถูกโจมตีได้ว่าเป็นนโยบายที่ไม่เกิดประโยชน์เพราะบ้านเมืองสงบสุขดีอยู่แล้ว จำต้องหาทางออกด้วยวิธีตั้งกองอาสาสมัครที่เรียกว่า กองเสือป่า ทำหน้าที่คล้ายกับทหารรักษาดินแดน (territorial army) ทำให้ไม่ต้องเสียงบประมาณเกินจำเป็น เพราะว่าเสือป่าเป็นแค่อาสาสมัคร ไม่ต้องการเงินเดือนแบบทหารอาชีพ¹⁴ หากมีค่าใช้จ่ายที่จำเป็นที่ใช้เงินส่วนพระองค์จากพระคลังข้างที่ เป็นการลงทุนน้อยหากแต่ได้ผลมาก¹⁵

คุณสมบัติของเสือป่าตามทัศนะของรัชกาลที่ 6 นั้น ไม่ต่างไปจากคุณลักษณะของทหารสักเท่าไรหรอก ทั้งยังทับซ้อนกับความเป็นกษัตริย์อีกด้วย

...

ลักษณะของผู้ที่ควรเลือกเป็นเสือป่านั้นคือ ต้องเป็นคนที่พอใจในการเที่ยวในทางป่าและทางทุ่ง รู้จักทางดี เดินทางไหนไม่หลง เพราะรู้จักสังเกตพื้นที่ ตะวันลม รอยเท้า และสิ่งอื่น ๆ เป็นผู้พิจารณาสิ่งทั้งปวงละเอียดลออไม่สะเพร่า ไม่เหม่อ รู้จักระวังรักษาตัว ไม่เป็นคนอ่อนแอ เป็นคนอดทน ไม่กลัวความลำบาก ไม่หุดหู่หรือกลัวสิ่งใดโดยไม่จำเป็น และไม่กลัวตายในเวลาที่ต้องจะตาย ต้องเป็นคนชนิดที่เรียกว่าใจเด็ดเดี่ยว ต้องนึกถึงตัวน้อยที่สุด เมื่อถึงเวลาที่จำเป็นแล้วต้องยอมสละชีวิตของตนเอง เพื่อรักษาชีวิตของเพื่อนทหารหรือสหayaร่วมชาติกัน เพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของเรา รักษาชาติบ้านเมืองและศาสนาของเรา

¹³ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่, น. 127.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น.129.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น.130.

ส่วนชาติไทยเรานี้แต่เดิมมาก็ไม่ได้มีชาติมีภาษาเลยด้วยซ้ำ หากมีคนจำพวกหนึ่งที่มีใจเด็ดเดี่ยวเป็นผู้ตั้งด้วยลักษณะเสือป่า เป็นผู้ที่ไม่ยอมเป็นข้าให้ใครกตขี้จิ้งสุ่สุดสำหรับแยกออกมาตั้งตนขึ้นเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกนามคณะของตนว่า ไทย เพราะมีอิสรภาพเต็มที่ไม่ได้เป็นข้าใคร ... สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชของไทยเรา มีลักษณะเป็นเสือป่าหลายพระองค์ จะว่าแทบทุกองค์ก็เกือบได้ เมืองเราจลาจลหรือเกือบจลาจลมาเป็นหลายคราวแล้ว ก็ยังไม่ถึงพินาศล่มจมยังกลับกู้ตัวได้เสมอเพราะเหตุไรเล่า ก็เพราะ “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี” “คนดี” ในที่นี้ก็คือคนที่มีลักษณะควรเป็นเสือป่านั้นเอง...¹⁶

นอกจากนี้ในแต่ละปี จะมีการซ้อมรบร่วมกันทุกกองพล เรียกว่าการซ้อมใหญ่ บางปีก็มีการซ้อมรบพิเศษ คือ ซ้อมสมทบกับกองทัพบก โดยที่รัชกาลที่ 6 เป็นผู้นำฝ่ายเสือป่า แต่กิจกรรมของกองเสือป่าสำคัญเหนือสิ่งอื่นคือ เป็นโอกาสให้รัชกาลที่ 6 เผยแพร่แนวความคิดทางการเมืองและสังคมขององค์ประมุขด้วยตัวพระองค์เอง¹⁷ หัวใจสำคัญในพระราชดำริที่มีต่อสมาชิกเสือปาก็คือ ต้องมีความกตัญญูทวนที่ต่อพระมหากษัตริย์ ชาติ และศาสนา ตามปรากฏในพระราชนิพนธ์ ปลุกใจเสือป่า และ เทศนาเสือป่า¹⁸

คุณสมบัติเสือปาก็คือความเป็นสุภาพบุรุษที่ต้องแสดงถึงความกล้าหาญ ตรงไปตรงมา ยึดมั่นในเกียรติ จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์และประเทศ พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำและผู้ตามในเวลาเดียวกัน ทั้งยังต้องกล้าหาญเมื่อมีภัยสงคราม นอกจากนี้ ยังเติมไปด้วยลักษณะของคนที่คุณเคยกับวิถีชีวิตในป่าดงพงไพร (wilderness) ซึ่งเป็นลักษณะของความเป็นชายที่ปรากฏทั้งในอังกฤษและอเมริกา¹⁹

¹⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า, น.3-4.

¹⁷ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.196.

¹⁸ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่, น.142.

¹⁹ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “การสร้างความเป็นชายและวิกฤตการณ์ของความเป็นผู้ชาย: จาก ‘สุภาพบุรุษ’ ของจักรวรรดินิยมสู่ภาพยนตร์แบบ ‘ข้ามาคนเดียว’”, น.2, 4.

สถาบันผู้ชายทั้งสองแห่งสะท้อนผู้ชายในระบบจักรวรรดินิยมอังกฤษ ที่ยึดมั่นระบบศีลธรรมที่เน้นความเป็นชาย การสร้างให้ผู้ชายเข้มแข็งอดทนจำเป็นต้องฝึกฝนให้อดทน อยู่อย่างลำบาก ไม่มีการฟุ้งเฟ้อหรือหรูหรา พร้อมทั้งเติมไปด้วยวินัย การปล่อยให้คุณสมบัติความเป็นหญิงแทรกซึมเข้ามาสู่ผู้ชายจึงเป็นเรื่องอันตรายมาก ทำให้การแยกวัฒนธรรมชายและหญิงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะจะช่วยดำรงความเป็นชายให้บริสุทธิ์ และยังเป็นสถาบันที่อยู่ใน “สาธารณะ” ผู้ชายที่จะเข้าเป็นสมาชิกต้องปลีกตัวเองจากบ้านซึ่งเป็น “ส่วนตัว” ของตัวเองชั่วขณะเวลาหนึ่ง ทำให้สามารถกั้นวัฒนธรรมผู้หญิงไม่ให้มายุ่งเกี่ยวปะปนกับการสร้างความเป็นชาย

การผลิตสำนึกว่าด้วยครอบครัว เพื่อความมั่นคงของรัฐประชาชาติสยาม

ในสมัยใหม่นี้ อำนาจรัฐเริ่มแทรกซึมสู่พื้นที่ส่วนตัวของมนุษย์ โดยหาได้กระทำการอย่างตรงไปตรงมา แต่แนบเนียนจนยากตระหนักว่าปัจเจกบุคคลเป็นเป้าหมายสำคัญของความรุนแรงดังกล่าว หนึ่งในนั้นก็คือนำพา “สถาบันผู้ชาย” ซึ่งก่อนหน้านี้เคยแสดงบทบาทในพื้นที่สาธารณะ ให้ตรงสู่ครอบครัวแฝงตัวในบ้านอย่างเป็นทางการ แต่ทว่าครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่ประกอบขึ้นจากคนต่างเพศ ต่างจากสถาบันสาธารณะเช่นกองทัพ ที่เป็นสมบัติเฉพาะสำหรับเพศชายเท่านั้น การสถาปนาอำนาจนำภายในบ้านจึงมิใช่แค่สร้างเพศชายให้เป็นผู้เฝ้า/ผู้เหนือกว่า แต่ยังกระทำต่อเพศหญิงไปพร้อมกัน เพื่อให้ครอบครัวกลายเป็นสถาบัน “บริสุทธิ์” สำหรับผู้ชาย โดยเพศชายเพียงเพศเดียว²⁰ และยังเป็นสถาบัน “บริสุทธิ์” สำหรับผู้ปกครอง ซึ่งเป็นเพศชายเช่นกัน

การปรับเปลี่ยนให้ครอบครัวกลายเป็นสถาบันสำหรับเพศชาย เริ่มต้นด้วยตำแหน่ง “หัวหน้าครอบครัว” ตามกฎหมายในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ มาตรา 10 “หัวหน้าครอบครัวนี้ ท่านประสงค์ว่าบุรพบุรุษคนหนึ่งซึ่งยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้ใหญ่มีอายุสูงในครอบครัวนั้นเอง” ทำหน้าที่เพื่อจดทะเบียนนามสกุลของครอบครัวตนตาม มาตรา 9 “ ภายในกำหนด 6 เดือน นับแต่วันได้ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นต้นไปให้บรรดาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวทุก ๆ ครอบครัวเลือกสรรถือเอาชื่อสกุลอันหนึ่ง แล้วให้จดทะเบียนชื่อสกุลนั้น ณ ที่สำนักว่าการอำเภอท้องที่” หน้าที่จดทะเบียนนามสกุลถือเป็นนิติกรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านต้องผูกพันกับรัฐ แต่

²⁰ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “ผู้หญิงและอำนาจ: การเขียนแบบผู้ชาย,” ใน สตรีศึกษา 1 “ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ,” (กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการการศึกษาและวัฒนธรรม คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2541), น.169.

ในอดีตที่ผ่านมา สังคมไทยไม่มีข้อจำกัดว่าด้วยความแตกต่างทางเพศในการสร้างพันธะทางกฎหมาย ผู้หญิงซึ่งบรรลุนิติภาวะสามารถทำสัญญาความต่าง ๆ ได้เช่นเดียวกับผู้ชาย สามารถถือครองที่ดิน มีสิทธิจะทำสัญญาซื้อหรือยกให้ในฐานะทรัพย์สินของตนเองได้ ยืนยันได้จากเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินนับแต่รัชกาลที่ 5²¹ ซึ่งเริ่มต้นใช้โฉนดที่ดิน แสดงให้เห็นบทบาทของผู้หญิงอย่างมาก และยังปรากฏการณ์เป็นปกติในรัชสมัยต่อมา²²

ช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ต่อดันรัชกาลที่ 6 รัฐบาลได้กว้านซื้อที่ดินบริเวณตำบลบางซื่อเป็นจำนวนมาก จากผู้ถือกรรมสิทธิ์ส่วนใหญ่ซึ่งเป็นเพศหญิง²³ แม้จากหลักฐานจะพบว่ามี การแต่งตั้ง

²¹ ดู หจข. ร.5 น.18 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล หมวดที่ดิน

²² ดู หจข. ร.6 น.15.2 ก/17 พระธรรมศาสตร์คดีห้ามอำแดงเสงี่ยม ภรรยา ชายที่ดิน (16 มิถุนายน – 16 สิงหาคม 2453), หจข. ร.6 น.15.2 ก/18 นายหะยีตองชายที่ดินบางคอแหลมให้แก่อำแดงนวล (17 มิถุนายน – 18 พฤศจิกายน 2453), หจข. ร.6 น.15.2 ก/23 อำแดงขาวจ่านาที่หลังวัดลุ่มไวกับทุนพิเศโสภา (6 กันยายน – 8 ตุลาคม 2453), หจข. ร.6 น.15.2 ก/24 อำแดงบุนนะชายที่ ต.ตروقจันทร์ ให้แก่จิ้นคุณ (30 กันยายน – 19 ตุลาคม 2453), หจข. ร.6 น.15.2 ก/39 อำแดงขำ ชายที่ริมวัดราชสิงขรให้แก่จิ้นแห (20 กุมภาพันธ์ 2453 – 27 เมษายน 2454), หจข. ร.6 น.15.2 ก/41 อำแดงเจริญชายที่ ต.ตروقจันทร์ให้แก่ นายเอม. พี เอชมาลิกัน (22 มีนาคม 2453 – 24 เมษายน 2454), หจข. ร.6 น.15.2 ก/42 อำแดงนวมชายที่ ต.ตروقจันทร์ให้แก่ตวนกาเข็ม (22 มีนาคม 2453 – 31 พฤษภาคม 2454) เป็นต้น

²³ ดู หจข. ร.6 น.15.2ก/6 จัดซื้อที่ดินตำบลบางซื่อ นายคร้ายราย 1, นายอยู่ราย 1, นายบัวอำแดงเนยราย1, นายแสงอำแดงเป้าราย1, อำแดงจ่ายราย1, ซึ่งเชิญพระยาพิไชยชาญฤทธิ์เป็นผู้ชี้ขาด กับที่อำแดงนวมราย1 อำแดงพวงราย 1 ซึ่งเชิญพระพิณิจสาราเป็นผู้ชี้ขาด (24 ก.ค.2452-8 พ.ค.2454), หจข. ร.6 น.15.2 ก/10 ที่ดินของนายแสน, นายแย้ม, นายมัน, อำแดงพริ้ง, อำแดงแดง, อำแดงแย้ม, อำแดงศิลา, อำแดงผ่อง, อำแดงแก้ว ซื้อใช้ราชการทำมูลดินป่าสามเสน (20 ธ.ค. 2452-17 มิ.ย. 2458), หจข. ร.6 น.15.2ก/37 จัดซื้อที่อำแดงจ่าย ตำบลบางซื่อสำหรับใช้ราชการกระทรวงกลาโหม (กลาโหม) ซึ่งเชิญพระยาพิไชยชาญฤทธิ์เป็นผู้ชี้ขาดราคา (17-24 ก.พ.2453), หจข. ร.6 น.15.2 ก/43 จัดซื้อที่ดินตำบลบางซื่อของอำแดงเนืองราย 1, นายวอนอำแดงดำราย 1, อำแดงเขียนที่อำแดงเลี่ยมราย 1 สำหรับใช้ราชการในกระทรวงกลาโหม ซึ่งเชิญพระยาเจริญราชไมตรีเป็นผู้ชี้ขาดตัดสินราคา (24 มี.ค. 2453- 16 ม.ค. 2454), หจข. ร.6 น.15.2 ก/53 จัดซื้อที่ดินอำแดงพลอยราย1, ตำบลบางซื่อ สำหรับใช้ราชการกระทรวงกลาโหม (9 มิ.ย.-

ผู้ชายเป็นตัวแทน แต่ก็ทำหน้าที่เพียงเจรจาต่อรองราคากับตัวแทนรัฐบาลเท่านั้น ในครั้งหนึ่ง อำเภอบางซื่อส่งหมายเรียกตัวเจ้าของที่ดินสี่แปลง ได้แก่ หมายเลข 145 นายเทียม อำแดงจ้อย หมายเลข 169 นายสุข อำแดงบุญ หมายเลข 170 นายอยู่ อำแดงดี และหมายเลข 167 นายหว่าง ให้มาพบ ณ ที่ว่าการอำเภอ ปรากฏว่าในวันนัดหมายมีการเจรจาซื้อขายเพียงสามแปลงเท่านั้น เข้าใจว่าที่ดินหมายเลข 167 มีชื่อนายหว่างเพียงคนเดียววันนั้นเจ้าตัวไม่มา จึงทำให้ไม่ได้ทำสัญญา อย่างครบถ้วนทั้งสี่แปลง พบว่าอำแดงจ้อย อำแดงบุญ และอำแดงดี ต่างลงนามในแบบฟอร์ม แต่งตั้งนายผิวให้เป็นตัวแทนด้วยการพิมพ์ลายนิ้วมือ โดยไม่ต้องสนใจหรือได้รับมอบอำนาจจาก สามีของตัวเองเลย²⁴ แม้ไม่มีสิ่งใดช่วยยืนยันว่า ผู้ชายอีกสามคนซึ่งถือกรรมสิทธิ์ร่วมกับผู้หญิงทั้ง สามคนอยู่ร่วมกระบวนการขณะนั้นหรือไม่ แต่ข้อมูลเพียงเท่านี้พอสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงคือเพศ ที่มีอำนาจในกิจการของครัวเรือน รวมถึงจัดการที่ดินซึ่งปลูกบ้านและเป็นที่พักอาศัยอย่างอิสระ²⁵ โดยไม่จำเป็นต้องรู้หนังสือแต่อย่างใด

การจดทะเบียนนามสกุลกลับตรงกันข้าม ทั้งที่การเลือกชื่อใดเป็นชื่อประจำสกุลย่อม เกี่ยวข้องกับสมาชิกทุกคนในครอบครัว ถือว่าเป็นเรื่องในบ้านโดยแท้ กลับกีดกันมิให้เพศหญิงมี สิทธิในนิติกรรมที่ว่านี้ ทั้งที่ขณะเดียวกันนั่นเองพวกเธอกลับค้าขายที่ดินได้ไม่ต่างจากฝ่ายชาย แต่ นามสกุลกลับสร้างความหมายใหม่ให้กับครอบครัวคนไทย และสืบทอดหลักปฏิบัติบางประการไม่ เป็นที่คุ้นชินหรือยึดมั่นเป็นจารีตมาก่อน นอกจาก มาตรา 5 "ชื่อสกุล เป็นชื่อประจำวงศ์สกุลซึ่ง สืบเนื่องมาแต่บิดาถึงบุตร" แล้ว ยังกำหนดให้ผู้หญิง ตามมาตรา 6 "หญิงได้ทำงานสมรสมีสามี แล้ว ให้ใช้ชื่อสกุลของสามี และคงใช้ชื่อตัวและชื่อสกุลเดิมของตนได้" และมาตรา 17 "ชื่อสกุลอัน

---

27 มี.ค. 2454), หจข. ๖.6 น.15.2ก/93 ที่ดินของอำแดงฟุ้งซื้อใช้ราชการทำมูลดินเป้าสามเสน (10ก.ค.2458-20ก.ค.2459)หจข. ๖.6 น.15.2ก/95 ที่ดินของนายสว่าง, อำแดงกลิน, อำแดงเหลือ, อำแดงเลี่ยม ซื้อใช้ราชการทำมูลดินเป้าสามเสน (6ส.ค.2458-8ธ.ค.2459), หจข. ๖.6 น.15.2ก/63 จัดซื้อที่อำแดงเนย ตำบลบางซื่อ สำหรับใช้ราชการในกระทรวงกลาโหม ซึ่งเชิญพระยารัษฎการ โภศลเป็นผู้ชี้ขาด (15ก.ย.2454-18พ.ค.2455) เป็นต้น

²⁴ หจข. ๖.6น.15.2ก/38 จัดซื้อที่อำแดงดีราย 1, อำแดงบุญราย 1, อำแดงห้อยราย 1, ตำบลบางซื่อสำหรับใช้ราชการกระทรวงกลาโหม (กลาโหม) ซึ่งเชิญพระยารัษฎการ โภศลเป็นผู้ชี้ ขาดราคา (17 ก.พ.-2 มี.ค.2453)

²⁵ ดู "เอกสิทธิ์แห่ง 'แม่เจ้าเรือน' ," ใน ธาวิต สุขพานิช, 108 เรื่องที่หญิงไทยควรรู้ (แต่ ไม่เคยรู้ เพราะหลงนึกว่ารู้ ๆ ดีกันอยู่แล้ว), น.23-28.

หัวหน้าครอบครัวได้เลือกแล้วนั้น ท่านให้ไว้เป็นชื่อสกุลของบุตรและธิดาด้วยของหลาน แหล่น และผู้ซึ่งสืบสายโลหิต แต่ฝ่ายบุตรชายหลานชายนั้น ๆ ต่อเป็นลำดับลงไปด้วย” ถือเป็นจุดเริ่มต้นความคิดว่าด้วยการสืบสกุลที่นำมายึดโยงไว้กับเรื่องครอบครัวของคนไทย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพทรงวินิจฉัยคำว่า "ครัว" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ "ครอบครัว" ว่า เป็นสถานที่สำหรับประกอบอาหารและอาศัยอยู่ร่วมกัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นที่ "กิน" กับที่ "อยู่" นั่นเอง

...คำว่า "ครัว" เห็นจะเป็นภาษาไทย ซึ่งเดิมหมายความแต่ว่าสถานที่สำหรับประกอบอาหาร เกิดแต่ธรรมเนียมมนุษย์ยอม "อยู่กิน" ด้วยกันเป็นสกุล Family คือ "อยู่" ในบริเวณเดียวกันและ "กิน" อาหารด้วยกัน ในบริเวณหนึ่งจะมีเรือนหลังเดียวหรือหลายหลังแล้วแต่จำนวนคนในสกุลมากหรือน้อย แต่ครัวนั้นถึงจำนวนคนจะมีเท่าใดในบริเวณหนึ่งก็มีแต่ครัวเดียว คงเป็นเช่นนั้นมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ... คำว่า "ครัว" จึงเกิดอธิบายเป็น ๒ อย่างต่างกันด้วยเหตุนี้ คือ หมายความว่าสถานที่สำหรับประกอบอาหารอย่างหนึ่ง และหมายความว่าจำนวนคนในสกุล Family อย่างหนึ่ง ต่อมาจึงเกิดคำประกอบเพื่อให้เข้าใจชัดว่า ครัวอย่างไร ด้วยเรียกสถานที่ประกอบอาหารว่า "ครัวไฟ" และเรียกจำนวนคนที่อยู่ด้วยกันตามสกุลว่า "ครัวเรือน" ... เมื่อเรียกกันสั้นลงโดยสะดวกปากแต่ว่า "ครัว" คำว่า "ครัว" จึงใช้หมายความว่าคนอยู่ร่วมสกุลกันเป็นพื้น เช่นในหนังสือจดหมายเหตุหรือพงศาวดารว่า "เทศครัว" หรือ "อพยบครอบครัว" [อพยพ] หรือไปรบศึกได้เซलयเท่านั้นครัว แม้ในศิลาจารึกถวายคนเป็นข้าพระก็ว่าถวายเท่านั้นครัว คำว่า "ครัว" ที่ใช้ในหนังสือเก่าดูเหมือนจะมีแต่หมายความว่าปริมาณคนทั้งนั้น...²⁶

สิ่งหนึ่งพึงสังเกตคือ ปราชญ์ท่านนี้ใช้คำ "ครอบครัว" เพียงหนึ่งแห่งเท่านั้น ทั้งยังอยู่ในอัญประกาศอีกด้วย ย่อมแสดงถึงนัยยะจำเพาะเจาะจง ขณะที่ใช้คำ Family ซ้ำสองแห่ง หาก "ครอบครัว" มิได้อยู่ในอัญประกาศเสียแล้ว อาจชวนให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า คำทั้งสองไม่สามารถใช้แทนกันได้ แต่กลับพบคำ "สกุล" กระจายทั่วไปและวางอยู่หน้าคำ Family ทั้งสองตำแหน่งด้วย

²⁶ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, (กรุงเทพมหานคร: องค์การตำราสาร, 2541), น.191-192.

(ภาษาไทยจะวางคำขยายหลังคำหลัก) แสดงว่า สกุล ต่างจาก Family แน่นนอน การสืบสายโลหิต หรือที่เรียกได้ว่า "สืบสกุล" จึงต่างจากการ "กิน" กับการ "อยู่" ของสมาชิกร่วม "ครัว" เดียวกัน มิจำเป็นต้องผูกพันทางสายเลือดแต่อย่างใด ความเห็นของกรมพระยาดำรงฯ นี้มีความลະม้ายกับ คัลละติน pater ซึ่งบ่งนัยยะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากกว่าลักษณะทางชีววิทยา²⁷

ระบบนามสกุลปรากฏในไทยตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ขณะนั้นอาจเป็นแค่องค์ประกอบ ส่วนหนึ่งของงานสำมะโนประชากร แต่หลังจากนั้น พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ.2456 ได้ กำหนดหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อนามสกุล ช่วยประกอบสร้างให้นามสกุลมีความหมายและแสดง บทบาทกว้างกว่าเดิม สำเนียงได้ขีดตั้งแต่ชื่อกฎหมายซึ่งสรรคำว่า "นามสกุล" (คำแรกที่ปรากฏ บนเอกสารราชการสมัยรัชกาลที่ 5 คือ "ชื่อหลัง/Sumame") อันหมายถึง "ชื่อของเชื้อสายวงศ์ ตระกูล" หรือก็คือ "ชื่อของการสืบสกุล" นั่นเอง การบังคับให้คนไทยต้องใช้นามสกุลได้ช่วยเติม สำเนียงดังกล่าวสู่สถาบันครอบครัว กล่าวได้ว่า เป็นการขยับขยายความหมายของครอบครัวให้ ครอบคลุมถึงหน้าที่ในการสืบสายโลหิต ซึ่งก็คือการสืบวงศ์สกุลที่มีนัยยะของความยืนยาวและ ยั่งยืน มิใช่แค่เป็นหน่วยของการ "อยู่กิน" ระหว่างหญิงชายเพื่อผลิตประชากรเท่านั้น เพราะลำพัง เพศสัมพันธ์เพียงเพื่อการฉันทัน หากจำเป็นต้องกระทำภายในครอบครัวไม่

จากความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างเพศที่ช่วยสร้างระบบความสัมพันธ์เครือญาติ ถือกัน ว่าเป็นหน่วยสังคมย่อยที่จำเป็นสำหรับสังคมใหญ่ โดยเฉพาะรัฐประชาชาติ ที่พึงพาสำนึก ชาตินิยมเพื่อดำรงความเป็นเอกรัฐของตน ทำให้พื้นที่เล็ก ๆ ในอาณาเขตบ้านหรือครอบครัว กลายเป็นแหล่งผลิตสัญลักษณ์อันจำเป็นสำหรับรัฐประชาชาติ เช่นเรามักพูดว่า "เมืองแม่" หรือ "ประเทศพ่อ" เสมอ เมื่อย้อนกลับไปหาหน้าที่พื้นฐานของครอบครัวที่ว่าด้วยการผลิตประชากร

---

²⁷ Thanet Wongyannava, "Policing the imagined Family and Children in Thailand : From Family Name to Emotional Love," Paper presented at International Symposium "Imagined Communities : Ethnographic Approach in South East Asia," (National Museum of Ethnology, Osaka, Japan, November 17-18,2003), P.5 (Mimeographed.)

แล้ว นับว่าสอดคล้องกันอย่างพอดี เพราะพื้นฐานคำว่า “ชาติ” หมายถึง “กำเนิด”²⁸ ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของบุคคลในครอบครัวจึงช่วยจำลองและบอกเล่าคุณลักษณะแห่งรัฐนั้น ดังนั้น ความพยายามขบขันให้ครอบครัวเป็นสิ่งเดียวกับการสืบวงศ์สกุลจัดว่าเป็นเรื่องใหม่ของสังคมไทย ที่จำเป็นต้องพึ่งพาวัฒนธรรมพหุสัมผัสได้ในทางใดทางหนึ่ง เพื่อแปรสำนึกนามธรรมที่ไร้รูปร่างอย่างการสืบสายโลหิตให้ประจักษ์อย่างแจ่มชัด ระบบนามสกุลจึงถือกำเนิดพร้อมด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นานาจนอาจเหมือนว่า “หุยมหยม” เกิดไป อาทิ แบ่งแยกคำไทยกับคำบาลีสันสกฤต ห้ามใช้ชื่อพระองค์เจ้าหรือราชทินนาม รวมทั้งใบสำคัญรับรองนามสกุลที่นายทะเบียนออกให้กับผู้จดทะเบียนตั้งนามสกุล (ขณะที่บัตรประจำตัวประชาชนเพิ่งเริ่มใช้ในปี 2486) แต่ต้องถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นตัวช่วยเสริมแต่งให้นามสกุลเป็นตัวแทนของการสืบวงศ์ตระกูลจำเพาะทางญาติฝ่ายชายให้กลายเป็น “เป็นจริง” มากขึ้นเรื่อย ๆ ไปพร้อมกับสร้างให้การสืบวงศ์ตระกูลอุปมาเหมือนกับการดำรงอยู่ของชาติ เพื่อย้ำว่าชาตินั้นมีชีวิตอยู่จริง²⁹

การสืบสายโลหิตหรือสืบวงศ์ตระกูลย่อมสร้างความชอบธรรมในการสืบทอดมรดกหรือทรัพย์สินของตระกูลจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป หากสังคมใดยังไม่มีระบบสืบวงศ์ตระกูลหรือว่ามีแต่หลากหลายระบบเป็นหนึ่งเดียว ย่อมสร้างความสับสนพร้อมทั้งความไม่มั่นใจให้คนรุ่นหลัง เนื่องจากไม่สามารถประเมินหรือคาดหมายชีวิตตัวเองล่วงหน้าได้ เช่นในสังคมที่ลูกคนโตต้องแบกภาระรับผิดชอบของครอบครัว แต่กลับมิได้มีชนสืบสกุลทางฝ่ายชายเพียงระบบเดียว เมื่อไม่มีหลักประกันใดๆ เขาจะได้รับผลตอบแทนในอนาคตเป็นมรดกที่ตนมีส่วนร่วมรักษาและสั่งสม ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินหรือเกียรติศักดิ์ ย่อมไม่จูงใจให้ลูกคนโตทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในขณะปัจจุบัน เพราะเป็นชีวิตที่วางแผนใด ๆ ไม่ได้จึงต้องดำเนินไปอย่างไร้หลักวิชา (rationality) หากสังคมนั้นได้วางหลักให้สืบสายตระกูลทางญาติฝั่งหนึ่งฝั่งใดไม่ว่าจะฝ่ายหญิงหรือชายเสียแล้ว ย่อมสร้างหลักประกันได้เปลาะหนึ่ง เช่นในระบบสืบสายสกุลทางฝ่ายชาย ลูกชายย่อมมั่นใจว่าทรัพย์สินจะไม่ตกกับพี่น้องผู้หญิงของตนแน่นอน ลดทอนสิทธิสืบมรดกให้เหลือเพียงพี่น้องผู้ชาย

---

²⁸ Anne McClintok, “No Longer in a Feature Heaven : Gender, Race and Nationalism,” In *Dangerous Liaisons : Gender, Nation, and Postcolonial Perspective*, ed. Ann McClintok, Aamir Mufti and Ella Shohat (Minneapolis : University of Minnesota Press, 1998), p. 90-91.

²⁹ Anne McClintok, *Ibid.*, p.90-91.

เท่านั้น จริงอยู่ว่าธรรมเนียมนี้เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก แต่ชนชั้นนำสยามโดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์นั้นเป็นชนชั้นที่นิยมชมชอบตะวันตก และพร้อมลอกเลียนหรือปรับเปลี่ยนประเพณีค่านิยม และวัฒนธรรมจากยุโรปให้กลายเป็นไทยอยู่เสมอ สำหรับราชสำนักแล้ว เป็นปรีชาว่า การสืบทอดมรดกก็คือการสืบทอดราชบัลลังก์ แม้ในอดีตกษัตริย์สยามจะเป็นเพศชายตลอดมา ทั้งยังมีตำแหน่ง "มหาอุปราช" แต่มีได้ชัดว่ามีระบบสืบราชวงศ์จากพ่อสู่ลูกชายหัวปี และก็มีได้เป็นระบบพ่อสู่ลูกชายสักคน เพราะบางครั้งอาจเป็นระบบที่พี่น้องชายก็เป็นได้ ความไม่แน่นอนเช่นนี้ย่อมเปิดโอกาสให้เกิดการช่วงชิงราชบัลลังก์ จนในบางสมัยกลายเป็นระบบชอบธรรมตามสามัญสำนึก แต่เมื่อเข้าสู่ระบอบกษัตริย์ภายใต้ความทันสมัยแบบตะวันตกย่อมรับแนวทางที่ไม่ดีวิไลซึ่งนี้ไม่ได้ พระมงกุฎเกล้าฯ ประนามราชวงศ์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยาให้ที่ประชุมเสื่อป่าซึ่งเป็นประชามคมของผู้ชายว่า

...ขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาดูพระราชพงศาวดารกรุงเทพทวารวดี ตั้งแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมตลอดลงมาจนถึงแผ่นดินขุนหลวงสุริยาศน์อมรินทร์เป็นที่สุด คงจะแลเห็นได้ว่าพระราชพงศาวดารตอนนี้ มีสิ่งที่เป็นเกียรติยศแก่ชาติไทยเราน้อยเพียงใด ...พระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ ตั้งพระราชวงศ์บ้านพลูหลวงขึ้นใหม่แล้ว ตลอดลงมาจนถึงแผ่นดินขุนหลวงสุริยาศน์อมรินทร์เป็นที่สุดจะหาสิ่งใดที่เป็นเครื่องทำให้ใจสร้าและรู้สึกว่าเป็นเกียรติยศแก่ชาวไทยนั้น น่าจะยากนัก จะอ่านพบแต่เรื่องจับขบถเรื่องสงสัยติดใจกัน ฆ่ากันประหารกัน แทบจะไม่เว้นเลยสักหน้าเดียว อ่านแล้วก็เป็นที่น่าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใดเล่า ก็เพราะเหตุที่ พระเจ้าแผ่นดินในสมัยนั้นรู้สึกอยู่ว่ามีได้ได้ราชสมบัติโดยทางสืบสันตติวงศ์โดยตรง ได้โดยแย่งชิงด้วยกำลัง เพราะฉะนั้นจึงต้องคอยมุ่งสังเกตอยู่ว่าใครจะมีกำลังหรือมีคณินิยมมากขึ้น ก็ต้องรีบหาเหตุกำจัดเสีย ต้องฆ่าเสียก่อนที่จะมีกำลังมากขึ้น...³⁰

นามสกุลจึงเป็นหนึ่งในกลไกสำหรับผดุงรักษาระบอบกษัตริย์ อาจกล่าวให้เจาะจงขึ้นได้ว่า สำหรับผดุงรักษาราชวงศ์จักรี ซึ่งกำลังเผชิญหน้ากับกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงที่มีใช้แค่การเปลี่ยนวงศ์กษัตริย์เช่นในสมัยอยุธยา แต่เป็นการล้มล้างระบอบกษัตริย์เพื่อสถาปนาระบอบ

³⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสื่อป่า, น.72.

ใหม่ เช่น ความคิดของคณะก่อการ ร.ศ.130 เป็นต้น ด้วยการโน้มน้าวชักจูงให้คนทั้งหลายยังคงตระหนักถึงความสำคัญของกำเนิดและสายเลือดต่อไป แม้ว่าจะชนชั้นนำสยามจะปลดปล่อยให้หลุดจากจารีตประเพณีแบบเก่าแล้วก็ตาม แต่นั่นเป็นเพียงการสร้างระบบบริหารรัฐแผนใหม่ที่เปิดรับสามัญชนมากกว่าปิดกั้นไว้เฉพาะคนในราชสำนัก ยกเลิกงานราชการแบบผูกขาดกันในตระกูล แต่ยังคงข้อยกเว้นไว้สำหรับกษัตริย์³¹ ซึ่งอยู่ส่วนปลายยอดสุดของระบบราชการแผ่นดินแบบสมบูรณาญาสิทธิ ทำให้ราชสำนักยังต้องชี้ชวนให้เชื่อว่า ราชบัลลังก์กับราชวงศ์จักรีเป็นคู่กันตามธรรมชาติ ในอดีตเป็นเช่นไร ปัจจุบันก็ยังคงเป็นเช่นนั้น และต้องดำรงสืบไปสู่อนาคตด้วย ประจักษ์ได้ด้วยการประสพการณ์ว่ามีกษัตริย์ของราชวงศ์นี้สืบทอดสถานะกษัตริย์ตามเครือญาติ “พ่อ” สู่อุบล “ลูก” เป็นสัจจะว่าการสืบราชวงศ์จักรีก็ไม่ต่างจากการสืบสันดานมนุษย์ นับได้ว่าเป็นหนึ่งในวงศ์สกุลอื่น ๆ แต่ทว่า ถือกำเนิดบนราชบัลลังก์ย่อมต้องมีพันธะผูกพันในสถานะกษัตริย์

ดังปรากฏตามสมุดทะเบียนสมาชิกเนติบัณฑิตยสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ที่กำหนดให้การลงทะเบียนสมาชิกต้องระบุนาม นามสกุล ยศ และบรรดาศักดิ์ด้วยลายมือตนเอง พระมงกุฎเกล้าฯ โปรดให้พระบรมวงศ์ใช้นามสกุลว่า “พระบรมราชวงศ์จักรี” หรือ “พระราชวงศ์จักรี” พระองค์ได้รับเชิญให้ดำรงตำแหน่งเนติบัณฑิต กิตติมศักดิ์เป็นปฐมเมื่อ 5 มกราคม 2457 ทรงลงลายพระราชหัตถ์ในชื่อนามสกุลว่า “พระราชวงศ์จักรี” หลังจากนั้น เจ้านายอีกหลายพระองค์ทรงได้รับเชิญ เช่น กรมหลวงสวัสดิวัตน์วิเศษ กรมพระดำรงราชานุภาพ เป็นต้น รวมถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ต่างลงลายพระราชหัตถ์และพระราชหัตถ์ในชื่อนามสกุลว่า “พระราชวงศ์จักรี” เช่นเดียวกัน³²

รัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ เริ่มบังคับใช้ระบบนามชนิดใหม่กับประชากร เพื่อสร้างกลุ่มคนที่ประกอบจากสายเลือดเดียวกัน จึงหนีไม่พ้นระบบสืบสายโลหิตทางบิดานั่นเอง เพื่อช่วยทำให้เครือญาติง่ายต่อความเข้าใจ หากไล่เรียงสืบสาวไปตามนามสกุลถาวรจะพบคนกลุ่มหนึ่งที่ไม่ปะปนกับคนกลุ่มอื่น ๆ ต่างนามสกุลอย่างแน่นอน ต่างจากระบบเครือญาติของคนไทยแต่เดิม ที่นิยมสืบญาติทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดา ไม่มีจารีตหรือบรรทัดฐานสังคมกำหนดไว้อย่างตายตัว

³¹ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475, น.169-172.

³² วรชาติ มีชูบท, “ปกิณคดีเรื่องนามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” น.17-18.

หากใช้นามสกุลแต่ยังปล่อยให้สตรีที่จะสืบสกุลจากญาติข้างไหนก็ได้ ตามธรรมเนียมของแต่ละครอบครัว เท้ากันว่าทำให้ระบบนามสกุลถาวรไม่มีผลในทางปฏิบัติ ยิ่งความลำบากยุ่งยากต่อไป โดยเฉพาะรัฐบาลหรือผู้ปกครองที่อยู่ห่างไกลจากชีวิตประชากรราษฎร ในการสืบค้นติดตามหรือบ่งชี้ตัวบุคคลตามระบบครอบครัวที่ต่างกัน ความพยายามอย่างขะมัดมัดที่จะสร้างระบบเครือญาติหรือครอบครัวตามสายโลหิตฝ่ายชาย ปรากฏในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ มาตรา 5 “ชื่อสกุลเป็นชื่อประจำวงศ์สกุล ซึ่งสืบเนื่องมาแต่บิดาถึงบุตร” และ มาตรา 17 “ชื่อสกุลอันหัวหน้าครอบครัวได้เลือกแล้วนั้น ท่านให้ไว้เป็นชื่อสกุลของบุตรและธิดาด้วยของหลาน หลาน และผู้ซึ่งสืบสายโลหิต แต่ฝ่ายบุตรชายหลานชายนั้น ๆ ต่อเป็นลำดับลงไปด้วย” นอกจากกฎหมายแม่บทฉบับนี้แล้ว รัฐบาลยังออกประกาศ “เรื่องใช้นามสกุล” เมื่อ 15 มกราคม 2456 เพื่อย้ำและขยายวิธีปฏิบัติเพิ่มเติม จงเจาะไปที่นามสกุลพระราชทานโดยเฉพาะ ดังรายละเอียด

ประกาศ เรื่อง ใช้นามสกุล

พระยาราชสาสนโสภณ ราชเลขานุการในพระองค์ รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้า ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ประกาศแก่บรรดาผู้ที่ได้รับพระราชทานพระมหากุณารับพระราชทานนามสกุลไปแล้ว หรือจะได้รับพระราชทานต่อไปภายหน้าทราบทั่วกันว่า

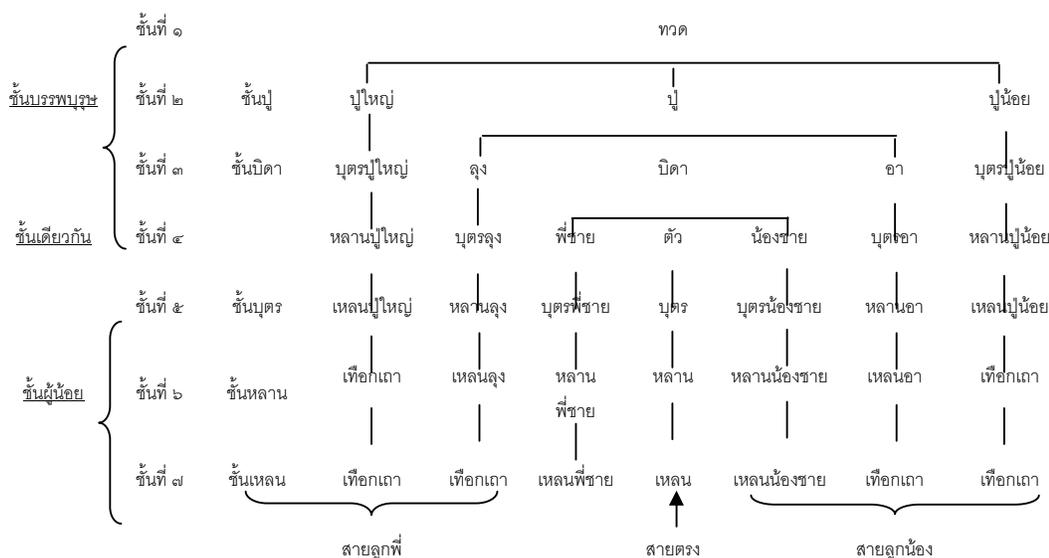
ผู้ที่ได้รับพระราชทานนามสกุลไปแล้ว ยังไม่ทราบว่าคณะญาติซึ่งร่วมสกุลกับตนเองเพียงชั้นใดจะใช้นามสกุลร่วมด้วยได้ เพราะฉะนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ พระราชทานแผนผังแสดงให้เห็นว่าผู้ที่จะใช้นามสกุลร่วมกันได้นั้นดังนี้

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๕ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

(ลงนาม) พระยาราชสาสนโสภณ
ราชเลขานุการในพระองค์

แผนภูมิที่ 2

แผนผังแสดงผู้ร่วมสกุลกันและใช้นามสกุลร่วมกันได้

อธิบาย

๑. ในที่นี้ลำดับไว้เพียง ๗ ชั่วคน พอให้เป็นที่สังเกตเป็นตัวอย่าง แต่ถ้าปรารถนาจะขยายนามสกุลออกไปให้ญาติได้ร่วมใช้กันกว้างไปอีกก็ได้ โดยอนุโลมตามระเบียบในแผนที่นี้ เช่นบรรดาเทือกเถาของทวดใหญ่ และทวดน้อยก็อาจใช้นามสกุลร่วมกันได้ดังนี้

๒. ข้อสำคัญ อันจะต้องกำหนดไว้ คือ นามสกุลที่จะใช้ร่วมกันได้แต่ผู้สืบสายโลหิตทางผู้ชาย เป็นต้นว่าน้องสาว เมื่อก่อนมีสามี คงใช้นามสกุลเดียวกับเรา แต่ถ้าได้สามีแล้วต้องใช้นามสกุลตามสามี และบุตรแห่งน้องสาวนั้นก็ต้องใช้นามสกุลทางฝ่ายบิดาของเขา จะใช้นามสกุลทางมารดาไม่ได้ นอกจากได้รับพระบรมราชานุญาตพิเศษ³³

³³ “ประกาศเรื่องใช้นามสกุล,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยโทไปล์ โฉนะศิริ , (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2509), น.38-39. (ณ ฌาปนสถานวัดพลับพลาชัย จังหวัดเพชรบุรี 9 เมษายน 2509)

ประกาศฉบับนี้ เริ่มปรารภด้วยลายลักษณ์อักษรเช่นประกาศแจ้งความทั่วไป แต่เมื่อเข้าสู่เนื้อหาว่าด้วยคำอธิบาย “วิธีการใช้นามสกุล” ได้เปลี่ยนมาใช้แผนภาพ “แผนผังเขปแสดงผู้ร่วมสกุลกันและใช้นามสกุลร่วมกันได้” ซึ่งเป็นแผนภาพสาแหรกสืบเชื้อสายหรือวงศ์สกุลนั่นเอง ช่วยกระตุ้นให้เกิดมโนทัศน์ที่เกิดจากการมองเห็นเป็นรูปภาพ จำลองจินตนาการให้ใกล้ความจริงหรือคล้ายความจริงที่สุด เนื่องจากการสืบวงศ์ตระกูลถึงเจ็ดชั่วอายุคนเป็นเรื่องเกินศักยภาพมนุษย์ที่จะอาศัยประสบการณ์ชีวิตติดตนค่อย ๆ สังเกตจดจำและรับรู้ คงหาใครสักคนที่มีชีวิตยืนยาวจนเห็นคนรุ่นหลังเกินกว่าสามชั่วคนได้ยาก หรือกลับกันว่า คนรุ่นหลังก็ยากจะเกิดทันเห็นบรรพชนของตนตั้งแต่สามชั่วคนมีชีวิตพร้อมหน้ากัน การระลึกถึงคนรุ่นก่อนในหมู่สามัญชนย่อมเป็นเรื่องลำบาก แค่เพียงย้อนนึกไปถึงชื่อปู่หรือปู่ทวดของตนก็เริ่มจดจำกันไม่ได้แล้ว สังเกตจาก “ใบแจ้งความขอจดทะเบียนชื่อสกุล” แต่อาจต่างกันไปในบางวงศ์ตระกูลในหมู่ครอบครัวชนชั้นนำ ตัวอย่างเช่นตระกูลข้าราชการเก่าแก่ “ขุนนาค” แต่ต้องนับว่าเป็นส่วนน้อยเท่านั้น

การออกประกาศเพิ่มเติมย้ำความเข้าใจในหมู่ผู้รับพระราชทานนามสกุล ซึ่งเป็นประเภทหนึ่งในระบบจำแนกนามสกุลพระราชทาน-สามัญชน อาจเพราะว่าทางการเห็นเป็นนามสกุลพิเศษที่เหลื่อมสูงกว่านามสกุลสามัญชน ตรงที่เป็นส่วน “ต่อยื่น” จากความเป็นกษัตริย์ เพราะนอกจากเกิดด้วยอำนาจพระราชทานแล้วยังประกอบขึ้นจากคำในภาษาศักดิ์สิทธิ์ประจำวรรณะ ดังนั้นการสืบสันดานทางญาติฝ่ายชายจึงสำคัญอย่างมาก จำต้องกำชับอย่างเคร่งครัดและชิงชัง ด้วยว่าสิทธิพิเศษชายที่จะส่งผ่านนามสกุลพระราชทานที่ตนใช้ไปยังคนรุ่นต่อไป ก็ประหนึ่งสิทธิสืบราชบัลลังก์ของกษัตริย์ที่เป็นอภิสิทธิ์ของเจ้าฟ้าชายเท่านั้น

จากแผนผังเขป “ตัว” ผู้รับพระราชทานนามสกุลต้องนำนามสกุลพระราชทานนั้นไปจดแจ้งต่อนายทะเบียน “ตัว” จึงแปรเป็น “หัวหน้าครอบครัว” โดยปริยายตามพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ ถือเป็นหัวหน้าแห่งวงศ์สกุลนั้น ในเปรียบเทียบนามสกุลฯ ตอนหนึ่งอธิบายว่า “การปกครองสกุล เป็นมูลแห่งความจงรักภักดีต่อผู้ที่เป็นหัวหน้าปกครองสกุลชั้น 1 และเลยเป็นเครื่องจูงใจให้รู้จักความภักดีต่อท่านผู้ปกครองชาติอีกชั้น 1”³⁴ ในชั้นแรกอาจเข้าใจได้ไม่ยากนัก คนในครอบครัวภักดีต่อหัวหน้าสกุล (หัวหน้าครอบครัว) ตามมูลฐานแห่งสายโลหิต แต่ในชั้นสูงขึ้นไปเมื่อความภักดีก้าวไปถึงระดับการปกครองนั้น มิอาจอ้างสายโลหิตได้อีกต่อไป³⁵ เพราะพระ

³⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เปรียบเทียบนามสกุลกับชื่อแซ่,” น.29-30.

³⁵ Thanet Wongyannava, “Policing the imagined Family and Children in Thailand : From Family Name to Emotional Love,” p.3.

เจ้าอยู่หัวนิยามแล้วว่า ชาตินั้นแยกไม่ออกจากกำเนิด แก่นแท้ของชาตินั้นคือ "ชาติตระกูล" ฉะนั้น คนในชนชั้นกษัตริย์จึงมีอาจถือกำเนิดร่วมกับไพร่ได้ การกลบเกลื่อนหรือกระชับช่องว่างนี้ให้แคบลงจำเป็นต้องเกะอิงความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการพระราชทาน หรืออาจกล่าวให้ครอบคลุมทั้งหมดว่า ในฐานะที่นามสกุลเป็นส่วนหนึ่งความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ ไม่ว่าผู้ขอรับพระราชทาน, ขอรับประทาน หรือขอรับจากใครก็ตาม ย่อมเป็นหมายบอกความศรัทธาของ "ผู้น้อย" ที่พร้อมปวารณาตัวต่อ "ผู้ใหญ่" เช่น พวกนายทหารบกที่เลื่อนยศในสมเด็จกรมหลวงพิษณุโลกฯ เหล่า นายทหารเรือที่เคารพในสมเด็จกรมหลวงชุมพรฯ รวมทั้งฆราวาสที่บูชาพระสังฆราชซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของตน เป็นต้น

รัชกาลที่ 6 เจตนาให้นามสกุลเป็นอนุสรณ์ถึงบรรพบุรุษ เพื่อให้ผู้สืบทอดรักษาชื่อเสียงแห่งตระกูลไม่ให้เสื่อมทรามลงไป ถือเป็นความพยายามที่จะถ่ายทอดสำนึกแห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งย่อมอยู่ในสำนึกของพระองค์ที่มีต่อราชวงศ์ของพระองค์เอง ทรงตรัสย้ำอยู่เสมอว่าจะรักษาพระเกียรติยศราชวงศ์จักรีไว้³⁶ ดังนั้นแผนผังเขปฯ จึงเป็นแผนภาพแสดงความชอบธรรมของการสืบสันตติวงศ์ภายในสายโลหิตของราชวงศ์จักรี ที่มีเพียงเพศชายเท่านั้นที่มีสิทธิธรรมในการสืบอำนาจในการปกครองประเทศ สำนึกดังกล่าวได้ถูกขยับขยายถ่ายโอนมาสู่คนส่วนฐานรากของสังคมผ่านระบบกลไกขึ้นใหม่ที่ใช้กำกับบังชี้และจำแนกปัจเจกบุคคลไปพร้อม ๆ กัน

ขนานนามสกุลตาม "บิดา" พ่อทาสายเลือดเหนือกว่าการเลี้ยงดู

ดังกล่าวไว้แล้วว่า เมื่อเริ่มแรกนอกจากจะมีคนไปลงทะเบียนตั้งนามสกุลของตน ยังเกิดการจดทะเบียนนามสกุลที่เพิ่งตั้งไว้นั้นเพื่อไปรวมใช้กับญาติผู้ชายสายบิดาของตนเป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่ของนามสกุลใหม่นั้นเป็นนามสกุลพระราชทาน ทำให้เกิดความกำกวมถึงเจตนาหลัก จนยากจะกล่าวให้ชัดว่า สำนึกที่มีต่อนามสกุลในหมู่คนไทยระยะแรกนั้นถ่วงน้ำหนักข้างไหนมากกว่ากัน ระหว่างเครื่องหมายแสดงการสืบสายโลหิตหรือสถานะความสัมพันธ์ต่อกษัตริย์ แต่เมื่อดำเนินมาได้ระยะหนึ่งจนราวปลายรัชกาลที่ 6 และเข้าสู่รัชกาลที่ 7 สังเกตพบว่า สำนึกสืบสายโลหิตจากพ่อสู่ลูกชายได้รับการขบเน้นเข้มข้นจนเห็นได้ชัด เกณฑ์สำหรับขนานนามสกุลของสามัญชนเหลือตามบันทึกความเห็นฯ ในข้อสี่ของพระมงกุฎเกล้าฯ ลดเหลือเพียง

³⁶ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่

เกณฑ์เดียวกันนั้น โดยถูกนำมาปรับเรียกใหม่เพื่อความสะดวก นั่นคือ "ใช้บิดาเป็นเกณฑ์" หรือ แม้แต่จะเรียกว่า "ใช้แม่เป็นเกณฑ์" เห็นได้จากเอกสารงานทะเบียนนามสกุลภายในเขตอำเภอ ต่างๆ ของกรุงเทพฯ และธนบุรี

หนึ่ง) หากนามสกุลเดิมเข้าเกณฑ์บิดา จะไม่ให้เปลี่ยนใหม่

ในช่วงนี้คำร้องขอเปลี่ยนแปลงนามสกุลเริ่มถูกสอบสวนจริงจัง แม้จะต้องส่งเรื่องไปนำ สืบต่างท้องที่หรือในต่างจังหวัดก็ตาม หากนายทะเบียนเห็นว่านามสกุลเดิมของตัวเองแสดงถึงการ สืบตระกูลจากฝ่ายบิดา ก็เริ่มยากที่จะอนุมัติให้จดเปลี่ยนอีกต่อไป ดังตัวอย่างที่กล่าวถึงก่อนแล้ว กรณีของพระภิกษุอะไร วัดเทพศิรินทราวาส จดนามสกุลใหม่ว่า "อมละพันธุ" ใช้แทน "แสงอรุณ" ให้ ถูกต้องตามพระราชบัญญัติฯ เพราะเวลาที่ใช้ออยู่ขณะนั้น ยังไม่ได้จดทะเบียนและไม่ได้สืบทอดจาก บรรพบุรุษ แต่เจ้าหน้าที่ได้สอบสวนพบความจริงว่า พระภิกษุอะไร เคยใช้ร่วมกับพี่ชายอยู่ระยะหนึ่ง ว่า "ต้นง้วนเฮง" ก่อนคิดนามสกุล "แสงอรุณ" ขึ้นใช้เอง เนื่องจากชื่อเก่าฟังเป็นจีนและไม่ไพเราะ นายทะเบียนจึงเห็นว่าไม่ควรอนุญาตให้จดใหม่

นอกจากนี้ยังพบที่อ.ชนะสงคราม พระภิกษุเทพพร้อมว่าได้ใช้นามสกุล "ยาดี" ของนาย เหยียบ บ้านท่าทองใหม่ ต.ทุ่งสง หมู่ที่ 5 อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นญาติข้างมารดา เพิ่ง จะทราบภายหลังว่าผิดกฎหมาย จึงขอจดทะเบียนใหม่ว่า "กาญจนสาคร" ถือเกณฑ์บิดาชื่อว่า กุ้ง ประกอบอาชีพค้าทอง ทางนครบาลแจ้งเรื่องไปยังภูมิลำเนาของนายเหยียบ ทางผู้ว่าราชการจังหวัด สุราษฎร์ฯ รายงานกลับมายังกระทรวงนครบาลว่า

ข้าพเจ้าได้สั่งให้เจ้าหน้าที่สอบสวนแล้ว คงได้ความว่าพระภิกษุเทพเกี่ยวข้องกับ หลานของนายเหยียบ ยาดี โดยบิดาของพระภิกษุเทพ เกี่ยวเป็นน้องชายนาย เหยียบ ยาดี ร่วมบิดามารดาเดียวกันดังนี้³⁷

กระทรวงนครบาลได้วินิจฉัยสั่งการว่า "สอบได้ความว่าพระภิกษุเทพ เป็นบุตรของ น้องชายนายเหยียบ เจ้าของนามสกุลยาดี แลได้ใช้นามสกุลถูกต้องอยู่แล้ว เปลี่ยนไม่ได้"³⁸

³⁷ หจข. ร.6 น.47.3.2/51 พระภิกษุเทพ อำเภอชนะสงคราม ขอเปลี่ยนนามสกุลจาก "ยาดี" เป็น "กาญจนสาคร" (ทางราชการไม่อนุญาตให้เปลี่ยน) (11 พฤษภาคม – 23 มิถุนายน 2469)

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

และที่อำเภอบางรัก นายเจ็ง ต้นบูนี่ก็ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ตำบลบ้านไผ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา แจ้งว่าตนใช้นามสกุลของพี่ชาย ถือว่าไม่ถูกต้องเพราะมิได้เป็นของบรรพบุรุษและเครือญาติ จึงขอ จดนามสกุลชื่อใหม่ แต่อำเภอบางรักส่งเรื่องให้ภูมิลำเนาสอบสวนก่อน ว่าเหตุใดถึงได้ใช้นามสกุล นี้ หรือว่านายเจ็งสามารถร่วมใช้กับญาติคนไหนได้บ้าง สรุปผลการสอบสวนจากจังหวัด ฉะเชิงเทราได้ความชัดว่า

...นามสกุล ต้นบูนี่ เป็นของ นายบูนี่ นางรอด บ้านตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง ฉะเชิงเทราเป็นผู้จดทะเบียน ตามคำให้การของนายเจ็งว่าบิดาชื่อบุญ มารดาชื่อ รอดนั้น น่าจะเป็นนายบุญนางรอดรายเดียวกันนี้เอง เพราะตำบลบ้านใหม่กับ ตำบลบางไผ่ใกล้ ๆ กัน จึงเข้าใจว่านายบูนี่นางรอดนี้เองซึ่งเป็นบิดามารดาของ นายเจ็ง...แต่ตำบลที่อยู่เพี้ยนกันเท่านั้น ก็นับว่านายเจ็งมีนามสกุลถูกต้องตาม กฎหมายแล้ว ไม่ควรจะจดใหม่อีก ควรใช้ของบิดาผู้สืบสายโลหิตโดยตรง...³⁹

สอง) "เกณฑ์บิดา" ต้องเป็นบิดาจริง ไม่ใช่ "พ่อเลี้ยง" หรือ "แม่แท้"

กรณีนี้พบอย่างเห็นได้ชัดในปลายรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 นามสกุลในระยะนี้จึงใช้ สำหรับแสดงการสืบสันดานจากพ่อสู่ลูกจริง ๆ อาจกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องหมายแทนการสืบ เผ่าพันธุ์ของผู้ชายเลยก็ว่าได้ เพราะถูกใช้ในความหมายอย่างแคบเสียยิ่งกว่าการสืบวงศ์ตระกูลซึ่ง ไม่จำเป็นต้องสืบทอดทางสายเลือดจริง ๆ ที่น่าสังเกตไปกว่านั้นก็คือนามสกุลในความหมายนี้ อาจ "ย้อนแย้ง" ต่อสำนักความเป็นครอบครัวของคนไทยในขณะนั้น ดังอ้างความเห็นของกรมพระ ยาดำรงฯ ไว้แล้วว่า ครอบครัวมิได้เกี่ยวข้องกับการสืบสายวงศ์ตระกูลมาก่อน

นายชื่นหรือสำราญ รุจิรัตน์ อายุ 20 ปี อ.นางเลิ้ง ขอเปลี่ยนนามสกุลเป็น "วันจำรูญ" ด้วยสาเหตุว่า

เดิมข้าพเจ้าใช้นามสกุล รุจิรัตน์ ของหลวงการโทรเลขผู้เป็นบิดาเลี้ยงเวลานี้ตัว ได้รับราชการอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี มารดาข้าพเจ้า (พลอย) เวลานี้อยู่บ้านเดียวกับ ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่าการใช้นามสกุลของบิดาเลี้ยงซึ่งมิได้เป็นญาติร่วม

³⁹ หจข. ร.7 ม.27/190 นายเจ็ง อำเภอบางรัก ขอจดนามสกุลใหม่เดิมใช้ "ต้นบูนี่" สอบสวนแล้วเป็นนามสกุลของบิดาจึงไม่ต้องขอจดใหม่ (12 มีนาคม 2470-5 กรกฎาคม 2475)

สายโลหิต เป็นการผิดกฎหมาย ข้าพเจ้าจึงขอตั้งนามสกุลใหม่ว่า วันจำรูญ โดยปู่ชื่อเซ่งวัน และขอเลิกใช้นามสกุลเดิมเสีย⁴⁰

หลายกรณีพบว่าลูกชายแยกจากบิดาอย่างเด็ดขาด เช่นที่อ.บางกะปิ พลตำรวจสินธุ์ เซ็นเซื่อ อายุ 16 ปี ขอเปลี่ยนนามสกุลเป็น "กิจเกษม" เนื่องจากนามสกุลปัจจุบันเป็นของนายวิง ซึ่งเป็นพ่อเลี้ยง ซึ่งนางเจิมผู้เป็นมารดาแยกทางกับหลวงชำนาญนิกรกิจ แล้วได้พาตัวพลตำรวจสินธุ์อายุประมาณ 8-9 ขวบ จากบ้านเดิมของสามีเก่าที่อ.ท่ามะกา จ.เพชรบุรี มาอยู่กินรวมบ้านเดียวกับนายวิงสามีใหม่จนถึงปัจจุบัน ตามบันทึกปากคำของพลตำรวจสินธุ์ ได้กล่าวว่า

...ข้าฯ ยังเป็นเด็กเล็ก ๆ อยู่ หลวงชำนาญนิกรกิจบิดาตัวข้าฯ ได้เลิกล้างกับนางเจิมมารดาแลข้าฯ ก็ไปอยู่ด้วยกับนางเจิมมารดา ส่วนหลวงชำนาญ บิดาจะไปทางใดแลอยู่ที่ใดไม่ทราบ ครั้นต่อมาอายุข้าฯ ได้ประมาณ ๕-๖ ปี นางเจิมมารดาได้นายวิงเป็นสามีใหม่ ต่อนั้นไปข้าฯ จึงได้ทราบว่านายวิงมิใช่บิดาตัว ข้าฯ ได้ทราบจากนางเจิมมารดาว่า บิดาชื่อหลวงชำนาญนิกรกิจ (สอน กิจเกษม) ... ส่วนใบกองหนุนที่มีชื่อข้าฯ แลนามสกุลเซ็นเซื่อนั้น ข้าฯ มิได้บอกเลย ข้าฯ เข้าใจว่า เจ้าพนักงานสัสดีคงคัดชื่อข้าฯ จากทะเบียนสำมะโนครัวนั่นเอง นามสกุลเซ็นเซื่อ จึงได้ติดมาจนบัดนี้ ... นามสกุลที่ขอแก่นี้ ข้าฯ เข้าใจว่าเป็นความผิดมานานแล้ว เพราะทราบได้จากหลวงชำนาญนิกรกิจ ผู้เป็นบิดาตัว แต่ข้าฯ ยังมีได้จัดการขอแก้ เวลานี้หลวงชำนาญ บิดาข้าฯ ยังมีชีวิตอยู่แลยังเป็นนายอำเภออยู่ตำบลอำเภอ จังหวัด นึกไม่ออกแล้ว ทราบว่าบิดามีภรรยาใหม่ชื่อเล็กแลอยู่ด้วยกัน ... นามสกุล "กิจเกษม" ที่ข้าฯ ขอใช้ร่วมบิดานี้ ข้าฯ ทราบว่า บิดาได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต แลท่านก็อนุญาตให้ข้าฯ ใช้ได้ด้วย⁴¹

⁴⁰ หจข. ร.6 น.47.3.4/77 นายขึ้นหรือสำราญ รุจิรัตน์ อำเภอ นางเลิ้ง ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า "วันจำรูญ" เพราะนามสกุลเดิมเป็นของบิดาเลี้ยง (26 มีนาคม 2466 – 13 มิถุนายน 2467)

⁴¹ หจข. ร.7 ม.27/11 พลตำรวจชั้น 1 สินธุ์ อำเภอ บางกะปิ ขอเปลี่ยนนามสกุล "เซ็นเซื่อ" เป็น "กิจเกษม" (13 มกราคม 2472-7 สิงหาคม 2473)

อำเภอบางกะปิรายงานการสอบสวนไปยังกระทรวงมหาดไทย ทางเจ้าหน้าที่กระทรวง
เสนอความเห็นต่อผู้บังคับบัญชาว่า

ขอประทานเสนอ

ได้ความว่า ใช้นามสกุลเซ็นชื่อของบิดาเลี้ยง ไม่สืบตระกูลทางสายโลหิตของ
บรรพบุรุษ ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ขออนุญาตใช้นามสกุลกึ่งเกษม ของหลวง
ชำนาญนิกรกิจผู้เป็นบิดาโดยตรง อันชอบด้วยกฎหมาย ควรอนุญาตให้ใช้ และสั่ง
แก้สำมะโนครัว ทะเบียนทหาร และใบกองหนุน ให้อำเภอส่งมา จะได้ส่งไปให้สถิติ
จังหวัดแก้ไข⁴²

กรณีคล้ายกันนี้ยังปรากฏที่อำเภอบางซื่อ เมื่อนางสังวาลอายุ 35 ปี พาลูกติดสองคน
ได้แก่ นายสังเวียน กับ เด็กหญิงฉวย มาอยู่กับ ส.อ.ยม เมืองนาม สามี่ใหม่ แต่เมื่อส.อ.ยม ไป
แจ้งสำมะโนครัวได้แจ้งนามสกุลนายสังเวียนว่า เมืองนาม ทั้งที่ควรจะเป็น วรรณฉาย ซึ่งเป็นของ
นายวงศ์ บิดาแท้ ตามคำให้การของ ส.อ.ยม วัย 35 ปี ว่า

...ข้าอยู่กับสามี่ภรรยา กับนางสังวาลมาประมาณ ๑๐ ปีเศษ เมื่อนางสังวาล
มาอยู่กับข้า นางสังวาลมีลูกติดมา๒คน ... นับตั้งแต่ข้า ได้เสียกับนางสังวาล
เป็นต้นมา เด็กทั้ง๒คนนี้ก็อยู่กับข้า ในเวลาที่มาแจ้งสำมะโนครัว ข้า ได้ลง
นามสกุลของนางสาวฉวย และนายสังเวียนบุตรเลี้ยงว่า เมืองนาม ซึ่งเป็น
นามสกุลของข้า ที่เป็นดังนี้เพราะข้า ไม่ทราบระเบียบการใช้นามสกุล ฟังจะมา
ทราบในขั้นนี้ว่าผิดหลัก ซึ่งทางที่ถูก นายสังเวียนและน.ส.ฉวยควรใช้นามสกุล
ว่า วรรณฉาย ซึ่งเป็นนามสกุลของนายวงศ์ วรรณฉาย บิดาแท้ของเขา เมื่อเป็น
ดังนี้จึงได้ให้นายสังเวียนมายื่นคำร้องขอแก้ไขให้ถูกต้องเพื่อแจ้งในการขึ้น
ทะเบียนทหารต่อไป นายวงศ์ วรรณฉาย บิดานายสังเวียนเวลานี้ออกไปทำ
การค้าขายอยู่จังหวัดสุโขทัย...⁴³

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ หจช. ร.7 ม.27/33 นางสังเวียน อำเภอบางซื่อ ขอเปลี่ยนนามสกุลจาก “เมืองนาม”
เป็น “วรรณฉาย” (21 มีนาคม 2473 – 9 เมษายน 2474)

คำให้การของนายสังเวียน วัย 19 ปี ว่า

ข้าฯ เปนบุตรนางสังวาล เมืองนาม และนายวงศ์ ครรภาฉาย ส่วน ส.อ.ยม เมืองนาม เป็นบิดาเลี้ยง มารดากับนายวงศ์บิดาข้าฯ เล็กกันแต่ข้าฯ ยังเล็ก ๆ แล้วนางสังวาลมารดามาได้กับสิบเอกยมเมืองนาม แล้วข้าฯ และน.ส.ฉลวยน้อง จึงมาอยู่ร่วมกับมารดา เมื่อส.อ.ยมมาแจ้งทะเบียนสำมะโนครัวจะลงนามสกุลข้าฯ ว่าอะไรไม่ทราบ เพราะเวลานั้นข้าฯ ยังเล็กอยู่ ... ครั้นมาบัดนี้จึงทราบว่าทางที่ ควรข้าฯ ควรใช้นามสกุลครรภาฉาย ซึ่งเป็นนามสกุลของนายวงศ์ บิดาตัวข้าฯ จึง ได้มายื่นคำร้องขอแก้ และเพื่อประกอบหลักฐานในการนี้ข้าฯ ได้มีจดหมายไปถึง นายวงศ์บิดาให้มีจดหมายรับรองข้าฯ ดังได้ยี้จดหมายของนายวงศ์บิดามาพร้อมกับคำร้องแล้ว นามสกุล ครรภาฉาย นี้ นายเปลื้องผู้เปนปู่ข้าฯ เปนผู้ขอ แต่เวลานี้ นายเปลื้องตายเสียเมื่อปีพ.ศ.๒๔๗๒ แล้ว ...⁴⁴

นายอำเภอบางซื่อส่งหนังสือแจ้งผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครและธนบุรี ให้รีบแก้ไขนามสกุลของนายสังเวียน "อนึ่งเมื่อพิจารณาเห็นสมควรแล้ว ขอได้โปรดมีคำสั่งไปโดยเร็ว เพราะนายสังเวียนจะต้องขึ้นทะเบียนทหาร..."⁴⁵ เจ้าหน้าที่ในกระทรวงเสนอความเห็นว่

ขอประทานเสนอ

รายงานอำเภอบางซื่อ ได้ส่งนายสังเวียนและพยาน ... นายสังเวียนขอเปลี่ยนนามสกุล เมืองนาม ซึ่งได้ใช้ของนายยมบิดาเลี้ยง ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จะขอใช้นามสกุลของนายวงศ์บิดาตนเองว่า ครรภาฉาย ซึ่งนายวงศ์ ยังมีชีวิตอยู่และรับรองให้ใช้

การใช้นามสกุลที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบตีสืบสายโลหิตไม่ชอบด้วยกฎหมาย ควรอนุญาตให้ใช้นามสกุล ครรภาฉาย ของนายวงศ์บิดานาย สังเวียน ตามความเห็นนายอำเภอ ให้อำเภอแก้สำมะโนครัวเปนนามสกุลครรภาฉาย⁴⁶

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

หลัก "สืบสายโลหิต" ที่ถูกหรือชอบด้วยกฎหมายนั้น ย่อมมีเพียงหลักเดียวคือการสืบสายจากบิดาสู่บุตร (ชาย) ในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิด ไม่ถือว่าพ่อบุญธรรมกับลูกเลี้ยงสามารถเกี่ยวสัมพันธ์เพื่อสืบวงศ์ตระกูลได้แต่อย่างใด เนื่องจากขาดความจริงทางชีววิทยาสืบสนุน แต่หากมุ่งหมายหลักการสืบสายโลหิตตามธรรมชาติแล้ว กลับไม่ยอมรับความสัมพันธ์ทางสายเลือดจากมารดาสู่บุตร (ไม่ว่าจะเป็นบุตรชายหรือหญิง) ว่าเป็นการสืบสายโลหิต หรือถือว่าเป็นการสืบวงศ์สกุล ทั้งที่มีส่วนให้กำเนิดบุตรในฐานะเป็นผู้คุมท้องและยังอาจต้องดูแลหลังคลอดในช่วงเวลาหนึ่งอีกด้วย

ที่อ.บางรัก นายเจริญ ฟองดี อายุ 18 ปี ใช้นามสกุลของพ่อเลี้ยงมาตลอด เมื่อทราบว่าผิดกฎหมายจึงมาขอแจ้งเปลี่ยนไปใช้นามสกุลพระราชทาน "ทิพยสุนทร" ของลูกตนเอง

...ได้ขึ้นทะเบียนทหารตามประกาศแล้ว บิดาของข้าพเจ้าชื่อนายยู่งแช่เหี้ยเป็นชาติจีนแต่จี๊ได้ถึงแก่กรรมไปนานแล้ว มารดาของข้าพเจ้าชื่อนางเทศไปได้สามีใหม่ชื่อนายทองนามสกุลว่าฟองดี...ก็เลยใช้นามสกุลฟองดีของบิดาเลี้ยงตลอดมาจนบัดนี้ ภายหลังข้าพเจ้ามาทราบจากลุงของข้าพเจ้าว่า ได้รับพระราชทานสกุลว่า "ทิพยสุนทร" และลุงของข้าพเจ้าได้อนุญาตให้ข้าพเจ้าใช้นามสกุลร่วมได้

47
...

นางเทศ ฟองดี อายุ 42 ปี มารดานายเจริญให้การว่า

...นายยู่งแช่เหี้ยเดิมข้าพเจ้าได้ตายไปประมาณ ๑๕ ปีแล้ว และข้าพเจ้าได้นายทองนามสกุลว่าฟองดีเป็นสามีคนใหม่ ข้าพเจ้าและนายเจริญผู้บุตรก็เลยใช้นามสกุลฟองดีด้วยกัน เมื่อนายทองสามีข้าพเจ้าไปแจ้งความจดทะเบียนครัวอยู่บ้านเลข ๑๕๑๓ ก็เลยบอกชื่อนายเจริญฟองดีไว้ด้วย...บัดนี้นายเจริญได้ขอเปลี่ยนใช้นามสกุลใหม่ชื่อ "ทิพยสุนทร" ซึ่งเป็นนามสกุลของพันจ่าเอกหมื่นฤทธิวารี (หอมทิพยสุนทร) เปนนามสกุลพระราชทาน ส่วนบิดาตัวชื่อนายเจริญก็ตาย

⁴⁷ พจช. ร.7 ม.27/23 นางเทศมารดา อําเภอบางรัก ขอจดนามสกุลว่า "ขจิตสุวรรณ" แทนนายเจริญ (30 มีนาคม 2475 – 24 มิถุนายน 2476)

ไปนานแล้ว และไม่มีญาติที่ใช้นามสกุล นายเจริญจึงขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ดังนี้

...⁴⁸

พระภิกษุแถม วัดประทุม อ.สัมพันธวงศ์ ผู้เป็นลุงให้ปากคำว่า

...นายเจริญผู้ร้องนี้เป็นบุตรของนายขุนางเทศฯ เปนน้องของข้าพเจ้าและ
นายผู้เปนน้องเขยข้าพเจ้า แต่นายผู้ตายเสียนานแล้ว...ภายหลังนายเจริญมาหา
ข้าพเจ้าว่าจะขอใช้นามสกุลร่วมกับข้าพเจ้ากับพันจ่าเอกหมื่นฤทธิวารี (หอมทิพ
สุคนธ์) ซึ่งเป็นลุง ข้าพเจ้าจึงบอกกับหมื่นฤทธิวารีฯ ก็อนุญาตให้ใช้ร่วมกันได้
เพราะเห็นว่านายเจริญเป็นหลาน...⁴⁹

เมื่อสอบปากคำเสร็จนายอำเภอบางรักทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครและ
ธนบุรี เห็นควรอนุมัติเพราะไม่มีเหตุทุจริตแต่อย่างใด แต่ปลัดจังหวัดฯ ตอบว่าไม่อนุญาตให้นาย
เจริญใช้นามสกุลทางฝ่ายมารดา ซึ่งสังเกตได้ว่าในใบบันทึกปากคำของพระภิกษุแถม มีรอยดินสอ
ขีดเส้นใต้วลี "นายผู้เปนน้องเขยข้าพเจ้า" อีกทั้งปลัดจังหวัดฯ ยังแนะนำให้นายเจริญขอนามสกุล
"เป็นส่วนตัว" เสียใหม่

นายเจริญใช้นามสกุล ฟองดี ของบิดาเลี้ยง ก็ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จะไปใช้
ร่วมกับพันจ่าเอกหอมและพระภิกษุแถมว่า ทิพสุคนธ์ ผู้เป็นลุง ซึ่งเป็นพี่ของ
มารดา ก็นับว่าไม่ชอบด้วยกฎหมายคือใช้นามสกุลที่สืบเนื่องทางฝ่ายมารดา ถ้า
จะให้ชอบตามกฎหมายควรให้นายเจริญขอจดนามสกุลเป็นส่วนตัวเสียใหม่...⁵⁰

ส่วนที่อ.นางเลิ้ง นายเชื้อ ผลวิงวอน ขอเปลี่ยนมาใช้ "กุวัชกะพันธุ์" เพราะนามสกุลเดิม
เป็นของพ่อเลี้ยง ต่อมาจะได้บอกความจริงว่าบิดาของตนเสียชีวิตไปตั้งแต่ก่อนประกาศใช้
พระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ แต่ย่าเล่าว่ามีอาชีพค้าขายอยู่ที่จ.พิจิตร ใช้นามสกุล "กุวัชกะพันธุ์"

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

ยินดีจะให้ร่วมใช้ แต่ยากี่เสียชีวิตไปก่อน เมื่อนายเชื้อไปขอให้นายทะเบียนเปลี่ยนนามสกุลจึงเกิดความสับสน เพราะว่าตามตัวนายเดชไม่เจอ ตรวจทะเบียนนามสกุลก็ไม่พบว่าได้จดทะเบียนไว้ ตัวนายเชื้อก็ไม่เคยเจอนายเดชมาก่อน ฟังแต่คำบอกเล่าของย่าเท่านั้น ต่อมาแม่กับพ่อเลี้ยงก็แยกทางจึงไม่ได้เจอกันอีกเลย ทางกรมพยายามแจ้งไปที่จังหวัดพิจิตรให้สืบค้น แต่ไม่พบข้อมูลใดๆ ทั้งยังตั้งข้อสังเกตว่าไม่สามารถแปลความหมายได้ และยังเห็นว่ากรใช้นามสกุลสืบสายโลหิตจะต้องสายตรง ปู่ พ่อ หลานเท่านั้น จะมาอ้างใช้ของอาไม่ได้ แต่สุดท้ายเจ้าหน้าที่ก็ยอมเพียงแต่ต้องตามหาตัวเจ้าของนามสกุลให้เจอ สุดท้ายได้แนะนำให้จดนามสกุลใหม่เพื่อตัดปัญหา⁵¹

กรณีดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างที่ว่า หากว่าผู้ชายที่เพ็งคิดหรือทราบว่าการใช้นามสกุลของพ่อเลี้ยงหรือแม่แท้ทำให้ตนเป็นคนผิดกฎหมาย แต่กลับเกิดปัญหาว่าจะจดนามสกุลใหม่เพื่อแสดงการสืบสันดานจากบรรพบุรุษสายผู้ชาย (พ่อ-ปู่-ป้าทวด) ของตนไม่ได้ ทางกรมจะเปิดโอกาสให้ตั้งสกุลใหม่ได้ โดยละวางเกณฑ์อันสำคัญนี้ได้ เพียงเพราะว่าคนผู้นั้นเป็นชายจึงสามารถเป็นต้นทางของการสืบสกุลต่อไปในอนาคตได้ ขณะที่ไม่ยอมรับว่าการสืบตระกูลหรือนามสกุลสามารถส่งผ่านทางฝ่ายหญิงได้

อีกทั้งยังพบว่าเกณฑ์บิดานี้ยังมีความสำคัญเหนือกว่าประเด็นที่เชื่อว่า เป็นเรื่อง "คอขาดบาดตาย" สำหรับรัฐประชาชาติสยาม ที่เริ่มขบขันสำนึกชาตินิยมมาช่วงระยะหนึ่งแล้ว ด้วยความพยายามประกอบสร้างพลเมืองที่มีความเป็นเอกภาพในทางเชื้อชาติ ให้รัฐสยามเป็นดินแดนที่มีชนชาติไทยเป็นเจ้าของ แต่ทว่าการวางหลักนามสกุลให้เป็นหนึ่งเดียวกับการสืบสายโลหิตทางฝ่ายชาย ได้ช่วยให้เห็นว่าความเป็นชาติในภาวะที่ "ลัทธิ" กับชาติกำเนิดของพลเมืองตัวเอง

เหตุเกิดที่อ.ป้อมปราบ นางหุ่มาขอจดนามสกุลให้กับนายไปเส็งบุตรชายของตน ซึ่งเกิดปี 2457 มีอายุเข้า 18 ปีแล้ว บิดาชื่อ นายเต็ก แซ่ซิม เป็นจีนฮกเกี้ยน เสียชีวิตไปกว่า 18 ปีแล้ว ส่วนตัวนางหุ่ก็เป็นหญิงจีนฮกเกี้ยนเช่นกัน อาศัยอยู่ในเมืองไทยได้ 30 ปีเศษแล้ว อ้างสาเหตุที่บุตรตนจดนามสกุลล่าช้าเพราะคิดว่าทั้งบิดาและมารดาเป็นจีนนอก จึงไม่ต้องเป็นทหาร ถึงได้ใช้

⁵¹ หจช. ร.7 ม.27/17 นายเชื้อ อ้าเอนางเลี้ยง เดิมใช้นามสกุลว่า "ผลวิงวอน" ขอเลิกมาใช้ใหม่ว่า "กุวิชกะพันธ์" (24 มิถุนายน 2475-12 มิถุนายน 2476)

แซ่ซึ่มตามบิดาต่อไป ครั้นต่อมาทราบว่าคนเกิดในเมืองไทยแม้จะมีพ่อและแม่เป็นจีน ก็ต้องเป็นทหาร จึงมาขอจดทะเบียนนามสกุล⁵²

...นายโป้เส็งจะใช้ร่วมนามสกุลกับใครไม่ได้ เพราะไม่มีญาติฝ่ายทางบิดาซึ่งเป็นคนไทยที่ได้ขอจดทะเบียนนามสกุลใช้กันเลย ข้าพเจ้าจึงขอจดทะเบียนนามสกุลต่อเจ้าพนักงานเพื่อไว้ให้นายโป้เส็งใช้สืบต่อไป นอกจากนายโป้เส็งแล้วไม่มีพี่น้องของนายโป้เส็งที่จะใช้ร่วมนามสกุลกันอีก เพราะนายโป้เส็งมีแต่พี่ชายซึ่งเป็นจีนนอก เวลานี้อยู่ที่เมืองจีนอีก ๒ คนเท่านั้น...⁵³

ทางเจ้าพนักงานได้มีความเห็นว่า

บัดนี้นายโป้เส็งรู้ตัวว่าจะต้องรับราชการทหารใช้แซ่ไม่ได้ จึงให้นางหุ่่นมารดาขอจดนามสกุลเพื่อใช้ต่อไป จะไปใช้นามสกุลของใครก็ไม่มีเพราะเป็นจีนทั้งนั้น นามสกุลที่ขอนั้นถือเอาแซ่เป็นเกณฑ์ว่า "ซึ่มตระกูล" ...⁵⁴

แม้จะเป็นคนที่สืบเชื้อสายจากคนจีนก็ตาม แต่ด้วยเกณฑ์กำหนดให้นามสกุลต้องสัมพันธ์กับบิดาของตน จึงต้องขนานนามสกุลตามแซ่คนจีน และอาจเนื่องจากยังเป็นเด็กจึงไม่พบว่า มีข้อเสนอให้นายโป้เส็งตั้งนามสกุลโดยใช้ตัวเองเป็นเกณฑ์เสียเลย ในฐานะที่ถือกำเนิดในเมืองไทยย่อมได้สัญชาติไทยตามกฎหมายอยู่แล้ว เพื่อเลียงบรรพบุรุษที่เป็นจีน อดคิดเช่นนี้จะพบชัดในกรณีที่บิดาเป็นต่างชาติแต่มารดาเป็นไทย

ที่อ.พระนคร นายบุญช่วย สุพานิช ขอเปลี่ยนนามสกุลเพราะว่าพ่อที่แท้จริงของตนแยกทางจากแม่ และได้เดินทางกลับเมืองจีนไปแล้ว แม่ของตนมาได้สามีใหม่จึงใช้นามสกุล สุพานิช เรื่อยมา ภายหลังมารดาบอกว่าเป็นการผิดกฎหมาย จึงมาเปลี่ยนเพื่อขอใช้นามสกุลของนายเอี้ยว

⁵² หจช. ร.7 ม.27/132 นางหุ่่นอำเภอบ่อปรวบ ขอจดนามสกุลให้นายโป้เส็งบุตรว่า "ซึ่มตระกูล" (มกราคม - 11 กุมภาพันธ์ 2474)

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

ต้นประสูติ ผู้เป็นพี่ชายของบิดาแทน⁵⁵ และที่อ.บ้านทวาย นายอืดโต อายุ 17 ปี ไม่เคยมีนามสกุลมาก่อน อาศัยในตรอกวัดสุทธิ ตัวนายอืดโตเกิดที่ตรอกกัปตันบุช อ.บางรัก เมื่อปีพ.ศ. 2454 มีพี่น้องร่วมพ่อแม่เดียวกันสามคน อีกสองคนคือนางช้อยกับเด็กหญิงทองย้อย มีบิดาเป็นคนสัญชาติเยอรมันชื่อ เอฟ มุลเดอร์ มารดาเป็นไทยชื่อนางพวง อยู่กินกันโดยมิได้แต่งงาน และไม่ได้จดทะเบียนที่กงสุลเยอรมันแต่อย่างใด ตัวนายอืดโตก็ไม่เคยไม่ลงทะเบียนที่กงสุลเยอรมันเช่นกัน จึงต้องถือว่าเป็นคนไทยในบังคับสยาม แต่ตัวบิดานั้นถูกจับฐานเป็นชนชาติศัตรูและถูกขับออกนอกประเทศตั้งแต่นายอืดโตยังเล็ก ทราบว่าขณะนี้ยังคงมีชีวิตอยู่ จะขอตั้งนามสกุลโดยใช้นามบิดาเป็นเกณฑ์ ตอนนี้อาศัยอยู่กับมารดาถือว่าตนนั้นมีหน้าที่ที่ต้องขอจดนามสกุลตามพระราชบัญญัติ⁵⁶ ๕^{๕๖} เจ้าพนักงานวินัจฉัยว่า "อำเภอท้องที่สอบแล้ว ไม่มีนามสกุลเป็นความจริง กับนามสกุลที่เจดนี้ไม่พ้อง ต้องขอห้ามตามพระราชบัญญัติ, พระราช नियมการตั้งชื่อ ครอบอนุญาต"⁵⁷

ขณะที่มีการกล่าวถึงความเป็นชาติโดยนัยยะขณะนั้นย่อมเข้าใจว่าเป็น "เชื้อชาติ" นามสกุลถูกมองว่าเป็นเครื่องมือเพื่อบรรณาการความเป็นชาติให้เกิดเอกราชในด้านประชากร แต่เงื่อนไขของความเป็นชาตินั้นปฏิเสธกำเนิดไปไม่ได้เลย ดังกล่าวแล้วว่า ชาติมีความหมายซ้อนทับหลายชั้น มิใช่มีเพียง "เชื้อชาติ" มิติเดียว หากแต่ยังรวมถึง "ชาติตระกูล" ด้วย และหากพิจารณาหลักเกณฑ์ของนามสกุลในช่วงขณะนี้ ยังช่วยบอกถึงมิติอันซับซ้อนของชาติ ว่ามิใช่ "เชื้อชาติ" หรือ "ชาติตระกูล" เท่านั้น การตั้งหรือใช้นามสกุลยังชี้ชวนให้เข้าใจ "เชื้อชาติ" ไม่ว่าจะ เป็น "ชาติไทย" หรือ "ชาติไหน" ยังเป็นรองหลักของการสืบสายตระกูลทางเพศชายหรือ "ชาติชาย" (เกิดเป็นผู้ชาย) อีกด้วย เพราะหากยึดมั่นในความเป็นรัฐที่ประกอบจากประชากรที่มีบรรพชนร่วมกันแล้ว อาจเปลี่ยนมานับญาติหรือให้ลูกใช้นามสกุลของฝ่ายมารดาหรือญาติทางฝ่ายมารดา เพื่อให้ได้ "เลือดไทย" แทนที่จะนับญาติกับบิดาชาวต่างด้าว ฉะนั้น หากถือว่าความพยายามทางการเมืองที่จะกีดกันหรือแบ่งแยกคนต่างชาติเช่นว่าชาวจีนเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลชาตินิยมสมัยนั้นแล้ว ต้องถือว่าเป็นรองนโยบายการกีดกันเพศหญิง ซึ่งเห็นได้ผ่านระบบสัญลักษณ์นามบุคคลที่เพิ่งผลิตขึ้นเช่นระบบนามสกุล

⁵⁵ หจช. ร.7 ม.27/177 นายบุญช่วย สู้พานิช อำเภอพระนคร ขอเปลี่ยนนามสกุลเป็น "ต้นประสูติ" (15 สิงหาคม- 2 กันยายน 2472)

⁵⁶ หจช. ร.7 ม.27/372 นายอืดโต บังคับสยาม อำเภอบ้านทวาย ขอจดนามสกุลว่า "มุลเดอร์" (13 ธันวาคม-7 มกราคม 2471)

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

การสืบวงศ์สกุลนอกสายเลือด ปรับ "นามสกุล" ให้ใกล้ความจริง

ความเคร่งครัดในวิธีใช้นามสกุลที่จะต้องถือตามบิดาโดยกำเนิดของตนนั้น ดูเหมือนว่าจะฝืนความรู้สึกของคนทั่วไป ธรรมเนียมการรับลูกคนอื่นมาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรมนั้นคงปรากฏไปทั่ว ถือเป็นเรื่องปกติในสังคม อาจเนื่องด้วยความรักความเมตตา รวมถึงความผูกพันไปจนถึงความต้องการหาผู้สืบวงศ์วานของตน เมื่อยังไม่ได้ใช้นามสกุลเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องธรรมดาหรือเป็นเสรีภาพของคนทั่วไป หากได้ถูกประเมินว่าถูกผิดแต่ประการใด แต่เมื่อเกิดนามสกุลกลับทำให้เรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละครอบครัว กลายเป็นเรื่องที่ถูกควบคุมของทางการผ่านทางนามสกุลนั่นเอง

นายถมยา มิลินทากาศ อายุ 26 ปี ร้องต่อนายอำเภอนางเลิ้ง ขอเปลี่ยนนามสกุลปัจจุบันซึ่งเป็นนามสกุลพระราชทาน ได้จดทะเบียนที่อ.ดุสิต ตั้งแต่ 25 มกราคม พ.ศ. 2460 ไปใช้ "สุวรรณภารต" ของพระยาพรหมมาภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต) ซึ่งเป็นนามสกุลพระราชทานเช่นเดียวกัน "ส่วนนามสกุลว่ามิลินทากาศนั้นไม่ใช่ขอให้ประกาศเลิก เปนแต่ข้าพเจ้าเปลี่ยนคนเดียวเท่านั้น นอกนั้นก็ยังมีผู้ที่ใช้ตามเคย"⁵⁸ พร้อมทั้งแนบสมุดระดมพลและใบกองหนุนชั้นที่ 1 เพื่อให้แก้ไขให้ตรงกันทันที ในหนังสือคำร้องพบคำให้การของเจ้าพ่อบุญธรรมด้วยว่า "ข้าพเจ้าพระยาพรหมมาภิบาล (ทองใบสุวรรณภารต) ต้นสกุล "สุวรรณภารต" ขอรับรองว่าได้อนุญาตให้นายถมยา...ใช้นามสกุลของข้าพเจ้า...โดยผู้นี้ได้เป็นบุตรบุญธรรมของข้าพเจ้า"⁵⁹

ทางอ.นางเลิ้งทำหนังสือถึงพระยาเพชรปาลี สมุหพระนครบาล เสนอความเห็น ว่า เมื่อพระยาพรหมมาภิบาล พ่อเลี้ยงอนุญาตให้ใช้แล้ว ก็ควรอนุญาตให้เปลี่ยนได้ แต่ในบันทึกของกระทรวงนครบาล (29 สิงหาคม พ.ศ. 2465) กลับเห็นว่า

...การที่หัวหน้าวงศ์จะเลิกใช้นามสกุลผู้เดียวแต่ญาติอื่นคงถือชื่อสกุลสืบไปก็ยังไม่เคยมีผู้ใดกระทำกันไม่ อนึ่งนามสกุลก็เป็นนามที่ได้รับพระราชทาน ควรชี้แจงให้

⁵⁸ หจข. ร.6 น.47.2/174 นายถมยา มิลินทากาศ อำเภอ นางเลิ้ง ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า "สุวรรณภารต" นามสกุลของบิดาเลี้ยงได้รับพระราชทาน (25มกราคม2460-14สิงหาคม 2465)

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

เจ้าของทั้ง๒ฝ่ายไปขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อน จึงมาขอ
อนุญาตแก้ไขชื่อสกุลต่อภายหลัง⁶⁰

หลวงวิจิตรศุกรการ นายทะเบียนใหญ่ (29 สิงหาคม พ.ศ. 2465) วินิจฉัยว่า "ตอบไปว่ายัง
เปลี่ยนไม่ได้ผิดพระราชบัญญัติ ได้เรียนพระราชปฏิบัติในเรื่องนี้แล้วแต่ยังไม่ได้รับพระบรมราช
วินิจฉัย เตือนราชเลขา"⁶¹ และยังพบว่าหนังสือของพระวิจิตรศุกรการ แทนสมุหนครบาล (7
กันยายน พ.ศ. 2465) ถึงนายอำเภอนางเลิ้ง มีความสำคัญว่า

...เรื่องเช่นนี้ได้เคยมีผู้ร้องขอแก้ไขก่อน ก็ยังเป็นอันเปลี่ยนแปลงไปไม่ได้
เพราะเป็นการผิดด้วยพระราชบัญญัติ และได้เรียนถาม...ราชปฏิบัติในเรื่องนี้แล้ว
แต่ยังหาได้รับพระบรมราชวินิจฉัยไม่ จึงได้ส่งสมุหระดมพลกับใบอนุญาต
กองหนุนมาให้คืน...⁶²

นายช่วง เท่งเศรษฐี (29 สิงหาคม พ.ศ. 2464) ร้องขอเปลี่ยนนามสกุลที่อ.บางรัก ไปใช้
นามสกุลของพระพิสุตริจินชาติซึ่งเป็นพ่อเลี้ยง พระพิสุตริฯ ไม่มีบุตรชายสืบตระกูลขอให้นายช่วง
บุตรน้องสาวตนมาเป็นบุตรบุญธรรม พร้อมกับให้ร่วมใช้นามสกุลพระราชทานของตน "ตันตสิกุล"
แต่ทางเจ้าพนักงานติดขัดไม่อาจตัดสินใจได้ เพราะบิดามารดานายช่วงยังมีชีวิตอยู่ทั้งคู่ ทาง
อำเภอบางรักจึงรายงานเรื่องนี้ถึงอธิบดีกระพระนครบาลพร้อมด้วยหนังสือยินยอมของพระพิสุตริ
ฯ⁶³

ท่าทีแรกของพระวิจิตรฯ เมื่อรับรายงานนั้นไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เขียนบันทึกความเห็น
คัดค้านยาวสองหน้ากระดาษฟูสแกป แม้จะสรุปตอนท้ายว่า "ถ้าจะยินยอมความพอใจของบุคคล
ให้ผิดทางพระราชบัญญัติแล้วความมั่นคงที่จะทราบเทือกเถาเหล่ากอก็เลอะเลือนเป็นแน่ จึงเห็น

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

⁶² เรื่องเดียวกัน.

⁶³ หจช. ๑.6 น.47.2/308 นายช่วง เท่งเศรษฐี อำเภอบางรัก ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า
"ตันตสิกุล" ของพระพิสุตริบิดาบุญธรรมได้รับพระราชทาน (23 มีนาคม 2464 – 16 มกราคม
2465)

ว่าพระวิสุทธิจีนชาติยอมให้นายช่วง.เท่งเศรษฐี ผู้เป็นหลานไม่ได้สืบสายโลหิต ใช้นามสกุลตันทิ
กุลนั้นเป็นการผิดกฎหมาย⁶⁴ หากแต่ในตอนต้นกลับบรรยายข้อเท็จจริงว่า "พระวิสุทธิจีนชาติได้รับ
พระราชทานนามสกุลว่า ตันทิกุล แต่ไม่มีบุตรจะสืบต่อ จึงได้ขออนายช่วง.เท่งเศรษฐี บุตรของนาย
เล่าช่วงหงวนน้องเขยซึ่งเกิดด้วยนางลม้ายผู้เป็นน้องสาวมารับสืบสาย"⁶⁵ ข้อขัดข้องจึงมิใช่แค่การ
ใช้นามสกุลไม่ตรงตามสายเลือดเท่านั้น เพราะถ้ามองจากตัวนายช่วงไปหาพระวิสุตรฯ แล้ว ถือว่า
เป็นการใช้นามสกุลของญาติฝ่ายมารดา กลายเป็นความผิดซ้ำซ้อนเพิ่มอีกกระทงหนึ่งด้วย

แต่ตอนหลังกลับแจ้งว่า พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม พ.ศ.2465 มาตรา 1
ให้สิทธิบุตรบุญธรรมใช้นามสกุลของตนเพื่อสืบสกุลได้⁶⁶ ซึ่งประกาศใช้ในขณะเดียวกันพอดี
ความสำคัญว่า

พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม

พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

.....

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า บัดนี้ ความทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระ
บาทว่า บุคคลที่ไม่มีบุตร หลานเหลนสืบสายโลหิต ได้ขอบุตรผู้อื่นมาเลี้ยงเป็นบุตร
บุญธรรม มีความปรารถนาจะให้ใช้นามสกุลของตน เพื่อสืบสกุลต่อไปภายหน้า
ประการ ๑ อีกประการ ๑ มีเด็กที่ไม่ปรากฏนามบิดามารดาซึ่งตามสถานที่รับเลี้ยงดู
ทารกได้รับเลี้ยงไว้ ...

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติมขึ้น
ไว้ ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ บุคคลใดที่ไม่มีบุตรหลานเหลนผู้สืบสายโลหิต มีความปรารถนาจะให้
บุตรบุญธรรมใช้นามสกุลของตน เพื่อสืบสกุลต่อไป ถ้าเจ้าพนักงานผู้รับผิดชอบ
นามสกุลพิจารณาเห็นสมควรก็อนุญาติให้จดทะเบียนใช้นามสกุลร่วมกันได้

มาตรา ๒ ...

มาตรา ๓ ...

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

มาตรา ๔ ให้เรียกค่าธรรมเนียม แต่ผู้ที่ร้องขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่รายละเอียด ๒๐ บาท

ประกาศมาณวันที่ ๑๔ ธันวาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๕ เป็นปีที่ ๑๓ ใน รัชกาลปัตยุบัน⁶⁷

โชคดีของนายช่วงที่เสนอเรื่องมาได้ช่วงจังหวัดพอดิ และอาจเป็นกรณีแรกที่อาศัยอำนาจตามพระราชกำหนดฉบับนี้ เพื่อปรับแก้ไขเพื่อไม่ให้เคร่งครัดในการปฏิบัติจนเกินไป มิเช่นนั้นอาจถูกทำทนายโดยไม่จำเป็น หรือไม่เช่นนั้นระบบนามสกุลในลักษณะนี้อาจล้มเหลวไม่ได้ รับการยอมรับเลย เพราะกำลังล่องลอยความเป็นปัจเจกบุคคลเสียจนเกิดเลย ที่ยอมมีความปรารถนาอันนอกเหนือไปจากความสัมพันธ์โดยกำเนิด และยังคงอาจเป็น “ช่องว่าง” เพื่อผ่อนปรนต่อคนที่ต้องการใช้นามสกุลจากทางญาติฝ่ายมารดาได้ด้วย อาจถือได้ว่าการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายนามสกุลครั้งนี้มีส่วนช่วยสร้างอัตบุคคลขึ้นมาด้วย นั่นคือสำนักด้วย "สิทธิ" ของตนเอง นับเป็นความพยายามปรับให้เกิดสมดุลไม่ต่างจากคำวินิจฉัยในกรณีการแบ่งประเภทนามสกุลพระราชทาน-สามัญชน

การสืบสายโลหิตสำคัญกว่าการสืบนามสกุลพระราชทาน

จากหลักฐานการขอจดทะเบียนเปลี่ยนนามสกุลได้ช่วยให้เห็นภาพรวมของสำนักของ รัฐต่อการบังคับใช้นามสกุล ว่าเมื่อดำเนินมาระยะหนึ่งแล้วได้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นให้เป็นกลไกของการสืบสายโลหิตทางฝ่ายชาย จนทำให้เกิดขนานนามสกุลลดและแปรเหลือเพียง "เกณฑ์บิดา" เท่านั้น แม้จะแก้ไขกฎหมายเว้นไว้สำหรับบุตรบุญธรรมก็ตาม แต่พบว่าทั้งเจ้าหน้าที่และผู้ใช้นามสกุลอ้างประโยชน์จากกฎหมายใหม่น้อยมาก อาจเป็นเพราะยังไม่รับทราบอย่างแพร่หลาย รวมทั้งข้อจำกัดในกฎหมายฉบับนี้เอง ที่เรียกเก็บค่าธรรมเนียมสูงถึง 20 บาท แต่อย่างไร อาจกล่าวได้ว่ารัฐประสบความสำเร็จได้ผลดีในระดับหนึ่ง จนกลีบกลายมาทำทนายระบบ

⁶⁷ “พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖,” ใน นามสกุล นานาสาระ, น. 72.

จัดจำแนกนามสกุลที่รัฐผลิตขึ้นเสียเอง เนื่องจากตระหนักว่าไม่เป็นไปตาม "เกณฑ์บิดา" อันเป็นต้นกำเนิดของตนเอง

เหตุการณ์เกิดที่อำเภอบางยี่เรือ เมื่อ 25 มกราคม พ.ศ. 2470 นายร้อยโทแหม่ม รุจยานนท์ นายทหารกรมรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายฎีกาขอถอนนามสกุลพระราชทานของตน เพื่อไปใช้นามสกุล "รักกุลศล" ให้เหมือนกับญาติคนอื่น ตามหนังสือว่า

ด้วยนามสกุลของข้าพระพุทธเจ้าที่ใช้อยู่เวลานี้ยังแตกต่างกับญาติพี่น้องทั้งหลายอยู่หาตรงกันไม่ ด้วยเหตุว่าเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๖ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นนายร้อยตรีประจำกรมทหารราบที่ ๙ ได้ขอพระราชทานนามสกุลยื่นไว้ต่อนายพลเอก พระยาเทพอรชุน สมุหราชองครักษ์ กาลล่วงมาหลายปี จนเกิดมหาสงครามในทวีปยุโรปก็ยังไม่ได้รับพระราชทานเวลานั้นนายร้อยเอกขุนแพทย์โกศล (ข้า รักกุลศล) ซึ่งเป็นน้องชายร่วมบิดามารดากับข้าพระพุทธเจ้า อาสาจะไปราชการสงครามในทวีปยุโรป สมเด็จพระเชษฐาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก รับสั่งถามว่าเหตุใดจึงยังไม่มียามสกุล นายร้อยเอกขุนแพทย์โกศล กราบทูลว่า พี่ชายคือข้าพระพุทธเจ้าได้ขอพระราชทานไว้หลายปีแล้วแต่ยังมีไม่ได้รับพระราชทาน พระองค์ท่านได้รับสั่งให้เจ้าหน้าที่ถามไปยังกรมราชเลขาธิการ เจ้าหน้าที่กรมราชเลขาธิการตรวจค้นไม่พบ พระองค์ท่านได้รับสั่งให้ขอเสียใหม่ นายร้อยเอกขุนแพทย์โกศล จึงได้ขอประทานต่อพระองค์ท่านเพื่อให้ทันไปราชการสงคราม ก็ได้รับประทานนามสกุลว่า "รักกุลศล" พวกเหล่าญาติแลข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ใช้กันเรื่อยมา ครั้นมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ข้าพระพุทธเจ้าและบิดาได้รับพระราชทานนามสกุลอีกว่า "รุจยานนท์" ที่ได้ขอไว้ นั้น ซึ่งเป็นการซ้ำซ้อนกัน นามสกุลจึงได้เกิดแตกต่างกันขึ้น ญาติส่วนมากและบิดาได้ใช้นามสกุลว่า "รักกุลศล" กันมานาน ที่ใช้นามสกุล "รุจยานนท์" ฉะเพาะแต่ข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว ด้วยเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าและบิดาขอรับพระราชทานนามสกุลเปลี่ยนจาก "รุจยานนท์" เป็น "รักกุลศล" ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป

การจะควรประการใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอ
 เดชะ⁶⁸

หนังสือจากกรมราชเลขาธิการ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 ลงนามโดยเจ้าพระยามหิธร
 เรียบเจ้าพระยาวรวงษ์พัฒน เข้าใจว่าเป็นผู้บังคับบัญชา ซึ่งแจ้งพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัวต่อ
 คำถวายฎีกาของ ร.ท.แช่ม ว่า

...ทรงพระราชดำริว่า นามสกุลที่พระราชทานยอมเปนมงคลนาม ไม่น่าจะ
 เปลี่ยนนายนายกุล [จุจ] และครอบครัวน่าจะใช้นามสกุลที่พระราชทานเสียให้ทั่ว
 ทุกคน จะเปนมงคลแก่วงศ์ญาติดีกว่าจะละทิ้งนามพระราชทานเสีย แต่ถ้ามี
 ประสงค์มั่นใจจะเปลี่ยน ก็ควรไปขอเปลี่ยนต่อเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติ ไม
 น่าจะมารบกวนใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาลประการใด
 ทั้งนี้เพื่อท่านจะได้แจ้งให้นายร้อยโทแช่ม รุจยานนท์ ทราบตามระเบียบ⁶⁹

หลังเอกสารจากกรมราชเลขาธิการ เรื่องนี้ก็เว้นว่างขาดหายไปถึงสี่ปี จากนั้นพบ
 หนังสือเขียนด้วยลายมือของร.ท.แช่ม ลงวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ระบุสังกัดว่าจเรทหารราบ
 กระทรวงกลาโหม เป็นคำชี้แจงถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครและธนบุรี ว่า

ด้วยนามสกุลของข้าพเจ้ายังแตกต่างกับบิดา และหมู่ญาติ มีความประสงค์
 มั่นใจจะเปลี่ยนเสียให้ตรงตามบิดาและหมู่ญาติ จึงได้รายงานผู้บังคับบัญชาทาง
 กระทรวงกลาโหมว่านามสกุลรุจยานนท์ ซึ่งเป็นนามสกุลพระราชทานภายหลัง
 กับนามสกุลรักกุศล เปนนามสกุลที่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุ
 โลกประชานารถประทานก่อน และได้นำไปจดทะเบียนถูกต้องตาม
 พระราชบัญญัติแล้ว บิดาและหมู่ญาติได้ใช้กันเรื่อยมา ไม่ยอมเปลี่ยนตามที่
 พระราชทานภายหลัง ข้าพเจ้าเป็นบุตรจำเ็นต้องใช้ตามบิดาจึงรายงานขอ

⁶⁸ หจช. ร.7 ม.27/383 นายร้อยโทแช่ม รุจยานนท์ อ้าเภอบางยี่เรือ ขอเปลี่ยนนามสกุล
 มาใช้นามสกุล "รักกุศล" ของบิดา (25มกราคม2470-26กรกฎาคม2475)

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

เปลี่ยนใช้วาทกรรมคุณ ส่วนนามสกุลจุฬาราชมนตรีจะไม่ใช้ต่อไปแต่ก็คงปล่อยไว้เฉย ๆ เพราะขอพระบรมราชานุญาตคืนก็ไม่ได้ ผลที่สุดผู้บังคับบัญชาทางกระทรวง กระจายใหม่ได้มีคำสั่งว่า ถ้ามันใจจะเปลี่ยนต้องไปขอให้เจ้าหน้าที่ทาง กระทรวงมหาดไทยประกาศเปลี่ยนให้เสียก่อนทางกระทรวงกลาโหมจึงจะยอม เปลี่ยนให้

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงกราบเรียนมาให้ทราบเพื่อขอความกรุณาได้โปรดสั่งเจ้าหน้าที่จัดการประกาศเปลี่ยนให้แก่ข้าพเจ้าด้วย... และได้แนบสำเนาหลักฐานที่ขอ พระบรมราชานุญาตมาพร้อมกับรายงานนี้ด้วยแล้ว⁷⁰

เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับอำเภอจนถึงในกระทรวงได้หารืออย่างละเอียด มีความเห็นแตกต่างกัน และมีที่ท่าลังเลว่าจะตัดสินใจในทางหนึ่งทางใดอย่างสังเกตได้ พร้อมทั้งพยายามหาข้อเสนอเพื่อประนีประนอมกับการตัดสินใจอย่างมี "ความประสงค์มันใจ" อย่างหนักแน่น ข้อความในข้อหารือเป็นลายมือลำดับความ ดังนี้

การขอเปลี่ยนนามสกุลพระราชทาน เจ้าหน้าที่ไม่มีหน้าที่ที่จะจัดการให้ นอกจากกรมราชเลขาธิการ ควรให้เป็นไปตามที่กรมราชเลขาธิการชี้แจงแก่เจ้าตัว แล้วนั้น (8 มิถุนายน 2475)⁷¹

การเปลี่ยนนามสกุลในพระราชบัญญัติว่า ถ้าเจ้าพนักงานเห็นสมควรก็ให้ เปลี่ยนได้ และประกาศให้สาธารณะทราบ นามสกุลนี้เป็นนามสกุลพระราชทาน ไม่ควรอนุญาตให้เปลี่ยน เพราะไม่ต้องด้วยพระราชนิยม (อ่านวันที่ไม่ออก)⁷²

จนกระทั่งออกคำสั่งว่า

สิ่งที่ควรนั้นควร [บอก?] วงศ์ญาติจะใช้นามสกุลพระราชทานอันเป็นมงคล ทั่วกัน แต่เมื่อไม่เป็นการพร้อมเพรียงกัน จะเปลี่ยนให้ได้แล้วก็จำเป็นต้องเปลี่ยนให้

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

แต่จะต้องเสียเงินค่าธรรมเนียม ๒๐ บาทตามพระราชบัญญัติ เมื่อนายร้อยโท
 แซ่มตกลง ก็ออกไปกระทรวง (9 มิถุนายน 2475)⁷³

ร.ท. แซ่ม บันทึกข้อความต่อท้ายคำสั่งข้างต้นลงในเอกสารว่า

วงศ์ญาติของข้าพเจ้าใช้นามสกุลรักกุศลทุกคน แต่ข้าพเจ้าคนเดียวยังมิได้ใช้
 เพราะใช้รูดยานนท์ที่พระราชทาน จึงขอเปลี่ยนรูดยานนท์ไปใช้ร่วมนามสกุลรัก
 กุศล กับบรรดาญาติฯ ทั้งหมดในวงศ์สกุลรักกุศล ไม่มีความรังเกียจข้าพเจ้า และ
 ข้าพเจ้ายอมเสียเงินค่าธรรมเนียม ๒๐ บาท และต้องการประกาศในราชกิจ

ร.ท. แซ่ม รูดยานนท์

๑๓/๓/๗๕⁷⁴

แต่เรื่องมิได้ยุติทันทีเมื่อผู้ร้องลงนามรับทราบคำสั่งเช่นกรณีอื่น ยังพบลายมือของ
 “บรรณศาสน์” ต่อท้ายข้อความของ ร.ท. แซ่ม มีข้อความว่า

เห็นควรให้ใช้ควบกันทั้ง ๒ อย่าง คือ รักกุศล รูดยานนท์ ดังนี้ การเปลี่ยน เมื่อ
 พุดเจียบขาดตามพระราชบัญญัติแล้วเปลี่ยนได้ ด้วยถ้าไม่ให้เปลี่ยน ย่อมเป็นค
 วามลำบาก เพราะนามสกุลจะแตกต่างกับบิดา แต่ควรลองแนะนำก่อน⁷⁵

ข้อความยุติลงตรงมุมขวาด้านล่างของกระดาษบันทึกข้อความพอดี พลิกดูหน้าถัดไปก็
 มีแต่กระดาษเปล่า ไม่มีความเห็นใด ๆ เพิ่มเติมอีก แต่พบว่า มีประกาศเปลี่ยนนามสกุลของ ร.ท.
 แซ่มลงวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และในเอกสารลำดับถัดมา พบ ร.ท. แซ่ม ลงลายมือชื่อ
 รับทราบการจำหน่ายทะเบียนนามสกุลเก่าในวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2475 และเรื่องยุติที่

⁷³ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

กระทรวงมหาดไทยแจ้งต่อสมุหพระนครบาลว่า อนุญาตให้ ร.ท.แหม่ม เปลี่ยนนามสกุลพระราชทาน “จุ้ยยานนท์” เป็น “รักกุศล” ซึ่งเป็นนามสกุลของบิดา⁷⁶

ความน่าสนใจประการแรกอยู่ที่การกลับมาปรากฏของคำชี้แจงของ ร.ท.แหม่ม จุ้ยยานนท์ หลังจากเว้นหายไปหลายปี ก่อนหน้าวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 เพียง 18 วัน เท่านั้น ส่วนความน่าสนใจประการต่อมาคือ สำนักอินแรงกล้าของร.ท.จุ้ย แม้จะเข้าข่ายตามเป้าประสงค์ของรัฐ แต่หากนามสกุลที่ใช้ผิดนั้นเป็นนามสกุลสามัญชนก็จะไม่เกิดปัญหาอย่างแน่นอน แต่กลับเป็นนามสกุลพระราชทานจากองค์ประมุข จึงได้ฉายให้เห็นว่ามีหลักปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างนามสกุลสองประเภท ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ระบบนามสกุลของไทยเป็นระบบที่เกิดขึ้นภายใต้ระบอบรัฐประชาชาติกษัตริย์ ย่อมฝังอุดมการณ์อันเป็นหัวใจของระบอบไว้ในตัวเองด้วย แม้ว่านามสกุลจะแสดงถึงความเป็นพลเมือง แต่ขณะเดียวกันยังได้แบ่งแยกคนไปตามช่วงชั้นที่สูงต่ำต่างกัน ปวงชนชาวไทยจึงมีโอกาสผสมกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวหากแต่ยังมีความแตกต่าง-เหลื่อมล้ำไม่ทางหนึ่งก็ทางใด

อีกทั้งยังสื่อแสดงว่า ความมุ่งมั่นขบขันให้นามสกุลแสดงถึงความสัมพันธ์ต่อชาติกำเนิด ที่จำกัดเฉพาะเผ่าพงศ์ที่เกิดตามสายโลหิตเท่านั้น หากเข้มข้นจนเกินเลยเงื่อนไขทางสังคมซึ่งมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลในช่วงเวลาหนึ่ง ก็อาจจะส่งผลลบต่อรัฐเสียเอง เพราะนามสกุลเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ช่วยสร้างสำนึกความเป็นไทยให้กับคนแตกต่างหลากหลายเชื้อชาติ ขณะที่นามสกุลพระราชทานเป็นระบบสัญลักษณ์อีกระบบที่ช่วยสร้างสำนึกของสถานภาพของความเป็นกษัตริย์ให้กับคนมากมาย ที่มีใช้แค่ผู้ได้รับพระราชทานโดยตรงเท่านั้น แต่ยักรวมถึงวงศ์ญาติคนอื่น ๆ ที่อาจเป็นได้ทั้งทางสายเลือดและทางอุปถัมภ์

เริ่มต้นชมสตรีด้วยการจำแนกผ่านครอบครัว

การขบขันให้นามสกุลเพื่อเครื่องหมายของการสืบสกุลตามสายโลหิต แม้จะมุ่งสร้างปฏิสัมพันธ์เฉพาะบิดาสู่บุตรชายแต่ก็ไม่อาจปฏิเสธว่ามีผลเกี่ยวเนื่องต่อเพศหญิงด้วย ดังกล่าวไว้ว่าสถาบันครอบครัวย่อมต้องมีผู้หญิงเป็นองค์ประกอบ ด้วยเงื่อนไขทางธรรมชาติในการผลิตประชากร ซึ่งได้กลายมาเป็นหน้าที่หลักของผู้หญิงในสังคมสมัยใหม่แล้ว โดยลดทอนความสำคัญด้านอื่นลง ดังนั้น ระบบนามสกุลไทยที่มุ่งย้ำความสำคัญของผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัว จึง

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน

เกิดพร้อมเพียงกับการกดขี่เพศหญิง แม้จะพบว่าตัวพระมงกุฎเกล้าฯ เองนั้น จะแสดงบทบาทปกป้องสถานภาพของสตรีอย่างแจ่มชัด แสดงความรังเกียจผู้ชายที่มีพฤติกรรมทางเพศที่ส่อแนบมากในผู้หญิงหลายคน แต่เจตนาที่ดังกล่าวนั้นก็กลับเป็นอีกด้านหนึ่งของการตีกรอบหรือวางเกณฑ์ให้กับผู้หญิงอย่างเคร่งครัด

ความพยายามสร้างมาตรฐานทางคุณธรรมทางเพศให้กับข้าราชการไทยจึงเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก โดยก่อนหน้านั้น ราชสำนักมุ่งควบคุมเฉพาะเพศวิถีของนางในหรือผู้หญิงในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น อาทิ ห้ามมิให้พวกเธอลักลอบเล่นชู้ไม่ว่ากับหญิงหรือชาย เป็นต้น ทรงเริ่มต้นกับเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการที่ทำงานแวดล้อมในพระบรมมหาราชวัง ด้วยการบัญญัติ “กฎมนเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ.2457”⁷⁷ บังคับใช้ตั้งแต่ 1 สิงหาคม 2457 ถือว่าเป็นการตอบโต้กลุ่มข้าราชการซึ่งเป็นคนสมัยใหม่ซึ่งมีแนวโน้มเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีนัยยะสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยความพยายามจะสร้างนิยามว่าด้วยพฤติกรรมทางเพศที่ไม่ถูกต้องสำหรับควบคุมคนหนุ่มรุ่นใหม่

ในกฎมนเฑียรบาลฯ ฉบับใหม่นี้ ซึ่งพบว่ามีต้นฉบับเป็นร่างลายพระหัตถ์ของพระองค์ด้วย มีขอบเขต ใช้บังคับกับข้าราชการที่มีสำนักงานอยู่ในกำแพงพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ ข้าราชการกระทรวงวัง, กรมตำรวจ, กรมศิลปากร, กรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ, กรมราชเลขาธุการ, กรมพระคลังข้างที่, กรมมหาดเล็กหลวง, กรมมหรสพ, กรมชาว

---

⁷⁷ “กฎมนเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก” ใน ปกิณกคดีพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2515), น. 162-202.

มีทั้งหมด 62 มาตรา แบ่งเป็น 9 หมวด ได้แก่ หมวดที่ 1 ว่าด้วยนามและลักษณะใช้กฎมนเฑียรบาลนี้, หมวดที่ 2 ว่าด้วยผู้ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎนี้, หมวดที่ 3 อธิบายคำในกฎนี้, หมวดที่ 4 ว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัวและเคหะสถาน, หมวดที่ 5 ว่าด้วยหน้าที่เจ้าพนักงานทะเบียน, หมวดที่ 6 ว่าด้วยการอนุญาตให้มีครอบครัวและเคหะสถาน, หมวดที่ 7 ว่าด้วยคนโสดคนหม้าย และคนไม่มีเคหะสถาน, หมวดที่ 8 อธิบายด้วยชั้นความผิดและการลงทัณฑ์ และหมวดที่ 9 ว่าด้วยการกำหนดโทษสำหรับความผิด.

ที่, กรมพระอัศวราช และกรมตรวจ รวมทั้งข้าราชการและนักเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (มาตรา 5) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ทรงมุ่งหวังผลิตเด็กชายให้กลายเป็นคนหนุ่มและพลเมืองที่ดี⁷⁸

คำปรารภระบุว่า จำต้องบัญญัติกฎนี้ขึ้นเพื่อป้องกันความประพฤติของข้าราชการในพระราชสำนัก ซึ่งอยู่ใกล้ชิดพระองค์ สมควรจะปฏิบัติตัวให้ไม่ทรงรังเกียจ และไม่ให้เป็นที่ติฉินนินทาของคนอื่นได้ เพราะว่าคนทั่วไปไม่มีโอกาสเข้าเฝ้าใกล้ชิดเพื่อรับทราบพระราชนิยมโดยถนัด “ต้องฟังเล็งดูทางปฏิบัติและจรรยาแห่งข้าราชการในพระราชสำนักเป็นหลัก เพื่อสันนิษฐานทางแห่งพระราชนิยม”⁷⁹ ทั้งที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทถึงจรรยาและความประพฤติสม่ำเสมอ “พระราชนิยมอันได้ทรงแสดงให้ปรากฏมาหลายคราวนั้น โดยความเคารพต่อพระบรมเดชานุภาพฝ่ายผู้ใหญ่ อันเป็นผู้มีหน้าที่บังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรรณก็ควรที่จะหมั่นเอาใจใส่ว่ากล่าว ตักเตือนผู้น้อยที่ไร้สติ ให้อุตสาหะพยายามประพฤติตนให้เป็นที่พอพระราชอัธยาศัยเช่นนี้ จึงจะถูกต้อง”⁸⁰ แต่กลับหาเป็นเช่นนี้โดยทั่วถึง เนื่องจากราชเสวกเหล่านี้เป็น “คนหนุ่มคะนอง” เอาแต่ใจตนเอง อวดดีทำตนเป็นคนสมัยใหม่ สงบเสงี่ยมอยู่หน้าพระที่นั่งแต่ลับหลังเที่ยวล้มเหลวตามนิสัยทรามของตัวเอง แทนที่ผู้ใหญ่จะได้ว่ากล่าวตักเตือน ก็ไม่สามารถทำได้ “เต็มปาก” เพราะตนก็ประพฤติเหลวไหลเช่นกัน⁸¹

การที่ประพฤติผิดพระราชนิยมในข้อใด ๆ ก็ไม่สำคัญเท่าในข้อที่เกี่ยวกับกรรมมีครอบครัว เพราะหญิงดียอมเป็นศรีแก่ชาย แต่หญิงร้ายยอมนำความพินาศฉิบหาย มาสู่ผู้ที่สมพาส หาเสียดจัญไรอย่างใดเสมอเหมือนได้โดยยาก เพราะฉะนั้นจึงทรงพระดำริว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องกวาดล้างเรื่องครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนักให้ยิ่งขึ้น เพื่อมิให้เป็นที่ติฉินนินทาแห่งผู้อื่นได้ แต่ครั้งว่าจะเป็นแต่เพียงพระราชทานพระบรมราโชวาทอย่างเช่นที่เคยมาแล้วนั้น ถ้าราชเสวกบางคนที่อวดฉลาดอวดดีก็จะหาหนทางหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติตามกระแสพระ

⁷⁸ Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam,” p.278.

⁷⁹ “กฎมนเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก,” ใน ปกิณกคดีพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, น.165.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, น.166.

บรมราชาภาพ ก็จะเป็นเครื่องเสียมเสียดพระบรมเดชาภาพ ทั้งจะเป็นหนทางให้คน
 อวดดีอวดฉลาดมีความกำเริบได้ใจยิ่งขึ้นจึงมีความจำเป็น ที่จะต้องวางระเบียบลง
 ไว้ให้เป็นหลักฐานมั่นคง อันจะไม่มีหนทางหลีกเลี่ยงได้⁸²

เนื้อหาสำคัญคือการวางข้อบังคับให้ข้าราชการสำนักตามบังคับต้องจดทะเบียนครอบครัว
 และเคหะสถาน โดยมีรายละเอียดต่อบันทึกในสมุดทะเบียน ได้แก่ ยศบรรดาศักดิ์ นามเดิม
 นามสกุล ตำแหน่งราชการ นามบิดามารดาของตนเอง เคหะสถาน (หากมีมากกว่าหนึ่งแห่งก็ต้อง
 จดให้ครบ ระบุเลขที่และถนนให้ชัดเจน) นามภรรยา (หากมีมากกว่าหนึ่งก็ต้องจดทุกคน) นามบิดา
 มารดาของภรรยา และนามบุตร (จดเรียงลำดับอายุ หากเกิดจากภรรยาหลายคน ให้จดแบ่งเป็น
 ท้อง ๆ ไป) (มาตรา 9) หากใครยังไม่มีการจดทะเบียน มีแต่เคหะสถานก็ให้จดทะเบียนเฉพาะเคหะสถาน (มาตรา
 10) หากใครมิได้ลงทะเบียนตามกำหนดเวลาจะถือว่าไม่มีครอบครัวและเคหะสถาน ถือว่ายังเป็นโสด
 จะกว่าจะได้จดทะเบียนต่อไป (มาตรา 12) หากเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น เสียชีวิต หย่าตาม
 กฎหมายหรือไม่หย่าแต่แยกเคหะสถาน และย้ายเคหะสถาน ต้องรีบแจ้งเจ้าพนักงานใน 15 วัน
 หากเป็นเรื่องหย่าหรือแยกเคหะสถานต้องชี้แจงด้วยว่า จะให้บุตรอยู่กับใคร ถ้าไม่ได้หย่าแต่
 แยกกันอยู่ต้องชี้แจงว่าภรรยาอยู่ที่ไหน อยู่ตามลำพังหรืออาศัยผู้อื่น (มาตรา 15) และหากผู้ใดมี
 ภรรยาหรือเคหะสถานเพิ่มเติม ต้องรีบจดทะเบียนเพิ่มเติมภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้ภรรยาหรือ
 เป็นเจ้าของเคหะสถานแห่งใหม่

กฎหมายนี้เปิดทางให้รัฐอาศัยระบบราชการเข้าแทรกแซงชีวิตส่วนตัวของ
 ผู้ได้บังคับบัญชาโดยตรง ผ่านการอนุญาตให้มีครอบครัวหรือเคหะสถาน ซึ่งได้กำหนดว่า ภายหลัง
 ประกาศกฎหมายนี้แล้ว หากต่อไปจะมีครอบครัวหรือเคหะสถานต้องได้รับอนุญาต
 จากผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกรมเสียก่อน (มาตรา 23) โดยจะต้องทำหนังสือยื่นขออนุญาตต่อ
 ผู้บังคับบัญชาโดยตรง เพื่อนำเสนอเป็นลำดับขั้น หากยังไม่มีใบอนุญาต ห้ามมิให้ไปมีภรรยาหรือ
 ไปอยู่ในเคหะสถานแห่งใหม่เป็นอันขาด (มาตรา 24) และในการขออนุญาตมีภรรยา นั้น จะต้อง
 ระบุรายละเอียดของตนแล้ว จะต้องแจกแจงข้อมูลของผู้เป็นภรรยาใหม่ ซึ่งประกอบไปด้วยชื่อ ชื่อ
 บิดาและมารดา สัญชาติและบังคับ อาชีพของผู้หญิงหรือของบิดามารดาผู้หญิงรวมทั้งทรัพย์สิน
 สมบัติ อายุและปีเกิด เคยมีผัวแล้วหรือไม่ หากเคยต้องระบุว่า เป็นหม้ายเพราะหย่าหรือเสียชีวิต
 และต้องระบุความประพฤติของผู้หญิงคนนั้น เท่าที่รู้เห็น (มาตรา 26) โดยให้ผู้บังคับบัญชาสูงสุด

⁸² เรื่องเดียวกัน, น.166-167.

ของกรมมีอำนาจอนุญาตแก่ข้าราชการผู้น้อยของตนเอง (มาตรา 27) แต่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ระดับชั้นเสวกเอก นายพันเอก หรือหัวหมื่นขึ้นไป จะต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเท่านั้น เฉพาะมหาดเล็กกองห้องที่พระบรมมหาราชวังไม่ว่าจะยศชั้นใดต้องได้รับพระบรมราชานุญาตเท่านั้น (มาตรา 28) เช่นเดียวกับการจะมีภรรยาเป็นชาวต่างประเทศหรือคนในบังคับรัฐบาลต่างประเทศ ไม่ว่าจะป็นข้าราชการระดับชั้นใด จะต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน ผู้อื่นไม่สามารถอนุญาตแทนได้ (มาตรา 31)

หากผู้บังคับบัญชาอนุญาตจะต้องทำใบอนุญาต พร้อมลงนามและประทับตราตำแหน่งผู้อนุญาต ใบสำคัญนี้ต้องทำเป็นจำนวนสามฉบับ ฉบับแรกให้ผู้อนุญาตเก็บรักษา อีกสองฉบับมอบให้ผู้ขออนุญาต ให้นำฉบับหนึ่งยื่นต่อนายทะเบียนเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานหนึ่งฉบับ ที่เหลือให้ผู้ขออนุญาตเก็บรักษาไว้ (มาตรา 30) ในกรณีที่พระองค์ต้องเป็นผู้อนุญาต ให้เป็นหน้าที่ราชเลขาธุการส่วนพระองค์ โดยลงนามและประทับตราตำแหน่งราชเลขาธุการส่วนพระองค์ (มาตรา 32)

มาตรการที่มีความหมายต่อระบอบกษัตริย์อย่างมากก็คือ สำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งจำต้องขอพระราชวินิจฉัยนั้น ถูกกำชับว่า “ให้พึงเข้าใจว่า การพระราชทานหรือไม่พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่ผู้ที่มีครอบครัวหรือเคหะสถาน ... ไม่จำเป็นต้องพระราชทานพระบรมราชาธิบายอย่างไร เป็นแต่พระราชทานพระราชกระแสว่า “อนุญาต” หรือ “ไม่อนุญาต” เท่านั้น [เน้นคำตามต้นฉบับ]” (มาตรา 32) เป็นการย้ำอย่างหนักแน่นว่า การใช้อำนาจว่าด้วยการนี้เป็นพระราชอำนาจหรืออาญาสิทธิ “ส่วนพระองค์” โดยสมบูรณ์ เน้นถึงสถานะของกษัตริย์ในฐานะผู้บันดาลให้เกิดสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่เว้นแม้แต่เรื่องที่เป็นชีวิตส่วนตัวเช่นการสมรมของปัจเจกบุคคล⁸³

แม้จะมุ่งหมายควบคุมเพศวิถีของข้าราชการสำนักชายก็ตาม แต่ตามตัวอักษรแล้วกลับเป็นการนิยามคุณธรรมทางเพศของฝ่ายชายผ่านกระบวนการจัดจำแนกผู้หญิง เนื่องจากเงื่อนไขอนุญาตให้ข้าราชการสำนักชายให้มีภรณานั้น ขึ้นกับสถานภาพของผู้หญิงว่าชอบด้วย “ความเป็นภรรยา” หรือไม่ (มาตรา 19)

⁸³ แต่ในทางตรงกันข้าม กลับแสดงให้เห็นความ “หวั่นไหว” ของราชบัลลังก์ เพราะในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ย่อมเป็นสิทธิโดยชอบธรรมของกษัตริย์ ไม่จำเป็นต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อย้ำอำนาจที่มีอยู่ การบัญญัติเช่นนี้ย่อมแสดงว่าต้องอาศัยพึงพาความชอบธรรมจากแหล่งอื่น ในที่นี้ก็คือกฎหมาย เนื่องจากความศักดิ์สิทธิ์ในพระราชอำนาจเริ่มคลอนแคลน

...ภรรยา คือหญิงที่ได้กระทำการแต่งงานสมรสตามประเพณีเมือง หรือที่ชายเลี้ยงดูโดยให้อยู่ร่วมเคหะสถานและยกย่องเชิดหน้าชูตาโดยเปิดเผย เพราะฉะนั้นห้ามมิให้รับจดทะเบียนหญิงนครโสเภณี หรือหญิงแพศยา หรือหญิงซึ่งชายสมจรด้วยเป็นครั้งคราวนั้น เป็นอันขาด

อนึ่ง หญิงที่ชายสมจรอยู่ด้วยโดยอาการที่เรียกว่าเป็น “เมียลับ” คือไม่ออกหน้า และมีให้อยู่ร่วมเคหะสถาน ห้ามมิให้รับลงทะเบียนเป็นภรรยาเป็นอันขาด ... [เน้นคำตามต้นฉบับ]

พฤติกรรมทางเพศอันต้องครรถ์ขององค์ประมุขคือ เพศวิถีที่ผ่านการสมรสเท่านั้น อีกทั้งคู่สมรสจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติพึงประสงค์ของชายเช่นกัน เนื่องจากว่า “หญิงดีย่อมเป็นศรีแก่ชาย แต่หญิงร้ายย่อมนำความพินาศฉิบหายมาสู่ผู้ที่สมพาส หาเสเนียดัจฉุไรอย่างใดเสมอเหมือนได้โดยยาก”⁸⁴ สมควรกล่าวได้ว่า ชีวิตที่ดีงามของผู้ชายขึ้นกับเพศวิถีที่มีต่อผู้หญิงจำพวก “หญิงดี” ซึ่งเพียงสถานะเดียวเท่านั้น ซึ่งก็คือ “ภรรยา” ชีวิตครอบครัวจึงกลายเป็นมาตรวัดผู้หญิงดีหรือชั่ว สตรีที่สมสู่ชายนอกสถาบันครอบครัว อาทิเช่น หญิงนครโสเภณี หญิงแพศยา หญิงสมสู่ชายเป็นครั้งคราว รวมทั้งเมียลับ ถูกตีตราว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ไม่สมควรเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว แม้แต่ผู้หญิงที่เป็น “เมียลับ” ซึ่งอาจมิได้คบชู้มากชายก็ตาม แต่ต้องถูกจำแนกให้ห่างไกลจากผู้หญิงดี เพียงเพราะเป็นเพศวิถีที่อยู่นอกสถาบันครอบครัวหรือการสมรส

จำแนกแม่กระทั่ง “ผู้หญิงดี”

แม้ว่ารัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ จะสร้าง “ที่ทาง” สำหรับผู้หญิงดีไว้ในสถาบันครอบครัวก็ตาม แต่ในฐานะที่เป็นสถาบันซึ่งอำนาจสูงสุดขึ้นกับฝ่ายชายหรือ “หัวหน้าครอบครัว” ได้แบ่งสถานะ “ภรรยา” ให้แตกต่างกันตามลำดับชั้นของฝ่ายสามี ด้วย “พระราชกฤษฎีกาให้ใช้ค่านานามสตรี”⁸⁵ บังคับใช้ตั้งแต่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ข้อบังคับต่าง ๆ ในฉบับนี้ได้สลายตัวตนภรรยาให้เลือนหายอยู่ภายใต้อัตลักษณ์ของสามี ด้วยระเบียบค่านานามสตรีต่าง ๆ กัน

⁸⁴ “กฎมนเทียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก,” ใน ปกิณคดีพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, น.166-167.

⁸⁵ “พระราชกฤษฎีกาให้ใช้ค่านานามสตรี,” ใน นามสกุล นานาสาระ, น.83-89.

ผู้หญิงทั่วไปและ/หรือมีสามีสามัญชน) หากไม่มีสามี ให้ใช้คำว่า นางสาว นำหน้านามเดิมและนามสกุล เช่น “นางสาวอบ เอกะวัต” หากมีสามี แต่สามีไม่มีบรรดาศักดิ์ ให้ใช้คำว่า นาง นำหน้านามเดิมและนามสกุลสามี เช่น “นางม้วน เอกะวัต” แต่หากใช้เขียนอย่างไม่เป็นทางราชการ จะใช้เพียงแค่คำว่า นาง นำนามสกุลก็ได้ เช่น “นางเอกะวัต”

ผู้หญิงมีสามีมีบรรดาศักดิ์) ยังแบ่งแยกเป็นว่า หากบรรดาศักดิ์ของสามีต่ำกว่าพระยา ให้ใช้คำว่า นาง นำหน้านามตามด้วยราชทินนามสามี เช่น ภรรยาของหลวงเอกะวัตวิสิฐ ต้องเรียกว่า “นางเอกะวัตวิสิฐ” หากบรรดาศักดิ์ของสามีชั้นพระยา ไม่ว่าจะภรรยาจะได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในหรือไม่ก็ตาม ให้ใช้ว่า คุณหญิง นำหน้านามตามด้วยราชทินนามสามี เช่น “คุณหญิงเอกะวัตวิสิฐ” ถ้าภรรยาได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน แม้ว่าสามีจะมีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าพระยา ก็ให้ใช้ว่า คุณหญิง ตามด้วยราชทินนามสามีได้ นอกจากนี้ หากภรรยาได้รับพระราชทานเครื่องยศ และมีสามีชั้นเจ้าพระยา ให้ใช้ว่า ท่านผู้หญิง นำหน้านามตามด้วยราชทินนามของสามี และสตรีที่จะใช้คำนำหน้าว่า คุณหญิง จะต้องเป็นภรรยาหลวง (“เอกภรรยา”) เท่านั้น ภรรยารองลงมาให้ใช้ว่า นาง

ผู้หญิงเชื้อพระวงศ์) แม้มีสามีแล้วก็ให้ใช้บรรดาศักดิ์นำหน้านามต่อไปได้ แต่ถ้าสามีไม่มีบรรดาศักดิ์ ให้ใช้นามสกุลสามีตามนามเดิมของตนเอง เช่น หม่อมหลวงวิไล ภรรยา นายแดง เอกะวัต ให้ใช้ว่า “หม่อมหลวงวิไล เอกะวัต” และหากสามีมีบรรดาศักดิ์ ให้ใช้ราชทินนามสามีตามนามเดิมของตนเอง เช่น หม่อมราชวงศ์วิลาศ ภรรยาหลวงเอกะวัตวิสิฐ ให้ใช้ว่า “หม่อมราชวงศ์วิลาศ เอกะวัตวิสิฐ”

ผู้หญิงหม่อมห้าม) แยกเป็นผู้หญิงที่มีได้เป็นเชื้อพระวงศ์ให้ใช้ หม่อม นำหน้านามตามด้วยนามสกุลสามี แต่ถ้าเป็นเชื้อพระวงศ์ คือ หม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวง ให้คงใช้บรรดาศักดิ์นี้ต่อไป

ข้อบังคับที่วางไว้นอกจากจะอธิบายวิธีใช้คำนำหน้าชื่อแล้ว ยังสอดแทรกการใช้ชื่อบุคคลของผู้หญิงมีสามีไว้ด้วย ทั้งราชทินนามและนามสกุลของผู้ชายสามารถใช้เป็นชื่อภรรยาของตนได้ กล่าวคือ ทำให้ผู้หญิงซึ่งเป็นภรรยาของตนเองต้องอาศัยใช้ชื่อตัวเองหลังคำนำหน้าชื่อ โดยไม่จำเป็นต้องออกนามผู้หญิงแต่ประการใด นามสกุลจะมีบทบาทมากในครอบครัวของสามัญชน ขณะที่ราชทินนามจะเกี่ยวข้องกับครอบครัวที่มีโอกาสรับราชการหรือใกล้ชิดราชสำนัก แม้จะมีบางกรณีที่ฝ่ายหญิงมีสถานภาพหรือบรรดาศักดิ์สูงกว่าฝ่ายชาย แต่สุดท้ายแล้วยังต้องใช้ราชทินนามของสามีเป็นชื่อตัวเองประกอบคำนำหน้าชื่ออันสูงศักดิ์ ขณะเดียวกัน กลับมีผู้หญิงบางกลุ่มที่ยังคงชื่อเดิมของตัวเองไว้ได้ ไม่ถูกลบเลือนไป กล่าวคือ ผู้หญิงเชื้อพระวงศ์ ซึ่งเป็นชนชั้นสูงของ

สังคมนั่นเอง แม้ว่าจะดำรงสถานภาพ “เมียน้อย” ก็ตาม แสดงให้เห็นว่า ชาติตระกูล มีพลังเพียงพอที่จะทัดทานไม่ให้ผู้หญิงในราชตระกูลตกเป็นรองเพศชาย ซึ่งถือว่าเป็นระบบค่านิยมอุดมการณ์ประจำรัชสมัย

ความสำคัญของคำนำหน้านามก็คือการให้ข้อมูลของพื้นฐานปัจเจกบุคคล ไม่ว่าจะเพศสถานะ ชนชั้น และความสัมพันธ์กับราชตระกูล อาจรวมถึงเชื้อชาติหรือศาสนาด้วย แต่สำหรับคำนำหน้าชื่อสตรีสยาม ก่อนหน้านี้มีไว้สำหรับหญิงสามัญชนเท่านั้น ได้แก่ “อ้าแดง” และ “อี” ส่วนหญิงอื่นนั้นไม่ปรากฏกฎระเบียบเป็นทางการว่าอย่างไร ประเด็นก็คือ เกณฑ์เกณฑ์นี้อิงกับเงื่อนไขทางชนชั้น มิได้ข้องเกี่ยวกับการแต่งงาน⁸⁶ ไม่มีการใช้คำนำหน้านามตามสถานภาพสมรส แต่ตามพระราชกฤษฎีกาฯ ฉบับใหม่ ผู้หญิงมีคำนำหน้าชื่อเพิ่มมากกว่าเดิม ไม่ว่าจะ “นางสาว” “นาง” “คุณหญิง” “ท่านผู้หญิง” หรือ “หม่อม” การใช้คำไหนนั้นขึ้นกับสถานภาพของหญิงว่าหนึ่ง สมรสหรือไม่ สอง สถานะของตนว่าเป็นภรรยาหลวงหรือน้อย และสุดท้าย ยศบรรดาศักดิ์ของสามี ทำให้ชีวิตของ “ผู้หญิงดี” ในฐานะ “ภรรยา” ต้องตกอยู่ใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์มากกว่าแต่ก่อน

ในยุคของความเจริญทันสมัย ผู้หญิงไทยเริ่มออกจากบ้านก้าวสู่สังคมภายนอกมากขึ้นเรื่อยๆ พวกเธอย่อมต้องวิสาสะกับคนอื่นโดยเฉพาะเพศตรงข้าม มากกว่าผู้หญิงในสมัยจารีตระบบนามสตรีซึ่งเป็นการผสมรวมคำนำหน้านาม ราชทินนาม และนามสกุล ย่อมทำให้ผู้ชายที่ติดต่อสัมพันธ์ด้วยล่วงรู้สถานภาพของผู้หญิง⁸⁷ นับตั้งวายเป็นโสดหรือไม่ ไปจนถึงช่วงชั้นทางสังคมของครอบครัวเธอ ซึ่งถูกบ่งชี้ผ่านอัตลักษณ์ประจำตัวของผู้ชายอีกทอดหนึ่ง

นัยยะสำคัญนี้แสดงว่า อัตลักษณ์ทางเพศวิถีของฝ่ายหญิงถูกทำให้ชัดเจน ขณะที่รัฐไม่ได้ใส่ใจในเรื่องนี้กับฝ่ายชาย ย่อมหมายถึงการรับรองความชอบธรรมของระบบแต่งงานแบบ polygene ของผู้ชาย แต่สำหรับผู้หญิงแล้วต้องแต่งงานในระบบ monogamy เท่านั้น⁸⁸

---

⁸⁶ Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam,” p.296-297.

⁸⁷ Ibid., p.297-298.

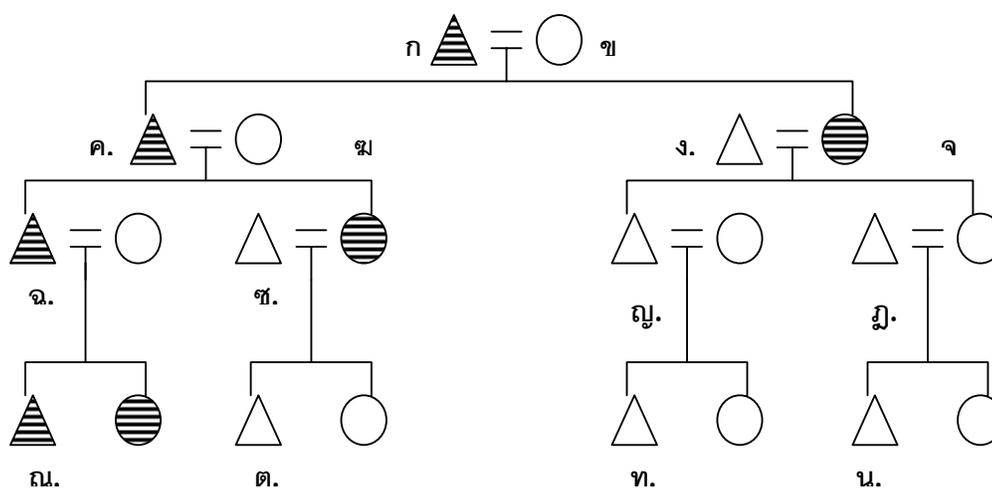
⁸⁸ Ibid.

ผู้หญิงหายไปในการสืบวงศ์สกุล

กระบวนการทำให้ผู้หญิงหายไปจากระบบนามสกุล เห็นได้จากแผนผังเชิงปะจายที่แสดงเฉพาะญาติฝ่าย/เพศชาย ตัดแบ่งมาจากแผนภาพสืบสกุลฝ่ายบิดาของนักมนุษยวิทยา เบื้องแรก จำต้องพิจารณาลักษณะแผนภาพสืบเครือญาติดังกล่าวนี้ จากหนังสือ “ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบสังคม”⁸⁹

แผนภูมิที่ 3

ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบสังคม

ที่มา: ผู้เขียนดัดแปลงมาจากตำรามนุษยวิทยาต่างประเทศ

แผนภาพนั้นมีชื่อ “ความจริง” แต่เป็นความพยายามลดทอนปรากฏการณ์จริง เพื่ออธิบายให้คนอ่านเข้าใจภายใต้ข้อจำกัดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาษาหรือวัฒนธรรม โดยเชื่อว่าสามารถครอบคลุมความจริงครบถ้วนที่สุด แม้แผนภาพดังกล่าวจะอธิบายถึงระบบสืบสกุลทางฝ่ายผู้ชาย/บิดา แต่ด้วยเงื่อนไขทางชีววิทยาที่ต้องมีทั้งเพศชายและหญิงในครอบครัว จึงมีอาจลบเลือนหรือ

⁸⁹

ประสิทธิ์ สวัสดิ์ญาติ, ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), น.91.

ละเลยเพศหนึ่งเพศใดได้ แผนภาพแสดงเครือญาติจึงต้องแสดงความเกี่ยวข้องเป็นญาติกันทั้งในทางสายเลือดและทางสมรส พร้อมแสดงสัญลักษณ์แทนเพศชายและหญิง/สามีและภรรยา/ลูกชายและลูกสาว

แต่สำหรับแผนผังเขปฯ ซึ่งถูกผลิตโดยกษัตริย์สยามที่แนวคิดนี้มา กลับระบุเฉพาะญาติผู้ชายเท่านั้น เป็นแผนภาพแสดงการสืบสกุลที่ถือว่าเป็นระบบการสืบเชื้อสายมนุษย์ที่ไม่มี “แม่” แต่สืบพันธุ์จาก “พ่อ” สู่อุ “ลูก” แบบลัดข้ามตัวแม่ แผนผังเขปฯ มี “ตัว” (ego) เป็นศูนย์กลางของวงศ์ญาติ จินตนาการร่วมกันว่าสืบจากบรรพชน (ทวด) คนเดียวกัน เป็นเครือญาติเฉพาะฝ่ายชาย แม้แต่ “ตา” หรือ “น้า” ซึ่งเป็นญาติข้างแม่แต่ทว่าเพศชายก็ยังไม่ปรากฏ ธรรมเนียมเช่นนี้คล้ายกับระบบเครือญาติแบบปิตาโลहितที่ญาติฝ่ายหญิง จะมีสถานะต่ำต้อย จนไม่นับว่าเป็นญาติ⁹⁰ และเป็นปัจจัยหนึ่งของการเกิดครอบครัวขยาย⁹¹

หากเข้าใจว่าแผนภาพนี้มีไว้เฉพาะอธิบายวิธีใช้นามสกุลเท่านั้น อาจต้องพิจารณาชื่อแผนภาพ “แผนผังเขปฯแสดงผู้ร่วมสกุลกันและใช้นามสกุลร่วมกันได้” ซึ่งประกอบด้วยสองส่วน ได้แก่ อธิบายผู้ร่วมสกุลและร่วมใช้นามสกุลไปพร้อมกัน นำมาสู่คำถามได้ว่า เมื่อการใช้นามสกุลของผู้หญิงต้องถูกผูกมัดด้วยเงื่อนไขความสัมพันธ์กับ “พ่อ” หรือ “ผัว” แล้วแต่กรณี ไฉนจึงไม่ปรากฏญาติฝ่ายหญิง/เพศหญิงในแผนผังเขปฯ เลย เช่นว่าอาจแสดงในสัญลักษณ์แทนการสมรส ตัว = ภรรยา หรือ ตัว + ภรรยา เป็นต้น แต่กลับ “แบ่งแยก” เพศหญิงออกจากสาแหรกนำไปเขียนไว้ในคำอธิบายข้อ 2 ขณะที่ฝ่ายชายแสดงให้เห็นด้วยภาพ แต่ฝ่ายหญิงกลับผ่านตัวอักษร ซึ่งเป็นการสื่อความหมายต่างระบบเพียงเพื่ออธิบายเสริมส่วนหลักที่เป็นแผนผังว่าด้วยเพศชายโดยเฉพาะ เมื่อเพศหญิงหายไปย่อมไม่ต้องใส่ใจกับเครือญาติผ่านการแต่งงาน จนไม่ต้องกังวลว่าครอบครัวผู้ใช้นามสกุลพระราชทานจะมีภรรยาหนึ่งหรือหลายคน

ที่อ.บางรัก พี่น้องชายสามคน ได้แก่ หมื่นชำนาญแพทยา (พลอย เวชวิมล), หมื่นเมหะวิสูตร (เฮง เวชชูแสง) และนายช่อม เวชวิมล เป็นครอบครัวที่หากินทางแพทย์ ลงนามร่วมกันในคำร้อง (26 ก.ค. พ.ศ.2470) ขอเปลี่ยนนามสกุลตนเองมาใช้นามสกุลพระราชทานของพี่ชายคนรองว่า “บัดนี้ขุนอุดมโอสถซึ่งเป็นพี่น้องร่วมบิดาเดียวกับข้าพเจ้าได้รับพระราชทานนามสกุลว่า

⁹⁰ สนิท สัมครการ, มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่, น.20.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, น.133.

"แพทยานนท์" หนึ่งคณะญาติข้าพเจ้าได้ตกลงพร้อมใจกันที่จะใช้นามสกุลที่ได้รับพระราชทานใหม่นี้⁹² อ.บางรักได้ทำการสอบสวนพร้อมกันกับเสนอเรื่องไปยังจังหวัดพระนครฯ ว่า

นายอำเภอบางรัก เรียนอำมาตย์ตรีพระยาอินทราธิบติสีหราชรองเมือง ผู้รักษา
ราชการจังหวัดพระนครแลธนบุรี

ด้วยหมื่นชำนาญแพทยา(พลอย)อยู่บ้านเลข๒๐๗๔ หมื่นเมหะวิสุตร์(เฮง)อยู่
บ้านเลข๒๐๔๗ นายช่อมเวชวิมลอยู่บ้านเลข๒๑๖๘ ในตรอกหมอเพ็ชร์หมอ
พลอยตำบลโรงพักบางรักอำเภอบางรักจังหวัดพระนคร ได้ไปขอแก่นามสกุลที่จด
ไว้ในอำเภอบางรัก แลนำไปตั้งนามสกุล "เวชวิมล" กับ "เวชชูแสง" ส่งคืน ขอให้
จดนามสกุล "แพทยานนท์" ลงในสำมะโนครัว โดยนามสกุลนี้ขุนอุดมโอสถ(เพ็ชร์)
ผู้เป็นพี่ใหญ่ได้รับพระราชทานให้ใช้ใหม่ ทางอำเภอสอบสวนปรากฏว่า ในต้น
ตระกูลของผู้ที่กล่าวนามมาแล้วนี้ มีขุนอุดมโอสถ(เพ็ชร์)ผู้เป็นพี่ใหญ่แลหมื่น
ชำนาญแพทยา(พลอย)หมื่นเมหะวิสุตร์(เฮง)นามช่อม,เวชวิมล ๓ คนนี้เป็นน้องร่วม
บิดาเดียวกัน คือเป็นบุตรขุนพรหมแพทยา(อิม) ๆ มีนามสกุลว่า "เวชวิมล" แต่ขุน
พรหมแพทยาได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว แลหมื่นเมหะวิสุตร์ผู้เป็นบุตรได้ขอนามสกุล
ใหม่ใช้ว่า "เวชชูแสง" ต่อมาบัดนี้ขุนอุดมโอสถได้รับพระราชทานนามสกุลว่า
"แพทยานนท์" หนึ่ง ขุนอุดมโอสถ.หมื่นชำนาญแพทยา.หมื่นเมหะวิสุตร์ นายช่อม.
เวชวิมล ผู้สืบสายโลหิตร่วมบิดาเดียวกัน มีความประสงค์จะใช้นามสกุลให้เป็นส
กุลเดียวกัน จึงได้ขอแก่นามสกุลที่จดไว้ในสำมะโนครัวอำเภอบางรัก ๆ สอบได้
ความมาดังนี้ เห็นว่าสมควรให้แก้ไขนามสกุลร่วมกันได้ ๆ เสนอไปตั้งนามสกุล
"เวชวิมล" กับ "เวชชูแสง" แลสำเนานามสกุล "แพทยานนท์" กับคำร้องคำให้การ
ของผู้ขอแก่นามสกุล รวม ๘ ฉบับมาพร้อมรายงานนี้ เพื่อดำริให้สิ่งแก้สำมะโนครัว
ต่อไป⁹³

⁹² หจช. ๑.7 ม.27/345 หมื่นชำนาญแพทยา, หมื่นเมหะวิสุตร์, นายช่อม ขอแก่นามสกุล
จาก "เวชวิมล" เป็น "แพทยานนท์" นามสกุลพระราชทาน (27 กรกฎาคม – 4 สิงหาคม 2470)

⁹³ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนั้น ได้แนบบันทึกราคาให้การของทั้งสี่คนไปพร้อมกัน แต่ละรายมีใจความสำคัญดังนี้

ขุนอุดมโอสถ 46 ปี อาชีพแพทย์เซลยศักดิ์ บ้านเลขที่ 2167 ตำบลโรงพักบางรัก

...เปนน้องหมื่นชยันเวชกิจ (เกา) แลเปนนีหมื่นชำนาญแพทยา (พลอย) หมื่นเมหะวิสูตร (เฮง) นายช่อม.เวชวิมล ผู้ที่ขอใช้นามสกุลแพทยานนท์ของข้าพเจ้านี้ ร่วมบิดาเดียวกันกับข้าพเจ้า บิดาชื่อ ขุนพรหมแพทยา (อิม) ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว แลเมื่อบิดาช่าฯ ยังมีชีวิตอยู่ได้ขออนามสกุลต่อศาลว่าการนครบาลฯ จดให้ว่า "เวชวิมล" ใช้ในครอบครัวบิดาช่าฯ สำหรับบ้านเลข๒๑๖๘กับครอบครัวหมื่นชำนาญแพทยา(พลอย) บ้านเลข ๒๐๗๔อำเภอบางรัก ต่อมาข้าฯ ได้ขอพระราชทานนามสกุล แลในระหว่างที่ขอแลยังไม่ได้รับพระราชทานนามสกุลเป็นเวลาเนิ่นนานอยู่ หมื่นเมหะวิสูตร(เฮง) น้องข้าฯ มีความจำนงค์ที่จะค้องการใช้นามสกุลจึงไปขออนามสกุลต่อ...จดให้ว่า "เวชชูแสง" ใช้ต่อมา เมื่อข้าฯ ได้รับพระราชทานนามสกุลให้ว่า "แพทยานนท์" แล้ว บรรดาพี่น้องซึ่งร่วมสายโลหิตจากบิดาช่าฯ ได้พร้อมใจกันที่จะใช้นามสกุลที่ได้รับพระราชทานนั้นต่อไปจึงได้ยื่นคำร้องขอแก่นามสกุล...⁹⁴

หมื่นชำนาญแพทยา อาชีพแพทย์เซลยศักดิ์ บ้านเลขที่ 2074 ตำบลโรงพักบางรัก

...นามสกุล "เวชวิมล" ที่ข้าฯนำไปตั้งมาส่งคืนนี้ ขุนพรหมแพทยา(อิม)บิดาช่าฯ ได้รับตั้งมาจากศาลว่าการนครบาล บิดาช่าฯ ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ในตระกูลนี้จะใช้นามสกุล "แพทยานนท์" เป็นต้นตระกูลนี้มี หมื่นชยันเวชกิจ(เกา)ผู้เป็นพี่ใหญ่และขุนอุดมโอสถ(เพ็ชร)เป็นพี่รอง และตัวข้าฯกับหมื่นเมหะวิสูตร(เฮง)นายช่อม.เวชวิมลผู้เป็นน้อง รวม ๕ คนนี้ เป็นบุตรขุนพรหมแพทยาาร่วมบิดาเดียวกับ

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

ข้าฯ ได้ยื่นคำร้องขอแม่สำมะโนครัวของข้าฯเพื่อใช้นามสกุล "แพทยานนท์" โดยขุนอุดมโอสถผู้เป็นเพื่อนญาติให้ข้าฯใช้⁹⁵

หมื่นเมหะวิสุต แพทย์เชลยศักดิ์ บ้านเลขที่ 2047 ตำบลโรงพักบางรัก

..แต่เดิมที่ข้าฯ ใช้นามสกุล "เวชชูแสง" โดยขอใบตั้งมาจากศาลาว่าการนครบาล แลเพราะเพิ่งเริ่มใช้พระราชบัญญัติข้าฯ ยังไม่เข้าใจถึงวิธีการใช้นามสกุลในเวลานั้น จึงได้ต่างคนต่างขอใช้สกุลต่างๆ กัน มาบัดนี้ ข้าฯ รู้สึกว่าจำต้องใช้ใช้นามสกุลที่สืบสายโลหิตบิดาเดียวกัน จึงได้ยื่นคำร้องขอแก้สำมะโนครัว ข้าฯ เป็นบุตรขุนพรหมแพทยา(อิม) ๆ เปนบิดา หมื่นชยันเวชกิจ(เกา) ขุนอุดมโอสถ(เพ็ชร) หมื่นชำนาญแพทยา(พลอย)นามช่อม.เวชวิมล ทั้ง๔คนนี้ร่วมบิดาเดียวกับข้าฯ⁹⁶

นายช่อม เวชวิมล ยังไม่มีงานทำ บ้านเลขที่ 2168 ตรอกสะพานยาว อ.บางรัก

...เดิมข้าฯ ใช้นามสกุล "เวชวิมล" เนื่องมาจากขุนพรหมแพทยา(อิม)บิดาข้าฯ ได้รับใบตั้งมาจากศาลาว่าการนครบาล บิดาข้าฯได้ถึงแก่กรรมไปประมาณ๓ปีแล้ว ข้าฯเปนน้องหมื่นชยันเวชกิจ(เกา)แลขุนอุดมโอสถ(เพ็ชร)หมื่นชำนาญแพทยา(พลอย)หมื่นเมหะวิสุต(เฮง) ร่วมบิดาเดียวกัน ข้าพเจ้าขอแก้สำมะโนครัวของข้าฯ เพื่อใช้นามสกุล "แพทยานนท์" โดยข้าฯได้นับอนุญาติจากขุนอุดมโอสถผู้เป็นพี่ให้ใช้⁹⁷

ข้ออ้างเพื่อเปลี่ยนนามสกุลของทั้งสามคนมีเพียงประเด็นเดียวคือ “เป็นพี่น้องร่วมบิดาเดียวกัน” มิพักต้องกล่าวถึงมารดาเลยแม้แต่คำเดียว อาจกล่าวแบบล้าลองได้ว่า ด้วยความเป็น “ลูกพ่อ” ก็พอแล้ว ไม่จำเป็นต้องสนใจความเป็น “ลูกแม่” ว่าทั้งสี่คนนี้จะม่แม่คนเดียวหรือไม่ก็ตาม แต่น่าสังเกตถึงชื่อของพี่น้องที่ปรากฏ คนโตสามลำดับแรก เกา-เพ็ชร-พลอย ล้อเสียง

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

พยัญชนะเดียวกันมาเป็นลำดับ (ไม่ปรากฏว่าพี่ชายคนโตร่วมเปลี่ยนนามสกุลด้วย โดยไม่มีการแจ้งสาเหตุ) แต่คนที่สี่กับห้ากลับเป็น เฮง-ช่อม และนายเฮงยังตั้งนามสกุล “เวชชูแสง” ให้เองต่างจากอีกสี่คนที่ใช้ “เวชวิมล” ขณะที่คนสุดท้าย ช่อม เข้าใจว่ายังคงเป็นเด็กกำลังเรียนหนังสืออยู่ แต่ในระบบนามสกุลแบบนี้ลูกทั้งหมดถือเป็นลูกของขุนพรหมแพทยา (อิม) ร่วมครอบครัวเดียวกันได้

ดังกล่าวแล้วว่า แม้ชาติตะวันตกจะประนามธรรมเนียม polygyny ของคนไทย แต่กลับไม่รวมกฎหมายครอบครัวไว้ในเงื่อนไขปฏิรูประบบกฎหมายให้ทันสมัย เพื่อแลกกับการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้ชนชั้นนำตั้งแต่รัชกาลที่ 5, 6 และ 7 มิได้ผลักดันกฎหมายการแต่งงานบังคับให้ชายไทยต้องสมรสภายใต้ระบบ monogamy แม้ปรากฏว่าจะมีการเสนอร่างมาให้ทรงพิจารณาแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่เคยนำมาบังคับใช้ อีกทั้งพระมงกุฎเกล้าฯ ซึ่งคัดค้านระบบ polygyny อย่างชัดเจนก็ปฏิเสธกฎหมายลักษณะนี้อย่างแข็งขันว่า

...การทำกฎหมายดวงโลก คือเอาข้อความที่ไม่จริงใส่ลงไป ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการมั่วสวาทอย่างหน้าด้าน เพราะฉะนั้นถ้าในเมืองเราจะมีเมียมากกันต่อไปอย่างเดิมแล้วก็ไม่ควรที่จะลงข้อความแสดงปรากฏลงไว้ว่าเราจะถือเอาสมรสภรรยาเดียว(โมโนกะมี)เป็นหลัก เพราะว่าถ้าวางหลักลงไปเช่นนั้นแล้วและโดยแท้จริงไม่ปฏิบัติตามให้ทั่วถึงกัน ก็เหมือนหลบหลู่ไม่เคารพในกฎหมาย และถ้ารัฐบาลจะไม่กวดขันให้ไปไปตามกฎหมายก็เหมือน ๑ ว่าดวงโลก ทำกฎหมายขึ้นไว้สำหรับให้คนเลี้ยงเท่านั้น ดูไม่เป็นการเชิดชูพระเกียรติยศพระราชาชาติไทยเลย...⁹⁸

แม้แต่ในกฎหมายระเบียบว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการสำนักก็ยังมีได้บังคับให้ข้าราชการชายต้องสมรสในระบบ monogamy ทั้งยินยอมให้ธรรมเนียมมีภรรยาหลายคนดำเนินต่อไป เพียงแต่ต้องจดทะเบียนภรรยาของตนทุกคน พระองค์มุ่งโจมตีพฤติกรรมมากเมียของคนเหล่านี้ผ่านทางโวหารหรืองานเขียนเสียมากกว่า แสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดทางการเมือง

⁹⁸ หจช. ๑.6 ย.2/6 กฎหมายลักษณะผู้เมียและการจดทะเบียนครอบครัว (19 ธันวาคม 2453 – 9 กันยายน 2459)

ระหว่างผู้นำกับข้าราชการหรือชนชั้นกลางในขณะนั้น กฎหมายครอบครัวบังคับให้เกิดระบบครอบครัวแบบเดี่ยวเมียเดียวฉบับแรกจึงเกิดภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2477⁹⁹

ทว่า เมื่อไม่นำการแต่งงานมาเป็นส่วนหนึ่งของสาแหรกตระกูล ก็ลำบากที่จะพิจารณาว่าชนชั้นนำต้องการให้นามสกุลจรรโลงระบบครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยาย แต่อาจประจักษ์ได้ว่า ในฐานะองค์ประมุขกำลังสถาปนาระบบความสัมพันธ์ของบุคคลอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์เฉพาะเพศชายเท่านั้น แผนสังเขปฯ ได้อาศัยความเกี่ยวดองในหมู่ผู้ชายร่วมสายโลหิต เพื่อเป็นแบบจำลองให้เห็นว่าวงศ์สกุลสามารถยั่งยืนนานหลายชั่วอายุคน ภายในบัตรพระราชทานนามสกุลแทบทุกชื่อ รัชกาลที่ 6 มักลงท้ายด้วยคำอวยพร “ขอให้สกุล...มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยามชั่วกัลป์ปาวสาน” ควบคู่กัน “ราชวงศ์จักรี” ในฐานะวงศ์สกุลอีกสกุลหนึ่ง

การละเลยและกีดกันผู้หญิงจากระบบทะเบียนและนามสกุล

เมื่อระบบนามสกุลมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบอัตลักษณ์สำหรับบุคคล ด้วยเจตจำนงของรัฐที่ปรารถนาให้เป็นเครื่องมือในการปกครองว่าด้วยการบ่งชี้และจำแนกพลเมือง แต่อุดมการณ์ว่าด้วยครอบครัวที่ยึดโยงกับเพศสถานะย่อมติดตามาด้วย นั่นคือการลบให้ผู้หญิงหายไปในระบบชื่อชนิดใหม่ มิใช่เพียงแค่การไม่ยอมรับวิธีสืบสกุลข้างมารดาเท่านั้น ในทางปฏิบัติแล้วยังห้ามมิให้ผู้หญิงจดทะเบียนนามสกุลเด็ดขาด ตามพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ มาตรา 18 “ถ้าหญิงใดหาญาติผู้ใหญ่ซึ่งเป็นบุรพบุรุษยังมีชีวิตอยู่มิได้ ก็ให้ถือเอาชื่อสกุลของชายผู้เป็นญาติสนิทสืบสายโลหิตตน หรือแม้ว่าญาติชายสนิทเช่นนี้หามิได้ ก็ให้ถือเอาชื่อสกุลอย่างเดียวกับชายที่เป็นญาติห่างถัดไปนั้น” เว้นแต่ในทางปฏิบัติ เจ้าหน้าที่จะอนุโลมให้สำหรับผู้หญิงที่แสดงตนว่า “หม้าย” รวมทั้งยังต้องเป็นการจดทะเบียนลูกชายของตนอีกด้วย และไม่ปรากฏด้วยว่ามีแม่คนใดทำเช่นนั้นกับลูกหญิงของตนเอง

กรณีตัวอย่างที่กล่าวไว้แล้ว นางสาวได้บอกให้นายสังเวียนมาแก่นามสกุลของตนให้ถูกต้อง เปลี่ยนจาก “เมืองนาม” ของพ่อเลี้ยงให้เป็น “ครรรภายาย” ของพ่อจริงแต่ไม่ได้เลี้ยงดูแลแล้ว นางสาวพาลูกติดตามอยู่กับสามีใหม่ด้วยสองคน นอกจากนายสังเวียนแล้วยังมีเด็กหญิง

⁹⁹ Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam,” p.271.

ฉลวยอีกด้วย ในทะเบียนสามะโนคร้วที่อำเภอบางซื่อคัดลอกมาเฉพาะที่เกี่ยวข้องมีชื่อแม่และลูก ทั้งสามคนว่า “นางสังวาล เมืองนาม” “นายสังเวียน เมืองนาม” และ “เด็กหญิงฉลวย เมืองนาม”¹⁰⁰ แต่ไม่พบว่านางสังวาลหรือแม่แต่เจ้าหน้าที่ทะเบียนจะแนะนำหรือสั่งให้เปลี่ยนนามสกุลให้กับ เด็กหญิงฉลวยไปพร้อมกัน ไม่ต้องยื่นคำร้องให้ยุ่งยากอีกภายหลัง ยังคงปล่อยให้ลูกผู้หญิงใช้นามสกุลพ่อเลี้ยงต่อไปได้ รวากับว่าหากเป็นลูกหญิงแล้วจะสามารถใช้ชื่อของพ่อเลี้ยงได้ ขณะที่นางสังวาลย่อมต้องใช้นามสกุลของสามีตามกฎหมายอยู่แล้ว กลายเป็นว่ามารดาและลูกหญิงต้องใช้ นามสกุลเดียวกับ “หัวหน้าครอบครัว” ขณะนั้น ไม่ว่าจะ เป็น “เมืองนาม” หรือ “ครรรภาฉาย” ตามแต่การสมรสของนางสังเวียน แต่สำหรับบุตรชายแล้วต้องใช้นามสกุลพ่อแท้ “ครรรภาฉาย” เท่านั้น แม้ว่า จะอยู่ร่วมครอบครัว “เมืองนาม” พร้อมกันทั้งคู่คน

การใช้นามสกุลเป็นเครื่องกีดกันเพศหญิงยังปรากฏผ่านกลไกของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอกสารราชการ

หนึ่ง) การเขียนนามทหารในงานสัสดี

ในปี พ.ศ. 2460 ซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการเขียนชื่อทหาร โดยเฉพาะในหมายเรียกเกณฑ์ชายหนุ่มที่ยังไม่ได้รับการสัสหมายเลข อาจเนื่องจากว่าในปี พ.ศ. 2459 ได้บัญญัติกฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหารเสียใหม่ เพื่อให้รัดกุมและรอบคอบยิ่งกว่าเดิม ตามคำปรารภใน “พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พระพุทธศักราช ๒๔๕๙”

...แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่าความในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทรศก ๑๒๔ นั้นยังครอบคลุมอยู่บ้าง ทำให้เข้าใจไปได้ว่าการยกเว้นไม่ต้องรับราชการทหารนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ต่อผู้ใดมีทางจะยกเว้นได้แล้วจึงจำต้องรวบรวมเมืองข้าแผ่นดินที่เป็นชายฉกรรจ์ทุกคนมีหน้าที่ผลัดเปลี่ยนทอย [ทอย] กันเข้ามารับความฝึกหัดให้ทราบวิธียุทธไว้...¹⁰¹

¹⁰⁰ หจข. ร.7 ม.27/33 นายสังเวียน อำเภอบางซื่อ ขอเปลี่ยนนามสกุลจาก “เมืองนาม” เป็น “ครรรภาฉาย” (21 มีนาคม 2473 – 9 เมษายน 2474)

¹⁰¹ หจข. ร.6 น.14.1/19 ร่างกฎเสนาบดีเรียกคนเข้ารับราชการทหาร (ตุลาคม 2459 - พฤษภาคม 2460)

ในส่วนที่ว่าด้วยการเรียกคนเข้ารับราชการทหาร หมวดที่ 1 ว่าด้วยการทำบัญชีสำหรับเรียกทหาร กำหนดไว้ในมาตราหนึ่งว่า

มาตรา ๑๕ ในต้นเดือนมีนาคมทุก ๆ ปี ให้นายอำเภอเรียกร้องให้บรรดาผู้ชายไทยที่มีอายุ ๑๗ ปีเต็มแล้วในปีนั้นอันอยู่ในท้องที่ของตนให้มายังที่ว่าการอำเภอ แล้วให้บอกนามตัว นามสกุลนามบิดา กับทั้งภูมิลำเนาที่อยู่แลกิจการซึ่งตนกระทำ เช่น เปนนักเรียนอยู่ในโรงเรียนใน หรือทำนาทำสวนดังนี้เปนต้น แล้วให้เจ้าพนักงานสถิติอำเภอทำบัญชีรายชื่อไว้ให้แนชด...¹⁰²

ข้อความแจ้งให้บันทึกข้อมูลประจำตัวชายไทยตามมาตรานี้ได้คัดลอกซ้ำ ไปเป็นประกาศของนายอำเภอเพื่อให้ชายไทยมาขึ้นทะเบียนที่ว่าการอำเภอ ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ.2460

...

บุคคลที่ต้องมาขึ้นทะเบียนเป็นคนกองเกินอัตรา

๓) บรรดาผู้ชายไทยที่มีอายุครบ ๑๘ ปีเต็มแล้วในขณะที่เริ่มใช้พระราชบัญญัตินี้ แลยังไม่ครบ ๓๐ ปี ต้องไปขึ้นทะเบียนณที่ว่าการอำเภอซึ่งตนตั้งภูมิลำเนาอยู่ บอกนามตัวนามสกุลนามบิดาแลกิจการซึ่งตนกระทำ เช่น เปนนักเรียนหรือทำนาทำสวนเปนต้น...¹⁰³

นอกจากนี้ ยังได้สร้างแบบฟอร์มสำหรับจดสำมะโนครัวทหารหรือบันทึกข้อมูลพลเรือนขึ้นใหม่ในปีเดียวกันด้วย โดยพนักงานจะต้องจดข้อมูลส่วนบุคคลต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในแบบฟอร์ม ไม่ว่าจะ "ชื่อตัว, ยศ, บรรดาศักดิ์" "เกิดใน พ.ศ. ไหน" "อายุ" "ชื่อบิดา" "ชื่อมารดา" "ชื่อ

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

¹⁰³ หจช. ๖.6 น.14.1/15 ประกาศให้ผู้ชายไทยมาขึ้นทะเบียน ณ ที่ว่าการอำเภอ (กรกฎาคม 2460) และ หจช. ๖.6 น.14.6/2 เรื่องให้นายอำเภอเรียกคนตั้งแต่อายุ 18-29 มาลงบัญชีและขึ้นทะเบียนกองเกินอัตรา (กรกฎาคม 2460)

ภรรยา" ฯลฯ พร้อมทั้ง "นามสกุล" ด้วย โดยวางตำแหน่งของการบันทึกไว้ได้ "ชื่อตัว, ยศ, บรรดาศักดิ์" เลยทีเดียว¹⁰⁴

การเขียนนามทหารก่อนหน้าเริ่มระบบนามสกุล ดังตัวอย่างว่า “พลทหารหมื่นรอนราญ ณรงค์ (เกี้ยว) สักหมาย ๑๒๙/ท.บ.๑ ก.๑๔๑๗ บุตรนายดีดอ้าแดงแถมบ้านคลองบ้านฉนวนหมู่๔ ตำบลสามเสนกรุงเทพฯ”¹⁰⁵ “นายงามอายุ 25 ปีสักหมาย ๑๒๙/ท.บ.๑พ. ก.๒๐๓ บุตรนายมิน อ้าแดงทองบ้านตำบลสามเสนเลขที่ ๒๒ ริมวัดฉนวนข้าม”¹⁰⁶ หรือ “พลทหารเล็กอายุ ๒๔ ปีสักหมาย ๑๒๙/ท.บ.๑ ก๑๑๖๙ สังกัดกองหนุนชั้นที่หนึ่งบุตรนายคุ้มอ้าแดงแก้วอยู่ที่ท่าเรือจ้างเฒ่า แก้อ่อนตำบลสามเสนไม่ทราบเลขหมายบ้าน”¹⁰⁷ เจ้าหน้าที่จะระบุส่วนขยายหรือนามที่สองอย่างละเอียด ไม่ว่าจะชื่อพ่อชื่อแม่ และที่พักอาศัยหรือภูมิลำเนา แต่กฎหมายเกณฑ์ทหารฉบับนี้ ซึ่งเกิดหลังพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ กำหนดให้ต้องบันทึกนามสกุลชายไทยที่ถึงเกณฑ์ทุกคน จึงทำให้เอกสารงานสัสดีเริ่มเขียนนามสกุลประกอบชื่อตัวตั้งแต่ปี 2460 เป็นต้นมา แต่ทว่าการเริ่มต้นบังคับให้ใช้นามสกุลตามกฎหมายสำหรับกิจการทหารเองกลับมาพร้อมกับการลบหายไปของชื่อมารดา คงเห็นอยู่เพียงชื่อบิดา พร้อมทั้งภูมิลำเนา และการทำมาหากินเช่นเดิม แม้ว่าในรายละเอียดสำหรับบันทึกข้อมูลประจำแต่ละบุคคลแล้ว จะยังมีช่องว่างสำหรับ “ชื่อมารดา” ก็ตาม แต่ก็ไม่จำเป็นอีกต่อไปในระเบียบทางราชการทหาร

สอง) การบันทึกปากคำของผู้หญิงที่จดทะเบียนนามสกุล

แม้อุปสรรคในการห้ามจดทะเบียนตั้งสกุลสำหรับผู้หญิง หากว่าเธอไร้ญาติผู้ชาย จะได้รับการเยียวยาด้วยการรับจดทะเบียนฐานะ “พิเศษ” หรือ “หม้าย” แต่ในเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้ กลับยิ่งช่วยแสดงให้เห็นสำนึกที่มีต่อเพศหญิงของฝ่ายรัฐ ว่าแท้จริงแล้วนามสกุลมิใช่เรื่องของสตรี แต่ประการใด เธอเป็นแค่ “ร่างทรง” ให้กับผู้ชายอีกคนหนึ่งเท่านั้น

ในการรับจดนามสกุลให้กับนางจุก อายุ 48 ปี เขียนหนังสือไม่เป็น อาศัยอยู่ที่ตำบลถนนตีทอง อำเภอพระนคร ทั้งบิดาและสามีของเธอเป็น “จีนนอก” เสียชีวิตแล้วทั้งคู่ ไม่เคยใช้นามสกุล คงใช้แต่ “แซ่จิว” ของสามีมาตลอด เธอขอจดนามสกุลว่า “ดารารัตน์” แต่เจ้าหน้าที่บอกว่าจะฟ้องกับ

¹⁰⁴ หจข. ๖.6 น.14.1/29 คำอธิบายสมุดทะเบียนสำมะโนครัวทหาร พ.ศ.2460)

¹⁰⁵ หจข. ๖.6 น.14.1/2 เอกสารกระทรวงนครบาล ใบอนุญาตหายขอรับใบแทนใหม่ (17 พฤษภาคม 2454-18 สิงหาคม 2458)

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.

นามพระองค์เจ้า ต่อมาเปลี่ยนเป็น “กนกรัตน์” แต่ก็ฟ้องอีก เจ้าหน้าที่แนะนำให้ใช้คำสามัญเป็นหลัก จนสุดท้ายได้นามสกุล “ขันธดารา”

...เมื่อสามียังมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าใช้แซ่ของสามีว่าแซ่ฉั่ว และได้จดบัญชีสำมะโนครัวไว้ด้วย สามีหรือข้าพเจ้าและบุตรยังไม่เคยจดนามสกุลไว้ในที่ใดว่อย่างใดเลย บัดนี้ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์จะใช้แซ่ของสามีอีกต่อไป เพราะการใช้แซ่นั้นมากด้วยกัน และไม่เป็นการสะดวกสำหรับบุตรข้าพเจ้าที่จะใช้ต่อไป เพราะบุตรข้าพเจ้าเป็นคนไทย จึงได้ร้องขอจดนามสกุลเพื่อให้เป็นหลักการอันถูกต้องสำหรับตัวข้าพเจ้าและบุตรจะได้ใช้สืบไป บรรพบุรุษทั้งฝ่ายสามีและบิดาข้าพเจ้าก็ใช้แซ่กันทั้งสิ้น เป็นความจริงดังนี้อ่านแล้วรับถูกต้อง เดิมข้าพเจ้าขอจดนามสกุลว่าดารารัตน์นั้น เจ้าหน้าที่ชี้แจงว่าฟ้องหรือคล้ายคลึงกับนามพระองค์เจ้า...¹⁰⁸ [ขีดฆ่าตามต้นฉบับ]

การขีดฆ่าข้อความในบันทึกคำให้การทั้งสามจุดนั้นต่างกัน สองวลีแรกมีการลงนามกำกับ พร้อมระบุว่า “ฆ่าคำ” และ “ฆ่าคำ” ตามลำดับ แต่วลีสุดท้ายกลับไม่ เป็นการฆ่าทิ้งลอย ๆ แสดงว่าเจ้าหน้าที่คนเขียนบันทึกปากคำเห็นว่าสองวลีแรก เป็นสาระสำคัญสำหรับอนุมัติตั้งนามสกุลให้กับหญิงคนนี้ ว่าจะต้องเป็นการจดนามสกุลสำหรับบุตรมิใช่ตัวเธอ หรือแม้แต่จะจดเพื่อใช้ร่วมกันระหว่างบุตรกับเธอก็ไม่ได้ พร้อมกับถือว่าเธออยู่ในสายตระกูลของสามี มิใช่บิดา จะเป็นสมาชิกของครอบครัวฝ่ายสามีและบิดาพร้อมกันมิได้

แต่ในเอกสารชุดนี้ ยังพบคำร้องของนางจุเขียนด้วยลายมือ สันนิษฐานว่าว่าจ้างให้คนอื่นเขียนให้ ขออนุญาตจดนามสกุล “ขันธดารา”

...บัดนี้ข้าพเจ้าขอตั้งใหม่ว่า “ขันธดารา” นามสกุลที่ขอตั้งนี้ เนื่องจากชื่อบิดาบุตรของข้าพเจ้าชื่อแกงแซ “แกงแซ” ก็คือ “ดารา” ถ้าไม่เป็นการขัดข้อง ขอได้โปรดอนุญาตตามที่ขอนี้ เพื่อจะได้เป็นสิริมงคลสำหรับตระกูลบุตรของข้าพเจ้าต่อไป
ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด¹⁰⁹

¹⁰⁸ หจช. ร.7 ม.27/24 นางจุอำภอพระนคร ขอจดนามสกุลว่า “ขันธดารา” (10 มิถุนายน – 3 กันยายน 2474)

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

ภายในย่อหน้าสั้น ๆ นี้ แสดงให้เห็นว่า ตัวนางจูในฐานะเจ้าของเอกสารเลือกสรร ถ้อยคำที่อิงความหมายบนฐานความสัมพันธ์ “บิดา-บุตร” มิใช่ “สามี-ภรรยา” ตามที่ระบุว่า “ชื่อ บิดาบุตรของข้าพเจ้า” ซึ่งไม่ต่างไปจาก “ชื่อสามีของข้าพเจ้า” รวมทั้ง “สำหรับตระกูลบุตรของ ข้าพเจ้า” ย่อมแสดงว่า นางจูไม่นับตนเป็นหนึ่งในครอบครัวของบุตรตนเอง การขอจดนามสกุลครั้งนี้จึงเป็นการทำหน้าที่แทนบุตร ซึ่งอายุ 17 ปี ไม่สามารถทำนิติกรรมได้ หากพิจารณาเอกสารชิ้นอื่นในชุดนี้มาเทียบเคียง โดยเฉพาะ “ใบแจ้งความขอจดทะเบียนชื่อสกุล” เป็นแบบฟอร์มสำหรับให้ผู้จดทะเบียนกรอกรายละเอียดเกี่ยวกับตัวเองและโคตรเหง้า พร้อมมีคำแนะนำในการจดนามสกุล ประกอบ ในเอกสารหน้าสุดท้าย (มีทั้งหมดสี่หน้า) เป็นช่องตารางให้กรอกชื่อบุคคลต่าง ๆ ที่เป็นญาติของ “หัวหน้าครอบครัว” ตั้งแต่ นามปู่ทวด, นามย่าทวด, นามปู่, และนามย่า ทั้งสี่ชื่อถูกกรอกว่า “จำไม่ได้” แต่ นามบิดา กับ นามมารดา ทั้งสองชื่อมีการขีดฆ่าชื่อเดิมทิ้ง แล้วกรอกใหม่ว่า “นาย เก่งแซ” และ “นางจู” จึงแสดงให้เห็นว่าหัวหน้าครอบครัวนี้คือบุตรชายของนางจู

นอกจากนี้ ยังพบ นางปู่ อายุ 48 ปี เขียนหนังสือไม่ได้ อาศัยที่สี่แยกถนนวรจักร อำเภอบ่อปราชญ์ มีบิดาและสามีเป็นจีนนอกและทั้งสองคนได้เสียชีวิตแล้วเช่นกัน ขอจดนามสกุล “กลีนสุภา” ให้ปากคำว่า เมื่อเข้ามาอาศัยในพระนครประมาณ 10 ปีเศษ ไม่เคยใช้นามสกุลเพราะไม่มีฐานะที่จำเป็นและไม่เข้าใจวิธีใช้นามสกุล

...ข้าพเจ้ามีบุตร ๓ คน คือคนที่๑ ชื่อนายสวาสดี อายุ ๑๔ ปี เวลานี้ตัวอยู่จังหวัดราชบุรี คนที่๒ ชื่อนายอุทัย อายุ ๑๑ ปี คนที่๓ ชื่อเด็กหญิงเหรียญ อายุ ๙ ปี อยู่ด้วยกันกับข้าพเจ้า ... ข้าพเจ้าอยู่บ้านถนนวรจักรมาประมาณ ๑๐ ปีเศษ ไม่เคยใช้นามสกุลเลย ... บัดนี้ นายสวาสดีบุตรข้าพเจ้าสอบไล่ได้ชั้นมัธยม๑ ที่โรงเรียนจังหวัดราชบุรี ครูไม่ออกใบประกาศนียบัตร และบังคับให้มีนามสกุลใช้จึงจะออกให้ ข้าพเจ้าจึงร้อนใจมาขอตั้งขอตั้งนามสกุลต่อไป...¹¹⁰

แต่ใน “ใบแจ้งความขอจดทะเบียนนามสกุล” ซึ่งเจ้าหน้าที่ได้จดบันทึกแทนนางปู่ว่า

¹¹⁰ หจข. ร.7 ม.27/6 นางหลู่ปู่ อำเภอบ่อปราชญ์ ขอจดนามสกุลว่า “กลีนสุภา” (9-20 กันยายน 2472)

...ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่าเป็นหม้ายสามปีแล้ว มีแต่บุตรชาย๒คน คนโตเรียนหนังสืออยู่ราชบุรี (พักอยู่กับน้ำ) คนเล็กเรียนอยู่ในกรุงเทพ ไม่มีนามสกุลใช้เพราะสามปีเป็นเงินนอก แลเครือญาติของสามีกี่ไม่มี บัดนี้โรงเรียนของเขาต้องการให้มีนามสกุล ข้าพเจ้าขอจดนามสกุลไว้เพื่อประโยชน์แก่บุตรและครอบครัวต่อไป¹¹¹

ในบันทึกส่วนนี้ ลูกหญิงของนางบู่หายไป เหลือเพียงบุตรชายสองคน เมื่อพิจารณาสำนวนขึ้นต้นย่อหน้า เป็นการบรรยายความในลักษณะเงื่อนไข สืบได้จากคำเชื่อม “แต่” เพื่อสนับสนุนการอนุญาตให้หญิงหม้ายจดนามสกุลได้ นั่นคือ แม้จะ “หม้ายสามปีแล้ว” แต่มีสิ่งที่ตามมาในประโยคหลังคือ “บุตรชาย๒คน” ใช้แทนสิ่งที่นางบู่สูญเสีย เพื่อจดนามสกุลไว้ใช้ต่อไปได้

สาม) "นามสกุล" ต้องปลอดจาก "นามสตรี"

ขณะที่สถานภาพการสมรสรวมถึงชั้นของผู้หญิงถูกทำให้มีความชัดเจน แต่ในพื้นที่ของครอบครัวแล้ว นอกจากการจดจำแก่ความเป็นภรรยาแล้ว ในระบบสัญลักษณ์เพื่อสื่อความเป็นครอบครัว นั่นคือ นามสกุล ผู้หญิงหรือญาติฝ่ายหญิงในครอบครัวถูกทำให้สลายไปโดยสมบูรณ์ และกรณีนี้ก็ปรากฏในพระราชบัญญัติชานานามสกุลฯ เช่นเดียวกัน¹¹² แต่รัชกาลที่ 6 ได้แสดงความเห็นไว้ภายหลังเห็นบางนามสกุลของสามัญชน ที่ชานานามจากชื่อมารดา หรือแม้แต่ชานามบิดาและมารดามาผสมกัน

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹¹² มาตรา 12 ถ้าครอบครัวใด ยังไม่มีนามสกุลไซ้ ให้หัวหน้าครอบครัวนั้นเลือกหาชื่อใด ชื่อหนึ่งตามสมควร เว้นไว้แต่ชื่อนั้น

1. อย่าให้พ้องกับพระนามพระราชวงศานุวงศ์ ผู้ทรงอิสรียศฐานันดรตั้งแต่พระองค์เจ้าขึ้นไป

2. อย่าให้เป็นชื่อที่มุ่งหมายคล้ายคลึงกับราชทินนาม อันเป็นตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์

3. อย่าให้เป็นชื่อมีอรรถหยาบคายไม่สมควร

4. อย่าให้เป็นชื่อซึ่งจะต้องเขียนเกินกว่า 10 อักขร

5. อย่าให้เป็นชื่อซ้ำเหมือนกับชื่อสกุล ซึ่งได้ใช้ไปแล้ว ขณะวันประกาศใช้

พระราชบัญญัตินี้ หรือซ้ำกับชื่อที่จดทะเบียนไว้แล้วในแขวงอำเภอท้องที่เดียวกันหรือในแขวงอำเภอท้องที่ติดต่อกัน

ในกรณีที่น่าชื่อมารดาปนกับชื่อบิดา นามสกุล “แสงถม” ของนายยิ้ม บิดาชื่อแสง มารดาชื่อถม เห็นว่า “ชื่อนี้คือออก เสียแต่ไปเอาชื่อมารดาเข้าไป เพราะนามสกุลควรเอาข้างผู้ชาย เป็นเกณฑ์” นามสกุล “นกแก้วเล็ก” ของพระภริยานีนฤเบศน์ (ปุ่น) บิดาชื่อนกแก้ว มารดาชื่อเล็ก กับ นามสกุล “นุดส่วน” ของนายเนตร์ บิดาชื่อนุด มารดาชื่อส่วน เห็นชอบเช่นเดียวกับนามสกุลแรก

สำหรับนามสกุลที่ชานานนามจากชื่อมารดาเท่านั้น จะใช้น้ำเสียงต่ำหนักแน่น นามสกุล “กุลแหว” ของนายจาด มารดาชื่อแหว เห็นว่า “บรรพบุรุษข้างผู้ชายเป็นอะไร จึงได้เอานามมารดา เป็นนามสกุล ไม่มีพ่อตา ฤาพ่อเขาไปมีเมียเสียใหม่ แม่จึงโกรธตัดขาดกัน” ตรงกันข้ามกับนามที่มา จากชื่อบิดาหรือญาติฝ่ายชาย จะขึ้นชมเป็นอันมาก นามสกุล “ชูทรัพย์” ของนายกลีบ บิดาชื่อ ทรัพย์ เห็นว่า “ของเขาดี อย่างนี้แหละนับว่าถูกต้องที่เราเห็นว่าควรจะเป็น” นามสกุล “ฉ่ำช่วง สกุล” ของนายอู่ บิดาชื่อช่วง ปู่ชื่อฉ่ำ เห็นว่า “ดีทีเดียว ถูกตามคำชี้แจงของเรา”¹¹³

พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้รับทราบอย่างกว้างขวางและเจ้าหน้าที่ได้นำไปใช้วินิจฉัยนามสกุลแต่ละ ชื่อด้วย เช่นในหนังสือรายงานรับจดนามสกุลของอำเภอต้องสรุปแต่ละชื่อที่ขอจดทะเบียนส่งไปยัง กระทรวงนครบาล จะต้องตีตารางแสดงให้เห็นที่มาของนามสกุล ซึ่งมีเพียงช่อง “ชื่อปู่” กับ “ชื่อ บิดา” เท่านั้น มิได้มีช่องอื่นที่แสดงถึงเกณฑ์ตามบันทึกความเห็นฯ ของรัชกาลที่ 6 ครบถ้วน ไม่ว่า คุณสมบัติ ภูมิลำเนา อาชีพ ฯลฯ แต่จะมีช่องสุดท้าย “อาศัยเหตุ” เพื่ออธิบายที่มาของแต่ละนาม อีกครั้ง เช่น ด้วงเขียว- “เอานามปู่กับบิดารวมกัน”; สมุท- “นามปู่คนเดียว”; สายวิเชียร- “นามปู่ทอด กับนามย่าทอดรวมกัน”; เชื้อเพชร- “เอาคำเชื้อประสมกับนามบิดา”; คดพิม- “นามบิดากับมารดา รวมกัน เป็นต้น”¹¹⁴ แสดงว่าเกณฑ์หลักของการชานานนามสกุลคือ “เผ่าพันธุ์” ตามบันทึกความเห็นฯ ชานานนามสกุลสามัญชนข้อที่สี่ ที่ว่านามสกุลพระราชทานส่วนใหญ่ก็อิงเกณฑ์นี้เช่นกัน จนทำให้ ระบบรายงานการจดทะเบียนต้องสร้างตารางบันทึกนามพ่อและปู่ไว้โดยเฉพาะเจาะจง

ทางกระทรวงนครบาลจะเน้นย้ำกำกับไปยังอำเภอแต่ละแห่งว่า นามสกุลจะต้องไม่ ประกอบด้วยนามมารดาหรือตายาย เช่น คำสั่งจากพระวิจิตรสุรการ แทนอธิบดีกรมพระนครบาล

¹¹³ ดู หจช. น.47.1/7 เรื่องนามสกุลที่ขอจดอำเภอต่าง ๆ ทรงมีคำแนะนำควรจะใช้ อย่างไร (1-4 มิถุนายน 2457)

¹¹⁴ ตัวอย่างจาก หจช. ร.6 น.47.3.7/6 อำเภอบางเขน ขอจดทะเบียนนามสกุลตั้งแต่ เลขที่ 110 ถึง 130 ชัดช่องอยู่ 2 นามสกุล คือ “พุ่มทับทิม” กับ “สมุทเสน” นอกนั้นเห็นควรอนุญาต (2-15 กันยายน 2458)

ส่งอำเภอบางเขน

นามสกุลครั้งนี้ มีนามมารดาของผู้ขอจดนามสกุลติดอยู่ในนามสกุลหลายสิบ
นาม เป็นการผิดด้วยพระราชนิยม ให้ถอนเอานามมารดานั้นออกเสียแล้วส่งเรื่อง
คืนไปยังกรมพระนครบาล¹¹⁵

บางครั้งยังพบว่ามีกรณีความให้ครอบคลุมว่าเป็นนามของสตรี มิใช่แค่คุณแม่เท่านั้น
เช่น คำร้องรายหนึ่งถูกปฏิเสธว่า "เสียใจที่ยังรับจดทะเบียนให้ไม่ได้ เพราะเอาคำว่า "โสม" ซึ่งเป็น
นามผู้หญิงมาประกอบไม่ชอบด้วยพระราชนิยม ในเรื่องการขนานามสกุลที่ได้ทรงท้วงมา ให้เอา
แต่ทางผู้ชายฝ่ายเดียว"¹¹⁶ ทั้งที่ในคำชี้แจงของผู้ขอว่า "ก็เป็นสำเนียงคล้ายแลเหมือนนามบิดา
มารดา"¹¹⁷ มิได้ระบุชัดว่า "โสม" เป็นนามของพ่อหรือแม่

ความสัมพันธ์ทางสายโลหิตเพศชาย สำคัญกว่าความเป็นครอบครัว

ระบบนามสกุลของไทยภายใต้รัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ ถูกสร้างผ่านกลไกต่าง ๆ
มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "พระราชนิยม" ได้สร้างกฎเกณฑ์ที่สอดส่องอุดมการณ์ของ
ผู้ปกครอง ได้แพร่กระจายไปสู่ประชาชน จากนามสกุลพระราชทานไปสู่นามสกุลสามัญชน อันชัด
แจ้งตามคำอธิบายผ่าน "บันทึกความเห็นว่าการเลือกนามสกุล" สำหรับสามัญชน ว่าด้วย
เกณฑ์หัวใจของนามสกุล นั่นคือ

..... ๔. เกณฑ์ที่ควรเลือกใช้เป็นนามสกุลได้ เห็นควรว่ากำหนดดังต่อไปนี้

.....

(ข) ตามเผ่าพันธุ์- คือ เอานามบรรพบุรุษคนเดียวหรือ ๒ คน ๓ คน ผสม

¹¹⁵ หจข. ๖.6 น.47.3.7/14 อำเภอบางเขน ขอส่งใบแจ้งขอนามสกุล 96 ฉบับ แต่มี
ขาดข้ออยู่ 5 ราย นอกนั้นอนุญาต (20 ธันวาคม - 2 มกราคม 2459)

¹¹⁶ หจข. ๖.6 น.47/57 นายปิว ขอจดนามสกุลว่า "โสมนะพันธ์" ซึ่งคำว่า "โสม" ไม่ถูก
พระราชนิยม (19-21 กุมภาพันธ์ 2460)

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

เป็นนามสกุล เช่น นามทวดกับปู่ หรือนามปู่กับบิดา เป็นต้น นามสกุลที่พระราชทานไปแล้วโดยมากเป็นไปได้ในเกณฑ์นี้ ดังจะยกตัวอย่างพอเป็นที่สังเกตคือ

(๑) บุณนาค- เป็นนามแห่งเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุณนาค) ผู้เป็นบรรพบุรุษแห่งสกุลนั้น (๒) เดชะคุปต์ นามสกุลแห่งพระยาโบราณราชธานินทร์ ผูกจากบรรพบุรุษ ๒ นาย คือ ขุนฤทธิดิรุณเสษฐ เดช ผู้เป็นบิดากับนาย คุ่ม (สังสกฤต = คุปต์) ผู้ปู่ ดังนี้ เป็นต้น ถ้าจะใช้สำหรับคนสามัญควรเอานามบรรพบุรุษตรง ๆ โดยไม่แปลเป็นมคธหรือสังสกฤต เช่น ต่างว่าจะใช้นามข้างบนนี้ว่า “เดชคุ่ม” หรือ “คุ่มเดช” ก็ได้ทั้ง ๒ สถาน.....¹¹⁸

พระองค์ผู้ให้กำเนิดนามสกุลต่อคนไทยยืนยันว่า “นามสกุลที่พระราชทานไปแล้วโดยมากเป็นไปได้ในเกณฑ์นี้” (แต่กลับประกาศให้ทราบแทรกในคำแนะนำที่มีต่อนามสกุลสามัญชน!) นั่นคือเกณฑ์ว่าด้วย “เผ่าพันธุ์” และได้รับการอธิบายผ่านวิธีการตั้งนามสกุลว่า “เอานามบรรพบุรุษคนเดียวหรือ ๒ คน ๓ คน ผสมเป็นนามสกุล เช่น นามทวดกับปู่ หรือนามปู่กับบิดา เป็นต้น” จึงเป็น “เผ่าพันธุ์” ที่มีความหมายแคบและเจาะจงเป็นอย่างยิ่ง ด้วยการกลับไปสู่นิยามรากฐานว่า “การสืบสายพันธุ์ร่วมสายโลหิต” เท่านั้น ซึ่งต้องเป็นสายโลหิตของผู้ชายเท่านั้น อาจทำให้ “นามสกุล” มีความหมายซับซ้อนสูงกว่าที่เราเข้าใจกันทั่วไป เนื่องจากอาจหมายถึง “ชื่อของการสืบสกุล” หาได้หมายถึง “ชื่อประจำครอบครัว”

ในปี พ.ศ.2465 บ้านปากคลองสมเด็จ พระพิทักษ์ภูมิภาค (สม บุณนาค) ทำหนังสือถึงพระวิชิตรุการ นายทะเบียนใหญ่ แจ้งความขอให้ถอนนามสกุลของบุตรตนเอง จาก "ประยูร ตูลยลักษณะ" เป็น "ประยูร บุณนาค" เนื่องจากบุตรตนเองซึ่งอาศัยอยู่กับครอบครัวญาติฝ่ายมารดา มีตาทาย น้ำ และน้ำใสไว้คอยดูแล เนื่องจาก

ด้วยนายประยูรบุตรผม ซึ่งมารดาได้ถึงแก่กรรมลงตั้งแต่มิได้คลอด ผมได้ให้ตาทายและยายของนายประยูรเลี้ยงมา ตาทายและยายของนายประยูรยินดีให้ผมไปอยู่ด้วยกันที่บ้านตาทายของนายประยูร ส่วนผมก็จำเป็นต้องอยู่ปรนนิบัติบิดาและดูแลทรัพย์สินสมบัติของผมอยู่ในเวลานั้น ตาทายของนายประยูรและหลวงนฤมิตรสารานุ

¹¹⁸ หจข. ร.6 น.47. 1/5 บันทึกความเห็นว่าการเลือกนามสกุล

กรณีซึ่งเป็นน้องมารดาของนายประยูรน้อยใจที่ผมมิได้ไปอยู่ด้วยแลไปลงใน
 สัมมะโนคร้วว่า หลวงนฤมิตรสารานุกรณ์เป็นบิดาของนายประยูร และใช้นามสกุล
 (ตุลยลักษณ) ผมขอคุณพระได้โปรดให้นายอำเภอบางกอกใหญ่ได้ตรวจเพื่อแก้ไข
 สัมมะโนคร้วเลขที่ ๔๓๒ บ้านอยู่หลังสระน้ำมนต์วัดหงษาราม ซึ่งมีชื่อนายประยูร
 ตุลยลักษณนั้นให้เปนนามประยูร (ขุนนาค) บุตรผมตามพระราชบัญญัติที่ถูกต้อง
 เพื่อมิให้เป็นการอปรมะงคลเสียชื่อเสียงแลได้เกิดความสุขสวัสดิ์มงคลแก่บุตรของ
 ผมต่อไป ดังได้เรียนมาแล้วนี้.¹¹⁹

ทางพระวิจิตรสุการสงเรื่องให้อำเภอบางกอกใหญ่สอบสวนหาความจริง ทำให้พบว่า
 ความเป็นพ่อ-ลูกของคนคู่นี้ เป็นความสัมพันธ์เฉพาะการให้กำเนิดเท่านั้น ตามปากคำของนักเรียน
 นายร้อยประยูร ตุลยลักษณ อายุ 22 ปี บ้านเลขที่ 732 อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี ว่า

...ได้สาบานตัวแลให้ถ้อยคำ ว่า ข้าพเจ้าเป็นบุตรพระพิภษภูมิภาคแลนางลมล
 พิภษภูมิภาค แต่การที่ข้าพเจ้าใช้และเรียกหลวงนฤมิตรสารานุกรณ์แลนางสงวน
 ว่าเป็นบิดาและมารดานั้นก็โดยที่ข้าพเจ้าเข้าใจผิด คือ เมื่อนางลมลคลอดข้าพเจ้า
 ออกมาได้๑๔วันก็ถึงแก่กรรม นางจึงย้ายแลหลวงนฤมิตรสารานุกรณ์นำเป็นผู้ให้
 เลี้ยงดูข้าพเจ้าตลอดมา ข้าพเจ้าจึงได้มีชีวิตอยู่รับราชการจนบัดนี้ เมื่อข้าพเจ้า
 ตลอดมาจนถึงเมื่อเร็ว ๆ นี้ จึงได้ทราบและเห็นหน้าพระพิภษภูมิภาคว่าเป็นบิดา
 ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่าหลวงนฤมิตรสารานุกรณ์แลนางสงวนเป็นบิดามารดา พระ
 พิภษภูมิภาคบิดาข้าพเจ้ามิได้อุดหนุนเกื้อกูลข้าพเจ้าอย่างฉันทบิดากับบุตรเลย
 แม้แต่เล็กน้อยก็ไม่มี เพราะฉะนั้นการรักใคร่ระหว่างข้าพเจ้ากับพระพิภษภูมิภาค
 จึงไม่มีต่อกัน การลงสัมมะโนคร้วแลทะเบียนทหารและอะไรอื่น ๆ ซึ่งด้วย
 เกี่ยวข้องที่ต้องใช้นามบิดามารดาแล้ว ข้าพเจ้าก็ใช้หลวงนฤมิตรสารานุกรณ์บิดา
 และนางสงวนมารดาของข้าพเจ้า (นาม)แห่งหลวงนฤมิตรฯแลนางสงวนก็รักใคร่
 ข้าพเจ้าเหมือนกับบุตรเพราะได้เลี้ยงดูข้าพเจ้ามาแต่เล็กแต่น้อย ข้าพเจ้ายินดีที่จะ

¹¹⁹ หจช. ๖.6 น.47.2/318 นายประยูร บุตรพระพิภษภูมิภาค (สม ขุนนาค) เดิมใช้นามสกุล สารานุกรณ์ นำชาย อำเภอบางกอกใหญ่ ขอเปลี่ยนนามสกุลเป็น ขุนนาค นามสกุลของบิดา (6-26 ธันวาคม 2465)

ใช้ชื่อบิดามารดาแลนามสกุลตามที่ข้าพเจ้าได้ลงไว้ในสำมะโนครัวแต่เดิมว่าหลวง
 นฤมิตรฯเป็นบิดาแลนางสงวนเป็นมารดา เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ได้มีแก่
 ข้าพเจ้ามา เพราะข้าพเจ้าก็เป็นบุตรบุญธรรมของท่านคนหนึ่งเป็นความสัตย์จริง
 ดังนี้...¹²⁰

ขณะนั้นหลวงนฤมิตรสารานุกรณ์ นำชายนายประยูรหรืออีกนัยยะคือพ่อบุญธรรมได้
 เสียชีวิตแล้ว จึงเหลือแค่ยายและน้ำสะใภ้หรือแม่บุญธรรมเท่านั้น (คาดว่าตาคงถึงแก่กรรมแล้ว
 เช่นกัน) นางจิว วัย 76 ปี ยายของนักเรียนนายร้อยประยูร ให้การเช่นเดียวกัน

...ข้าพเจ้าเป็นยานักเรียนทำการนายร้อยประยูร นักเรียนทำการนายร้อย
 ประยูรผู้นี้เป็นบุตรพระพิชฌุมิภาคแลนางลมูลพิชฌุมิภาค หาใช้บุตรของหลวง
 นฤมิตรสารานุกรณ์แลนางสงวนไม่ หลวงนฤมิตรสารานุกรณ์เป็นน้ำ แต่ได้เลี้ยง
 นักเรียนทำการนายร้อยประยูรมาแต่เมื่อคลอดมาได้ ๘ วัน พระพิชฌุมิภาคหาได้
 เป็นธุระเลี้ยงดูไม่ นักเรียนทำการนายร้อยประยูรจึงได้เรียกหลวงนฤมิตรสารานู
 กรณ์ว่าบิดามาจนทุกวันนี้ เพราะหลวงนฤมิตรสารานุกรณ์เป็นผู้อุปการะตลอดมา
 เพราะมารดา ก็ได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่นักเรียนทำการนายร้อยประยูรคลอดได้
 ๑๔ วัน เวลานี้หลวงนฤมิตรสารานุกรณ์ก็ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว...¹²¹

ส่วนนางสงวนนฤมิตรสารานุกรณ์ อายุ 38 ปี แม่เลี้ยง กล่าวไม่ต่างกันว่า

...ข้าพเจ้าเป็นน้ำสะใภ้ให้นักเรียนทำการนายร้อยประยูร นักเรียนทำการนายร้อย
 ประยูรผู้นี้เป็นบุตรพระพิชฌุมิภาคแลนางลมูลพิชฌุมิภาคหาใช้บุตรหลวง
 นฤมิตรสารานุกรณ์ไม่ เป็นแต่เมื่อนักเรียนทำการนายร้อยประยูรคลอดได้ ๑๔ วัน
 นางลมูลมารดา ก็ถึงแก่กรรม หลวงนฤมิตรสารานุกรณ์นำเป็นผู้เลี้ยงตลอดมา
 พระพิชฌุมิภาคบิดาหาได้เป็นธุระเลี้ยงดูไม่ เป็นความสัตย์จริงดังนี้...¹²²

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน.

¹²² เรื่องเดียวกัน.

อำเภอบางกอกใหญ่สรุปข้อมูลจากปากคำให้พระวิจิตรสุรการ ในรายงานปรากฏลายมือของพระวิจิตรฯ (23 ธันวาคม พ.ศ.2465) ว่า "บุตรต้องใช้นามสกุลข้างบิดา เว้นไว้แต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าน้ำที่หรือพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษ"¹²³

หนังสือคำร้องของพระพิภชภูมิกภาค (สม บุนนาค) นั้น ลงวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ.2465 ก่อนหน้าประกาศใช้ "พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖" ในวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2465 เพียงไม่กี่วัน ทางอำเภอบางกอกใหญ่ได้สอบปากคำนายประยูรพร้อมกับยายและแม่บุญธรรมในวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2465 อีกด้วย เจ้าหน้าที่ที่ย่อมทราบว่าการหมายอนุญาตให้บุตรบุญธรรมใช้นามสกุลของบิดาบุญธรรมได้แล้ว แต่พบร่างหนังสือ พระยาเพชรปาดิน สมุหนครบาล สั่งการขุนวิบูลย์นราวัรักษ์ นายอำเภอบางกอกใหญ่ว่า

ด้วยได้รับคำร้อง อำมาตย์ตรี พระพิภชภูมิกภาค แกลงว่า นายประยูรบุตรซึ่งมารดาถึงแก่กรรมตั้งแต่มิได้อ่อนนม แลหลวงนฤมิตรสารานุกรณซึ่งเป็นน้องมารดาของนายประยูรได้เลี้ยงมา เลยลงในสำมะโนครัวให้นายประยูร ใช้นามสกุล "ตุลยลักษณะ" เปนการไม่ชอบด้วยพระราชบัญญัติ จึงขอให้แก้สำมะโนครัว บ้านเลขที่ ๘๓๒ หลังวัดหงษาราม เปนนายประยูร บุนนาค สืบไป

ตามรายงานสอบสวนซึ่งนำส่งมานั้นได้ความว่า นักเรียนทำการนายร้อยประยูรตุลยลักษณะ เปนบุตรพระพิภชภูมิกภาคเกิดด้วยนางลมุลพิภชภูมิกภาค ๆ ได้ถึงแก่กรรม แลหลวงนฤมิตรสารานุกรณได้เลี้ยงดูมาตั้งแต่อายุ นักเรียนทำการนายร้อยประยูรได้ ๑๔ วัน เวลานี้อายุได้ ๒๒ ปี

ตามหลักกฎหมาย บุตรจำต้องใช้นามสกุลของบิดา เว้นไว้แต่บิดาจะได้ยอมยกให้เปนบุตรบุญธรรมผู้อื่นแลยอมให้ใช้นามสกุลของผู้นั้น แลได้รับอนุญาตจากเจ้าน้ำที่ผู้รับจดทะเบียนนามสกุล หรือได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษ

ให้รองอำมาตย์โท ขุนวิบูลย์นราวัรักษ์ ชี้แจงเหตุผลแก่นักเรียนทำการนายร้อยประยูรเข้าใจโดยแจ่มแจ้ง แลให้แก่นามสกุลในบัญชีสำมะโนครัวบ้านเลขที่ ๘๓๒

¹²³ เรื่องเดียวกัน.

หลังวัดหงษาราม เฉพาะชื่อนักเรียนทำการนายร้อยประยูร ตูลยลักษณ์ เป็น
นักเรียนทำการนายร้อยประยูร บุณนาค¹²⁴

ไม่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติฝ่ายแม่ของนายประยูรจะมีเรื่องบาดหมางกับ
บิดาอย่างไรก็ตาม แต่ทั้งคู่อาศัยอยู่กันคนละบ้านแน่นอน ขณะนี้นายประยูรเติบโตใน "ครอบครัว"
ของแม่ตัวเอง จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ หากถือตามธรรมเนียมขณะนั้นว่าการสืบสกุลต้องเป็นการสืบ
ญาติทางฝ่ายชายเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าบ้านเลขที่ 832 หลังวัดหงษาราม เป็น "ครอบครัว" ตาม
ความหมายดั้งเดิมที่สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงวินิจฉัยไว้ นั่นคือเป็นสถานที่ "อยู่กิน" ของคนทั้ง
สามชีวิต มิได้มีการสืบสกุลเกิดขึ้นใน "ครอบครัว" แห่งนี้เลย เพราะนอกจากตัวนายประยูรแล้ว ยัง
มียายซึ่งเป็นญาติฝ่ายแม่ต้องไม่นับว่าเป็นต้นวงศ์ตระกูลของหลานชาย และยังมีน้ำสะใภ้ซึ่งต้อง
เป็นผู้หญิงนอกวงศ์ญาติฝ่ายแม่มีมาอยู่ร่วมชายคา ไม่อาจนับญาติทางสายโลหิตได้เลย แต่ด้วย
อำนาจของนามสกุล "บุณนาค" ที่เป็นเครื่องหมายแสดงแทนการสืบสกุล "ปีตาโลหิต" ได้อาศัย
"ความเป็นพ่อ" เข้าแทรกแซงในครัวเรือนที่มีได้เป็นบ้านประจำตระกูลของตนเอง แก่ไขนามสกุล
เก่าของนายประยูรซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่เจ้าตัวพึงพอใจจะใช้แสดงตัวเองต่อไป และหากพิจารณาว่า
บ้านตูลยลักษณ์ ขณะนั้นอาจเหลือผู้ชายเพียงคนเดียวคือนายประยูร ซึ่งย่อมจะเป็นหลักของการ
สืบสกุลทางฝ่ายชายต่อไป เนื่องจากเป็นคนเดียวของบ้านที่ใช้สามารถใช้ใช้นามสกุล "ตูลยลักษณ์"
ได้ เห็นได้จากวิธีเขียนนามในบันทึกสอบปากคำผู้หญิงอีกสอง "นางจิ้ง" ผู้เป็นยายก็ไม่ปรากฏ
นามสกุล ส่วนน้ำสะใภ้หรือแม่บุญธรรม "นางสงวน นฤมิตรสารานุกรณ์" ก็เขียนตามพระราช
กฤษฎีกาคำนำหน้าสตรี ที่ให้ใช้ราชทินนามของสามีแทนนามสกุลสามี แต่ผู้ชายคนเดียวของ
"ครอบครัวตูลยลักษณ์" กลับถูกอำนาจของระบบ "ปีตาโลหิต" ปิดป้ายชื่อสกุลให้เสียใหม่ว่า
"บุณนาค" โดยที่เจ้าตัวหาได้เต็มใจ ทำให้บ้าน ตระกูลตูลยลักษณ์ แปลกประหลาดเพราะประกอบ
ไปด้วยสมาชิกที่ไม่มีคนใช้นามสกุลตูลยลักษณ์ เลย

ระบบนามสกุลแบบนี้แม้ว่าจะใกล้เคียงกับเรื่องของครอบครัว แต่ก็มิใช่เรื่องเดียวกัน
เพราะว่านามสกุลยังเกี่ยวสัมพันธ์กับระบบการสืบสกุลทางฝ่ายชาย ที่บางขณะอาจไม่คล้องจอง
กับความเป็นครอบครัวได้ ดังพระราชดำริว่าด้วย "การแต่งงานชั่วคราว" ว่า

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน.

...ทั้งในกองทัพบกและในพระราชสำนักในเวลานี้มีกฎข้อบังคับในเรื่องการจดทะเบียนภรรยาแล้ว และข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า ถ้าสาธารณชนแสดงความปรารถนาที่จะให้มีการจดทะเบียนภรรยาสำหรับใช้ทั่วไปแล้ว รัฐบาลก็คงจะรีบจัดการออกกฎหมายในเรื่องจดทะเบียนการแต่งงาน ซึ่งข้าพเจ้าได้ทราบว่ารัฐบาลกำลังดำริอยู่แล้ว

...

การแต่งงานชั่วคราวนั้น บางทีอาจจะเป็นของสะดวกสำหรับชายและหญิงได้ แต่ส่วนลูกจะว่าอย่างไร ? เหตุใดหนอคนเราช่างไม่คิดถึงความเสียหายซึ่งทารกอันหาความผิดมิได้จะต้องแบกบาปรับความชั่วร้ายแห่งบิดามารดา ? ขอให้นึกถึงความอัปยศซึ่งเด็กจะต้องรับเพราะไม่สามารถจะอธิบายได้ว่า เหตุใดบิดามารดาซึ่งยังมีชีวิตอยู่จึงมิได้อยู่เป็นสามีภรรยากัน! ... การที่จะส่งเสริมการ "แต่งงานโดยธรรมดาโลก" นั้น ก็เท่ากับส่งเสริมการผสมอย่างสัตว์ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นของชั่วร้ายกว่าการมีเมียหลายคน ...

ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะพูดกับท่านผู้มีสติปัญญาความคิดและซึ่งความเห็นมีน้ำหนัก ท่านเห็นว่าเป็นของควรหวั่นหรือ ที่เมืองไทยอันเป็นประเทศที่รุ่งเรืองแล้วในหมู่ประเทศทั้งหลาย จะยังคงมีหลักแห่งสกุลวงศ์อันอ่อนแออยู่เช่นนี้ ถ้าเราจะทำให้กิจการภายในครอบครัวของเราแน่นหนาว่าการแต่งงานชั่วคราวไม่ได้แล้ว นามสกุลใหม่ของเราจะมีประโยชน์อะไรเล่า ? เมื่อไม่มีความมั่นคงตราบิดสมบัติและเกียรติคุณแห่งสกุลวงศ์ของเราก็ไม่ปราศจากอันตรายได้ตรานั้น ลักษณะแห่งการแต่งงานกันโดยธรรมดาโลกนั้นย่อมขัดกับทางจรรยา ข้อนี้ย่อมปรากฏแก่คนทั้งปวง เพราะเหตุเป็นเครื่องบำรุงความชั่วร้ายหลายอย่าง มีการร่วมประเพณีปนเปและการทำชู้เป็นต้น ทั้งเปิดประตูให้แก่หญิงแพศยาได้เข้ามาในสมาคมแห่งหญิงผู้ดี และให้โอกาสแก่หญิงเถื่อนเหล่านี้มาล่อลวงชายหนุ่มๆ ที่จะเป็นคนดีให้ฉิบหายขายตนไปมากแล้ว

ท่านจะไม่คิดถึงบุตรหญิงอิสระบุตรชายของท่านซึ่งจะเป็นผู้รับรักษาเกียรติคุณแห่งชาติไทยต่อไปบ้างหรือ ? ท่านทั้งหลายจะไม่ช่วยกันขัดขวางไม่ให้เขาฆ่า

ชาติของเขาเสียเองหรือ ? ท่านจะไม่ช่วยกันทำลายความประทุติอันลามกไม่มี
อายซึ่งมีอยู่ในหมู่เราโดยเปิดเผยหรือ ? ...¹²⁵

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ณ ช่วงหนึ่งหนึ่งของประวัติศาสตร์ นามสกุลได้แสดงจุดยืนสม
นาม "ชื่อของการสืบสกุล" ของตัวเอง ทั้งยังถูกผูกโยงให้ทับซ้อนกับความสัมพันธ์ทางกำเนิดของ
พ่อกับลูกชาย และหากยังถือว่านามสกุลคือเครื่องหมายแสดงถึงครอบครัว นั่นมิได้หมายถึง
ครอบครัวที่เข้าใจกันทั่วไป แต่ต้องเป็นครอบครัวที่มีบิดากับบุตรชายสืบเชื้อสายเดียวกัน สายโลหิต
เดียวกันเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องรวมถึงเพศหญิง เพราะนั่นก็คือ กลไกของการสร้าง "เผ่าพันธุ์ผู้ชาย"
ขึ้นภายใต้ระบบสัญลักษณ์ชนิดนี้

นามสกุลจึงมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัวและเครือญาติ เพราะว่าได้ถูกยึดโยง
ให้เป็นสิ่งเดียวกับการสืบสายสกุล ทั้งยังได้แสดงบทบาทสร้างให้ครอบครัวกลายเป็นสิ่ง "บริสุทธิ์"
สำหรับเพศชาย ลบเลือนผู้หญิงให้หายไปจากพื้นที่ที่มีบทบาทมาแต่ครั้งอดีต แต่ดูเหมือนว่า
บทบาทที่นามสกุลแสดงผ่านความสัมพันธ์ทางสายโลหิตนี้ กำลัง "ย้อนแย้ง" ในตัวเอง ในขณะที่
มุ่งเน้นการสืบสกุลทางฝ่ายผู้ชาย ก็กลับแยกตัวออกจากความเป็นครอบครัว ผู้เป็นบิดามีสิทธิ
เต็มที่จะบงการให้บุตรชายของตนใช้นามสกุลของตัวเอง แม้ว่าจะไม่เคยเลี้ยงดูใด ๆ รวมทั้งยัง
อาศัยอยู่ในอีกครอบครัวหนึ่ง แต่อิทธิพลของความเป็นพ่อโดยกำเนิดมีพลังสูงมากในยุคเริ่มต้นใช้
นามสกุล ไม่เพียงแค่พ่อบุญธรรมเท่านั้น แม้แต่แม่โดยกำเนิดก็ไม่ต่างเป็นต้นตระกูลเพื่อสร้าง
นามสกุลให้ตกทอดต่อบุตรของตนได้ เพราะนามสกุลปฏิเสธการสืบสายโลหิตทางฝ่ายหญิง
เด็ดขาด ภายใต้เจตจำนงของการสร้าง "เผ่าพันธุ์" ของผู้ชาย เพื่อสืบทอดสายเลือดจากพ่อสู่ลูก
ชาย ไม่ต้องกังวลต่อฝ่ายแม่หรือผู้หญิงแต่อย่างใด เพราะผู้ชายคือหัวใจที่สำคัญของชาตินั้นเอง

¹²⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (อัครพาทุ), โคลนติดล้อและเรื่องสืบเนื่อง,
(กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว), น.44-48.